Zawiłości górnośląskich nazw miejscowych

Pracownia Edytorska "Calamus"
Piastów 2018

Paweł Pachciarek

Zawiłości górnośląskich nazw miejscowych

Aneks do:
Ks. Stefan Łysik
Krótki zarys historii parafii Wielowieś, powiat Gliwice

Pracownia Edytorska „Calamus”
Piastów 2018

Tytuł oryginału
Zawiłości górnośląskich nazw miejscowych

© Paweł Pachciarek, 2018
© Pracownia Edytorska „Calamus”, Piastów 2018

Publikacja chroniona prawami autorskimi. Ani całość tej publikacji, ani żaden jej fragment nie mogą być - poza dozwolonym użytkiem chronionych utworów - publikowane bądź powielane bez pisemnej zgody Wydawcy.

Zdj. na okładce: Paweł Pachciarek

Opracowanie i skład
Pracownia Edytorska „Calamus”
Paweł Pachciarek
ul. Ogińskiego 16/48
05-820 Piastów
kom.: 693 846 043
e-mail: pracowniacalamus@gmail.com
www.pracowniacalamus.pl

ISBN 978-83-945565-1-8

Wprowadzenie

W swym *Krótkim zarysie historii parafii Wielowieś* ks. Stefan Łysik wymienia wiele miejscowości, pozostających w bliższym lub dalszym związku z Wielowsią, wsią i parafią. Niektórym z nich poświęca więcej uwagi, wskazując na różne zapisy i pochodzenie ich nazw. Wydaje się, że warto jednak przyjrzeć się historii, czyli pochodzeniu i znaczeniu, wszystkich wspomnianych przez Autora nazw w aneksie, w którym z jednej strony nie przekraczałoby się w zasadzie ram wyznaczonych zamiarem *Krótkiego zarysu*, a z drugiej w jakiejś skromnej mierze spełniało ewentualne oczekiwania Czytelnika w tej właśnie kwestii.

Aneks w zasadzie ogranicza się do przedstawienia form zapisu i prostego wyjaśnienia znaczenia nazw wspomnianych przez ks. Łysika, idąc najpierw, jeśli chodzi o źródła, jego śladami, jedynie szerzej wykorzystując zawarte w nich wiadomości, a następnie uzupełniając je o dodatkowe źródła, np. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* czy Wikipedię, oparte na szerokiej literaturze przedmiotu, dawnej i współczesnej. Wykorzystane teksty zostały, na użytek *Aneksu*, podzielone na źródła i opracowania i zarówno w *Aneksie*, jak i w wykazie literatury ułożone w porządku chronologicznym. W wykazie literatury zamieszczono również tytuły niektórych prac pomocniczych, które odnotowano w trakcie opracowywania *Aneksu* i z pewnością mogłyby poszerzyć rozumienie kwestii związanych z nazewnictwem geograficznym.

Wymienione przez ks. Łysika w *Krótkim zarysie* miejscowości uzupełniono, idąc za jego przykładem przynajmniej w odniesieniu do Wielowsi, o należące do nich i wymienione w źródłach osady, przysiółki, folwarki, młyny, kuźnice, leśniczówki, o ile mają (miały) własne nazwy.

W *Aneksie*, podobnie jak w *Krótkim zarysie*, zakłada się ogólne wiadomości o różnych okresach pochodzenia nazw miejscowych i związane z nimi problemy, polemiki itd. Wystarczy, na użytek *Aneksu*, jedynie wspomnieć, że nazwy miejscowe mają ścisły związek z historią osiedlania się poszczególnych grup ludności i wpływami kulturowo-politycznymi na

danym terenie. W nazwach górnośląskich miejsc i miejscowości, bo o nie w zasadzie tu chodzi, można wyróżnić co najmniej wpływy słowiańskie, polskie (piastowskie), morawskie, czeskie, łużyckie, niemieckie, na które nakłada się nadto dwujęzyczność, a nawet trójjęzyczność właściwa dla tego regionu i odzwierciedlanie się tego faktu w często występujących zniekształceniach nazw miejscowych w przekazie ustnym i w dokumentach.[1]

Podobnie przyjmuje się szeroko omawiane w literaturze zagadnienie pochodzenia nazw miejscowych. Uwzględnieni w *Aneksie* autorzy, których można uznać niejako za klasyków badań nazewnictwa geograficznego na Śląsku, a więc tacy, jak Heinrich Adamy i Konstantin Damroth,[2] poprzedzają swoje szczegółowe informacje o pochodzeniu i znaczeniu nazw ogólnymi i szczegółowymi uwagami. Na użytek tego *Aneksu* warto chociażby w skrócie – w punktach – je przytoczyć.

Ogólna uwaga dotyczy najpierw sensu dociekań pochodzenia i znaczenia nazw geograficznych. Adamy na początku swego dzieła pisze wprost: „Śląskie nazwy miejscowe, jak wszystkie nazwy geograficzne, nigdy nie są bezsensownym połączeniem dźwięków, lecz zawsze wyrazem idei, która przenikała pierwszych osadników, gdy zakładali daną miejscowość”[3]. Damroth zaś przytacza znamienne słowa W. von Humboldta: „Dzięki nazwom miejscowości, owym najstarszym i najtrwalszym pomnikom, jakiś już dawno miniony naród niejako sam opowiada o swoim losie – i pozostaje tylko pytanie, czy jego głos jest jeszcze dla nas zrozumiały”[4]. Do tej ogólnej uwagi o sensowności i wadze badań nad pochodzeniem nazw miejsco-

---

[1] Por. W. Krause, *Deutung der Ortsnamen des Kreises*, „Heimatkalender des Kreises Tost-Gleiwitz” [na stronie tytułowej: „Heimatkalender für den Kreis Tost--Gleiwitz”] 3:1930, s. 82-88 i 4:1931, s. 116-123.

[2] Niewątpliwie, można by wydłużyć listę źródeł, autorów i ich dzieł w wyszukiwaniu odmiennych form nazw miejscowych. Niektóre odnotowano w zamieszczonym na końcu *Wykazie źródeł, opracowań, publikacji pomocniczych i odnotowanych*. Uwzględnione wydają się jednak podstawowe i, jak zaznaczono, prawie klasyczne w ustaleniu historycznie i kulturowo ważnych form nazw miejscowych.

[3] H. Adamy, *Die schlesischen Ortsnamen, ihre Entstehung und Bedeutung. Ein Bild aus der Vorzeit*. Zweite vermehrte und verbesserte Auflage. Breslau 1888, s. 1).

[4] K. Damroth, *Die älteren Ortsnamen Schleisiens, ihre Entstehung und Bedeutung. Mit einem Anhange über die schlesisch-polnische Personnenamen. Beiträge zur schlesieschen Geschichte und Volskunde*. Beuthen O.S. Verlag von Felix Kasprzyk, 1896, s. 8).

wych należy jeszcze dodać ważne spostrzeżenie, które zwięźle i trafnie sformułował Walter Krause, a szczegółowo, wskazując na różne i liczne powody leżące u jego podstaw, omawiają we wstępach do swych dzieł i Adamy, i Damroth. Mianowicie: „Błędy przy wyjaśnianiu są nieuniknione”[5].

Natomiast do szczegółowych uwag można zaliczyć te, które dotyczą podziałów nazw miejscowych na grupy. Warto je przypomnieć, bo pozwalają zorientować się w charakterze podłoża nazw geograficznych.

Adamy, oprócz niejako wstępnej grupy nazw, mianowicie: a) nazwy słowiańskie o mocno zmienionej formie (Wratslaw, tj. miasto Wrastislawa, zmienione na Breslau); b) nazwy słowiańskie przełożone na niemieckie (np. Dobrodzin na Guttentag); c) słowiańskie nazwy miejscowości, które zmieniono na nowe (np. Środa, czyli ‘targ w połowie tygodnia’, zmieniono na Neumarkt), wyróżnia najpierw trzy okresy, z których pochodzą śląskie nazwy miejscowe, a mianowicie: a) śląskie nazwy miejscowości (i to przeważnie polskie, chociaż także czeskie, łużyckie) z okresu od VI do końca XII w., gdy Słowianie zamieszkiwali obecne śląskie tereny; b) niemieckie nazwy miejscowości z czasów imigracji Niemców, od końca XII w. do około połowy XVIII w.; c) niemieckie nazwy miejscowe z nowego, pruskiego okresu, gdy Śląsk stał się prowincją państwa pruskiego. Następnie dla przejrzystego przeglądu nazw bardzo licznych miejscowości z wszystkich okresów zarówno ze względu na czas ich powstania, jak i tego samego rodzaju treść dzieli na mniejsze grupy, które trafniej, niż wszelkie późniejsze opisy, mogą zapoznać z właściwościami ziemi oraz z zajęciami, sposobem myślenia, oczekiwaniami i nadziejami pierwszych osadników. I tak słowiańskie nazwy dzieli na 11 grup: 1. nazwy najstarszych twierdz czy kasztelanii; 2. nazwy ufortyfikowanych miast, zamków i niektórych klasztorów; 3. nazwy miejscowości wywodzące się od zajęć poddanych; 4. nazwy miejscowości wywodzące się od założyciela; 5. nazwy miejscowości wywodzące się od położenia miejscowości na pagórkowatym czy górzystym terenie; 6. nazwy miejscowości wywodzące się od położenia miejscowości w dolinach; 7. nazwy miejscowości wywodzące się od rodzaju lasu; 8. nazwy miejscowości wywodzące się od rodzaju drzew i innych roślin; 9. nazwy miejscowości wywodzące się od zwierząt; 10. nazwy miejscowości wywodzące się od właściwości okolicy i ziemi; 11. nazwy miejscowości wywodzące się od przeznaczenia miejscowości albo budowli

[5] Krause, *dz. cyt.*, 1930, s. 83. Por. Adamy, *dz. cyt.*, s. 1-2; Damroth, *dz. cyt.*, s. 8n.

służących wyższym czy ogólnospołecznym celom. Natomiast niemieckie nazwy miejscowości z XIII i XIV w., czyli z okresu imigracji ludności z Turyngii, Frankonii, Saksonii czy Holandii, dzieli na kolejne 9 grup: 12. niemieckie nazwy miejscowości wywodzące się od nazwisk założycieli, które jednak w gwarze zostały zniekształcone, a nawet stały się nierozpoznawalne z powodu ich skracania czy przesunięcia głosek; 13. niemieckie nazwy miejscowości wywodzące się od nazwisk założycieli; 14. niemieckie nazwy miejscowości wywodzące się od położenia w górach czy na wyżynach; 15. niemieckie nazwy miejscowości wywodzące się od położenia w nizinach, nad wodami czy na terenach bagnistych; 16. niemieckie nazwy miejscowości wywodzące się od rodzaju lasu; 17. niemieckie nazwy miejscowości wywodzące się od gatunków drzew i innych roślin; 18. niemieckie nazwy miejscowości wywodzące się od zwierząt; 19. niemieckie nazwy miejscowości wywodzące się od właściwości okolicy i ziemi; 20. niemieckie nazwy miejscowości wywodzące się od przeznaczenia miejscowości albo budowli służących wyższym czy ogólnospołecznym celom. Do 21 zaś grupy zalicza niemieckie nazwy miejscowości pochodzące z czasów pruskiego zwierzchnictwa nad Śląskiem, od 1741. Szczególnie liczne w tej grupie nazw są miejscowości, które swe powstanie zawdzięczają Fryderykowi Wielkiemu i w znacznej mierze są związane z rozwojem górnictwa, hutnictwa, kolejnictwa i nowymi możliwości komunikacji i zarobkowania.[6]

Natomiast Damrotha nie interesują jedynie nazwy miejscowości. Najpierw zajmuje się wyjaśnieniem pochodzenia i znaczenia nazw całego terytorium położonego w górnym biegu Odry, mianowicie Śląska, który jednak początkowo nie miał jednej wspólnej nazwy, ale rozpadał się na różne okręgi, które miały własne nazwy. Szczególną uwagę poświęca wyjaśnieniom nazwy Śląsk, odnoszącej się do ziem położonych na lewym brzegu Odry, i nazwy Opole, odnoszącej się do ziem na prawym brzegu Odry, oraz historycznym uwarunkowaniom określania jedną nazwą obydwu tych regionów.[7] Następnie omawia pochodzenie i znaczenie nazw gór[8] oraz rzek[9] ziemi śląskiej.

Schematyczne zaś wykazy nazw miejscowości i ich znaczeń poprzedza wstępnymi uwagami, krytycznie odnosząc się do przedziwnej, niczym nie

[6] Por. Adamy, *dz. cyt.*, s. 2-7.
[7] Por. Damroth, *dz. cyt.*, s. 12-22.
[8] Por. *tamże*, s. 23-29.
[9] Por. *tamże*, s. 31-37.

usprawiedliwionej, historycznie szkodliwej, uszczuplającej tożsamość społeczną praktyki zmieniania nazw miejscowości, i ograniczając zakres swoich badań do śląskich nazw miejscowości wyłącznie z dawniejszych czasów, które jednak im starsze, tym większych trudności nastręcza wyjaśnienie ich pochodzenia i znaczenia.[10] Same wykazy nazw miejscowości dzieli na następujące grupy: A. nazwy wywodzące się od nazw własnych, imion (Personennamen),[11] w tym nazwy wywodzące się od Świętych, którym poświęcony jest miejscowy kościół;[12] B. nazwy wywodzące się od nazw pospolitych,[13] w tym: 1. od zajęć albo prawnych zobowiązań mieszkańców danej miejscowości, a także od przeznaczenia miejscowości względnie jej relacji do założyciela czy właściciela;[14] 2. od zewnętrznych właściwości, od położenia albo od szczególnej cechy miejscowości;[15] 3. od właściwości ziemi albo wody;[16] 4. od lasu albo roślin;[17] 5. od zwierząt.[18] Wykaz nazw miejscowości każdej grupy poprzedza Damroth szczegółowymi informacjami o ich osobliwościach, strukturze itp.

W aneksie zamieszcza Damroth wykaz śląsko-polskich imion z dawniejszych czasów,[19] który okazuje się bardzo pomocny w zrozumieniu nazw miejscowości wywodzących się od imion, jako że wiele z nich poszło tymczasem w zapomnienie.

Wreszcie Krause w krótkim wprowadzeniu do swego artykułu o pochodzeniu i znaczeniu nazw miejscowości najpierw zaznacza, że należy wyróżnić trzy zasadnicze okresy: 1. okres przedhistoryczny, z którym wiąże się słowiańskie nazwy miejscowości; 2. okres niemieckich imigrantów czy reimigrantów, z którym wiąże się, oprócz nazw czysto niemieckich, np. Langendorf [Wielowieś], Richtersdorf [Wójtowa Wieś], Stroppendorf [Ostropa] itd., także przejmowanie słowiańskich nazw sąsiednich miejscowości, dodając do nich temat wyrazowy Neu- [‘nowy’], Deutsch- [‘nie-

[10] Por. *tamże*, s. 38-43.
[11] Por. *tamże*, s. 43-88.
[12] Por. *tamże*, s. 89-91.
[13] Por. *tamże*, s. 91-93.
[14] Por. *tamże*, s. 94-124.
[15] Por. *tamże*, s. 125-140.
[16] Por. *tamże*, s. 140-159.
[17] Por. *tamże*, s. 159-181.
[18] Por. *tamże*, s. 181-188.
[19] Por. *tamże*, s. 189-238.

miecki'], czy Gross- ['wielki]; 3. okres najnowszy, z którym wiąże się przede wszystkim nazwy miejscowości związane z rozwojem przemysłu, a także powstawaniem licznych kolonii i folwarków.[20]

Następnie dzieli nazwy miejscowości na nazwy własne (Personennamen, Patronymica) i nazwy pospolite (Appellativa). Chcąc jednak określić czas powstania jakieś nazwy i jej formę (brzmienie, zapis), trzeba sięgnąć do form nazw miejscowości używanych przez miejscową ludność i do najstarszych ich zapisów, co przy dwujęzyczności względnie trzyjęzyczności tego terenu najczęściej dociera się, niestety, do form zniekształconych.[21]

Wreszcie zwięźle omawia formy nazw własnych (Patronymica). Jedne, zakończone na '-ice' (niem. '-itz', '-witz', '-schütz' i in.), wskazują na potomków osoby wymienionej w źródłosłowie albo ich miejsce zamieszkania (np. Piskowice). Inne, zakończone na '-ow', '-owa', '-owe', są przymiotnikową formą nazw własnych wskazującą na posiadanie, przy czym dopełniające rzeczowniki 'wieś', 'miejsce' najczęściej są opuszczane. Natomiast nazwy pospolite dostarczają cennych informacji na temat wcześniejszego świata zwierząt i roślin, właściwości ziemi, zwyczajów itp.[22]

Mówiąc o źródłach, jakimi na użytek *Aneksu* są Adamy, Damroth oraz Krause, należy dodać, że w swych pracach opierali się na badaniach wielu innych autorów. Adamy wymienia następujących autorów, z których dorobku korzystał w swej pracy: najpierw *Regesten* wydane przez dr. Grünhagena[23], następnie naukowe rozprawy profesorów Stenzela, Markgrafa, Nehringa, Weinholda, Brücknera, Buttmanna i innych oraz oczywiście jedno z podstawowych dzieł w zakresie nazewnictwa geograficznego autorstwa Kniego.[24]

Damroth zaś korzystał, o czym mówi J. Gregor we wstępie do jego cytowanego dzieła, z dorobku następujących autorów: Sommersberg, Wat-

---

[20] Por. Krause, *dz. cyt.*, 1930, s. 82.

[21] Por. *tamże*.

[22] Por. *tamże*.

[23] Chodzi zwłaszcza o t. 7 (red. Colmar Grünhagen), 16 (red. Colmar Grünhagen, C. Wutke), 22 (red. Colmar Grünhagen, Konrad Wutke), 29 (red. Konrad Wutke, Erich Randt, Hans Bellée) i 30 (red. Konrad Wutke, Erich Randt) *Regesten zur schlesischen Geschichte* publikowane w zbiorze dokumentów dotyczących historii Śląska *Codex Diplomaticus Silesiae*, liczącym 36 tomów i wydawanym przez Verein für Geschichte und Alterthum Schlesiens w latach 1857–1933. Odniesienia w *Aneksie* do *Regesten* ograniczają się do t. 7 i 16.

[24] Adamy, *dz. cyt.*, *Vorwort*.

tenbach, Tzschoppe, Stenzel, Grünhagen (*Regesten*), Weltzel, Heyne, Häusler, Miklosich, Nehring, Weinhold. Listę tę należy jeszcze uzupełnić o takich autorów słowników czy wykazów-miejscowości, jak Adamy, Knie, Melcher, Triest, Zarański, Zimmermann, a także o autorów licznych artykułów w czasopismach i broszurach, ważnych przyczynków do badania nazw miejscowości śląskich, chociażby Beyersdorff, Klemenz, Prasek, Parczewski, Schmaler, Schmidt, Schulte.[25]

Natomiast Krause powołuje się na następujące źródła, nie roszcząc pretensji do naukowości własnego opracowania: *Codex diplomaticus Silesiae*, urzędowe mapy, prace Zimmermanna, Weigla, Triesta, Damrotha, Miklosicha.[26]

Jeśli chodzi o pozostałych autorów, których dzieła zostały uwzględnione w *Aneksie*, to jedynie Triest i Chrząszcz sporadycznie podają informacje na temat pochodzenia i znaczenia nazw geograficznych. Dzieła te, wraz z pracami źródłowymi, są jednak ważne ze względu na odnotowywanie najstarszych i kolejnych form zapisu nazw miejscowych, położenia geograficznego opisywanych miejscowości, ich przynależności administracyjnej świeckiej i kościelnej, struktury społecznej, wyznaniowej, demograficznej, uwarunkowań gospodarczych itp.

Nazwy miejsc i miejscowości wymienionych przez ks. Łysika w *Krótkim zarysie historii parafii Wielowieś* porządkuje się w kolejności alfabetycznej według współczesnych ich form. Do nich też, a nie do form historycznych, odnoszą wszystkie nazwy pojawiające się w kontekście relacji do innych nazw. Na przykład: Bazan (wym. Basan), młyn należący do Wielowsi. Młyn już nie istnieje, a gdy informacje o nim były jeszcze aktualne, należał do wsi Langendorf, czyli obecnie wsi Wielowieś. Pod tą zatem nazwą należy szukać ewentualnych objaśniających dalszych informacji. Po haśle umieszcza się fragment tekstu z *Krótkiego zarysu* ks. Łysika, w którym występuje dana nazwa miejscowości. Następnie podaje się kolejne formy nazw danej miejscowości, zaczynając od najdawniejszych, z tym że najpierw formy występujące w źródłach, a potem w opracowaniach, co w niektórych sytuacjach łamie przyjęty porządek, ponieważ autorzy opracowań też wykorzystują źródła, ale najczęściej nazwy zaczerpnięte ze źródeł opatrują datą pierwszego udokumentowanego ich użycia, tak że łatwo się zorientować, które z omawianych nazw są najstarsze, i jak należy je chrono-

[25] Damroth, *dz. cyt.*, *Vorwort*, s. 4n.
[26] Krause, *dz. cyt.*, s. 83.

logicznie porządkować. Odstępstwem, ale w pewnym sensie uprawnionym, od tej zasady jest też zamieszczanie pod datą 1447 tuż po artykule Markgrafa *Die Rechnung über Peterspfennig von 1447* artykułu Schultego, który jest dodatkiem do kwestii omawianych przez Markgrafa, ale odwołuje się do materiałów z 1891.

Zachowanie kolejności alfabetycznej nazw miejscowych według aktualnych ich form jest nie tylko wskazane i właściwe, mając na uwadze współczesnego czytelnika, ale i najwygodniejsze. Uporządkowanie ich według historycznych form zapisu byłoby niezmiernie – chociażby z powodu ich wielości i uwzględnienia sporów udokumentowania czasowego pierwszeństwa określonych form – kłopotliwe, a poza tymi musiałoby dzielić rozterki autorów źródeł i opracowań, które z pewnością pojawiały się przy ich zapisie bądź porządkowaniu. Za przykład owych rozterek niech posłuży zapis dość prostej nazwy: Sabinka – Zabinka – Żabinka. Właściwa nazwa ‘Żabinka’ jest oczywiście czytelna, w sensie możliwości jej poprawnego odczytania dla czytelnika polskiego, lepiej, ze względu na dość powszechną dwujęzyczność mieszkańców tego regionu, Śląska, czytelnika znającego język polski, ale nie dla czytelnika znającego tylko język niemiecki. To dla niego właśnie albo z racji braku w alfabecie niemieckim litery ‘Ż, ż’, zapisuje się tę nazwę jako ‘Zabinka’, bardzo blisko formy ‘Żabinka’, ale językoznawczo ryzykownej, bo czytelnik niemiecki będzie ją czytał jako ‘C(Tz)abinka’, zaprzepaszczając jej rdzeń znaczeniowy, a tym samem sens. Lepszy zatem dla czytelnika niemieckiego jest zapis ‘Sabinka’, bo będzie odczytywany jako ‘Zabinka’, a więc blisko właściwej wymowy zapisu ‘Żabinka’, choć dla czytelnika polskiego od niego dalekiej i gubiącej właściwe jej znaczenie. Ta mianowicie raczej ortograficzna sytuacja jest jednak typowa wszędzie tam, gdzie wymowę samogłosek i spółgłosek jednego języka chce oddać się za pomocą alfabetu innego języka, nieprzystającego do nich. Choć sytuacja ta jest typowa i w pewnym sensie normalna dla źródeł i opracowań będącym przedmiotem *Aneksu*, warto o niej wspomnieć z pewnym zastrzeżeniem: Wszystkie tego rodzaju wysiłki, a mianowicie chęć oddania maksymalnie poprawnej wymowy nazw, w tym przypadku nazw słowiańskich (polskich) ze względu na czytelnika niemieckiego, ma sens i jest językoznawczo usprawiedliwione, jeśli w owych nowych zapisach nazw miejscowości da się nadal odkryć czy nadal się zachowuje ich pierwotny rdzeń znaczeniowy. Na przykład: Brzeźnica, Brzesnitz, Brzesnice, Brzeznitz, Brestnitz. Dla językoznawców odczytanie źródłosłowu tej

nazwy, a tym samym jej pochodzenia i znaczenia, nie nastręcza żadnych trudności: od ‘brzoza’, ‘zagajnik brzozowy’, ‘las brzozowy’.

Nieomal we wszystkich wykorzystanych dziełach autorów piszących po niemiecku i traktowanych na rzecz *Aneksu* jako opracowania, widoczna jest staranność, jaką ich autorzy przywiązują do możliwie wiernego oddania brzmienia słowiańskich (polskich) nazw za pomocą alfabetu niemieckiego. Za przykład owej staranności może posłużyć dzieło Kniego.[27] W pierwszym wydaniu podaje nazwy niemieckie, polskie i ich wymowę wszędzie tam, gdzie dla czytelników niemieckich, nie znających polskiego, mogą one nastręczać trudności w poprawnym ich odczytaniu. Na przykład: „Albrechtsdorf, Woićiechow, (sprich Woitschechow)”. W drugim wydaniu rezygnuje z podania wymowy polskich nazw miejscowości nie tylko ze względu na oszczędność miejsca, ale także z tego powodu, że dla czytelników znających język polski jest to zbędne, natomiast dla czytelników znających tylko niemiecki zwykle nie jest to wystarczająca wskazówka. Dla nich jednak w części wprowadzającej poświęca osobny rozdział *Einleitung zur Aussprache der im Werke vorkommenden polnischen Namen* z drobiazgowymi informacjami o wymowie poszczególnych znaków graficznych alfabetu polskiego, zdając sobie sprawę, że oddanie w piśmie obcych, niekiedy specyficznych dźwięków językowych może być tylko przybliżone, oraz prosząc z tej racji o życzliwą wyrozumiałość czytelników doskonale znających wymowę uwzględnionych polskich nazw miejscowości. Dla uzmysłowienia trudności zapisu wymowy polskich nazw dla czytelnika niemieckiego dwa przykłady, jeden z początku alfabetu, drugi z końca: Litery alfabetu ‘C, c’ bez znaku diakrytycznego wymawia się przed samogłoskami ‘a, e, o, u, y’, a nawet przed wszystkimi spółgłoskami, jak ‘z’, a nie jak ‘k’ jak w łacinie czy w niemieckim, natomiast ‘C, c’ przed ‘i’ zawsze wymawia się jak ‘Ć, ć’, czyli jak ‘tsch’ (podobnie jak włoskie ‘c’ przed ‘e’ bądź ‘i’), ale nie tak ostro; dlatego czytaj: Cerkiew = Zär–kjäw; Cygany = Z’ü–ga–nü; Syców = Szü–zuw, ale Ciecierzyn = Tschä–schär–rschin; Ciorka = Tschor–ka. I przykład z końca alfabetu: Litery alfabetu ‘Ż, ż’ brzmią jak ‘rsch’ z tym, że ‘r’ nie powinno być bardzo słyszalne; np. Żyrowa = Rschü–ro–wa; Krzyżowa Dolina = Krschü–rscho–wa Dolina; Krzyżowniki = Krschü–rschow–ni–ki.[28]

---

[27] J. G. Knie, *Alphabetisch-Statistisch-Topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Prowinz Schlesien…*, wyd. 1 – Berlin 1830, wyd. 2 – 1845.

[28] Por. *Tamże*, s. XXIn.

Przykłady powyższe z jednej strony wyraźnie pokazują, jak bardzo różnią się języki polski i niemiecki, i odpowiednio alfabety, za pomocą których zapisuje się w nich słowa, a z drugiej pozwalają zrozumieć dokonujące się w dziejach nazw próby takiego zapisu polskich nazw miejscowości za pomocą alfabetu niemieckiego. Próby te trudno, jak się niekiedy spotyka w literaturze, określić germanizowaniem nazw polskich. Są jedynie mniej lub bardziej udanymi formami zapisu polskich nazw dla czytelnika niemieckiego z zachowaniem ich źródłosłowu. Wspomniany wyżej przykład: Sabinka – Zabinka – Żabinka świadczy raczej o braku odpowiednich znaków diakrytycznych, a w sytuacji, gdyby się nimi dysponowało, o potrzebie zapisu ich wymowy. Podobnie wtedy, gdy nazwę Sieroty zapisuje się w formie Schieroth, nie ma się do czynienia z próbą zgermanizowania polskiej nazwy, a jedynie z przybliżoną do wymowy oryginalnej próbą oddania jej w ramach innego języka za pomocą właściwego dla niego alfabetu. Dla czytelnika niemieckiego oczywiście niewiele nazwa ta znaczy, ale gdyby zapytał o jej znaczenie, otrzymałby właściwą odpowiedź wskazaną przez czytelny źródłosłów zachowany także w nowym jej zapisie.

Właściwym stanowiskiem wobec różnych form zapisu nazwy jakiejś miejscowości wydaje się informacja, którą zamieścił autor hasła Ciochowice w Wikipedii: Dawne zapisy nazwy Ciochowice świadczą, że nazwa przez stulecia niewiele się zmieniła: Shzouitz (1302), Tiachowicze (1537, czyt. Ciachowice), Tiachowice (1539, czyt. Ciachowice), Tiachowitz (1540, czyt. Ciachowic), Chiechowic (1679), Scheihowitz (1782), Ciochowitz (przed 1936). Niewiele się zmieniła, ponieważ mimo różnej formy zapisu została zachowana przybliżona jej wymowa, a tym samym źródłosłów.

Germanizacją nazw oczywiście należy określić „eksperyment" nadania nowych nazw miejscowościom przez narodowy socjalizm w latach 1936–1939, dowolnie zmieniając ich pierwotne znaczenie. Z tej racji, a mianowicie niebrania pod uwagę oryginalnego znaczenia nazw, nie uwzględnia się tych administracyjnie narzuconych nazw w *Aneksie*, w którym chodzi właśnie o podanie pochodzenia i znaczenia oryginalnych nazw historycznie udokumentowanych.

Uwagi te, dotyczące zapisu wymowy nazw miejscowych w różnych alfabetach, odnoszą się także do zapisu nazwisk. Proste nazwisko księdza Hoszka doczekało się – jak się wydaje wyłącznie z racji poprawnej ich wymowy – co najmniej dwóch form w literaturze niemieckiej: Hoschek oraz Hoscheck. Podobnie ma się z nazwiskiem Nowak – Nowack. Próby te

są oczywiście możliwe do przyjęcia i efektywne jedynie przy prostych formach imion i nazwisk. Nikt nie podjął się, o ile wiadomo, pełnego zapisu nazwiska Chrząszcz za pomocą alfabetu niemieckiego, by dać czytelnikowi niemieckiemu szansę ich poprawnej wymowy[29].

Wracając do budowy haseł w *Aneksie*, po nazwie miejscowości przytacza się jej historyczne formy występujące w źródłach. Przy okazji wymienia się związane z daną miejscowością osady, przysiółki, kolonie, folwarki, młyny, o ile miały własne nazwy, a w nawiasach kwadratowych, jeśli to tylko było możliwe, współczesne ich formy. Na koniec w punkcie *Nazwa* wylicza się formy ich zapisu w kolejności występowania w haśle, pomijając formy powtarzające się oraz podane w nawiasach kwadratowych formy współczesne dla autorów opracowujących źródła względnie opatrzone uwagą przypis, a w punkcie *Znaczenie* podaje się zwięźle wyjaśnienia ich znaczenia. Hasło uzupełniają informacje, jeśli dało się je ustalić, o pochodzeniu i znaczeniu nazw związanych z daną miejscowością, a więc wsi, osad, przysiółków, kolonii, folwarków, młynów o własnych nazwach. Także w tym przypadku podaje się zasadniczo najpierw ich współczesne formy. Ich alfabetyczny spis umieszcza się w *Wykazie dodatkowych nazw miejscowych*.

Na koniec kilka uwag dotyczących różnych aspektów *Aneksu*. Pierwsza wiąże się z podziałem administracyjnym, państwowym i kościelnym. Z tej racji, że przynależność poszczególnych miejscowości do jednostek administracyjnych znacznie zmieniała się i niewiele wnosi do pochodzenia i znaczenia ich nazw, pomija się ten aspekt. Ogólnie można jedynie zaznaczyć, że miejscowości, będące głównym przedmiotem *Aneksu*, znajdują się, biorąc pod uwagę obecny podział administracyjny Polski, w obszarze następujących gmin wiejskich i miejskich oraz miast: 1. Gliwice (woj. śląskie, miasto na prawach powiatu): Gliwice; 2. Kolonowskie (woj. opolskie, pow. strzelecki): Staniszcze Małe, Staniszcze Wielkie; 3. Koszęcin (woj. śląskie, pow. lubliniecki): Brusiek, Sadów; 4. Krupski Młyn (woj. śląskie, pow. tarnogórski): Odmuchów, Potępa, Żyłka; 5. Lubliniec (woj. śląskie, pow. lubliniecki): Lubliniec, Pusta Kuźnica; 6. Miasteczko Śląskie (woj. śląskie, pow.

[29] Próbę fonetycznego, ale nie pełnego, zapisu nazwiska Chrząszcz, podjął się Richard Kosubek w wykazie źródeł do swego przewodnika *Toster Chronik* z 1923: Chrzonz, Geschichte von Peiskretscham und Tost (s. 64). Ale nie tylko. Na stronach tytułowych niektórych tomów „Oberschlesische Heimat" do nazwiska Chrząszcz w nawiasie podaje się równie niepełną wersję fonetyczną: 'Chronz' albo 'Chrzonz'.

tarnogórski): Żyglin; 7. Nysa (woj. opolskie, pow. nyski): Nysa; 8. Opole (woj. opolskie, miasto na prawach powiatu): Opole; 9. Pyskowice (woj. śląskie, pow. gliwicki): Pyskowice; 10. Strzelce Opolskie (woj. opolskie, pow. strzelecki): Płużnica Wielka; 11. Tarnowskie Góry (woj. śląskie, pow. tarnogórski): Piaseczna, Repty, Tarnowskie Góry; 12. Toszek (woj. śląskie, pow. gliwicki): Boguszyce, Paczyna, Paczynka, Płużniczka (Płużnica Mała), Toszek; 13. Tworóg (woj. śląskie, pow. tarnogórski): Brynek, Hanusek, Koty, Mikołeska, Połomia, Pusta Kuźnica, Świniowice, Tworóg, Wesoła; 14. Wielowieś (woj. śląskie, pow. gliwicki): Borowiany, Czarków, Kieleczka, Sieroty, Świbie, Wielowieś, Wiśnicze; 15. Woźniki (woj. śląskie, pow. lubliniecki): Woźniki; 16. Zawadzkie (woj. opolskie, pow. strzelecki): Kielcza; 17. Zbrosławice (woj. śląskie, pow. tarnogórski): Miedary.

Następna uwaga, już wcześniej poruszana, dotyczy znaków diakrytycznych. W przypadku, gdy autor wyjaśnia jakąś nazwę, np. Borowian, podając, że jej dawna, słowiańska nazwa brzmiała Bor, pojawia się wątpliwość, czy tak właśnie, czy może Bór, a zapis Bor jest jedynie konsekwencją braku odpowiedniej litery diakrytycznej (ó) w alfabecie niemieckim.[30] Rozstrzygnięcie tej wątpliwości nie jest oczywiste, ponieważ spotyka się użycie liter diakrytycznych w tekstach autorów, w których ich się w zasadzie nie używa. W *Aneksie* starano się tak oddawać zapisy nazw, jak występują w tekstach autorów, a jedynie w nawiasach kwadratowych [ ] podając ich właściwą, jak się wydaje, formę bądź aktualne, jeśli to tylko było możliwe, ich odpowiedniki.

Poza tym w nawiasie kwadratowym zamieszcza się wszystkie uwagi autora *Aneksu*, a mianowicie krótkie objaśnienie, np. Bazan, m. [Mühle, młyn], aktualną formę nazwy użytej przez któregoś z autorów, np. Schwiniowitzer Wasser [Potok Świniowicki, Piła], informację, że dane wyjaśnienie nazwy dotyczy nazwy miejscowości z innego okręgu, np. w haśle Boguszyce [wyjaśnienie dotyczy nazwy Boguszowice w okolicach Rybnika] itd.

W *Aneksie* uwzględnia się nazwy miejscowości występujące w *Krótkim zarysie* w formie rzeczownikowej. Wyjątek, z racji ścisłego związku z Wielowsią, stanowi nazwa Borowiany, która w *Krótkim zarysie* pojawia się w formie przymiotnikowej: „Borowianer Baueräcker" (przyp. 39)

W sporadycznych przypadkach odnotowuje się też formy przymiotnikowe łacińskich nazw miejscowości, np. Longovilla, Longovillanus.

[30] Por. Adamy, *dz. cyt.*, s. 35.

W niektórych sytuacjach nie odmienia się nazw miejscowości, aby zachować ich formę podaną przez autora, np. „odnosi się to do Piskowice albo Peiskretscham".

Autorzy posługują się, jak można domniemywać na podstawie dat wydania ich dzieł, w określeniu odległości milą pruską, która wynosi 7532,5 m. Została wprowadzona w 1816, a od 1884 obowiązywała w Cesarstwie Niemieckim. Z opracowań, z których korzystano w *Aneksie*, jedynie Zimmermann wydał swoje przyczynki do opisu Śląska (*Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*) przed tą datą. Natomiast *Słownik Geograficzny* zawiera *Porównanie wspominanych w tém dziele miar wielkości wszelkiego rodzaju*, które uwzględnia miary obowiązujące w trzech zaborach, w tym milę geograficzną (7407,4074 m) i milę austriacką (7585,937 m).

Na koniec uwaga może najważniejsza. W *Aneksie* nie omawia się pochodzenia i znaczenia wszystkich występujących w nim dodatkowych nazw z tej racji, że nie były one przedmiotem zainteresowania autorów wykorzystanych źródeł i opracowań. W wielu przypadkach, np. nazw młynów, nie zawsze wydaje się to nawet konieczne, bo wywodzą się od nazw własnych właścicieli (Gajda-Mühle, Wieczorek-Mühle), względnie ich przynależności (Pfarrmühle, Schlossmühle) czy położenia (Oberthalmühle, Obermühle). Można by je łatwo podać, ale *Aneks* ma charakter odtwórczy, nie twórczy, a więc nie czyni się tego. Z tej samej racji nie podejmuje się w *Aneksie* prób zajęcia stanowiska w kwestii rozbieżności zapisu nazw tych samych miejscowości, odmienności w interpretacji ich pochodzenia oraz znaczenia czy wreszcie w kwestii przypisywania przynależności kolonii, przysiółków, folwarków, młynów itd. do różnych gmin bądź dóbr, która zmieniała się nie tyle z racji administracyjnych, ile własnościowych, np. kolonia Osiek przed 1888 należała do wsi Mikołeska (*Słownik*), a przed 1930 do Neudorf Tworog [Nowa Wieś Tworowska] (Krause).

W tekście zamieszczono wizerunki pieczęci niektórych miejscowości zaczerpnięte z artykułów O. Wilperta i P. Kutzera zamieszczonych w „Oberschlesische Heimat"[31]. Dla autorów pieczęci te służą za podstawę swego rodzaju rekonstrukcji herbów tych miejscowości. Autorzy jednak zastrzegają, że słowa 'herb' nie należy brać w tym przypadku w ściśle heraldycz-

[31] *Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*. Von Dr. O. Wilpert und P. Kutzer. „Oberschlesische Heimat. Zeitschrift des Oberschlesischen Geschichtsvereins". Hrsg. von Dr. Oskar Wilpert". Bd. V, Oppeln 1909, S. 73-88. 177-185; 1910, Bd. VI, S. 29-37; 1911, Bd. VII, S. 9-19.

nym sensie. Z jednej strony dlatego, że tylko nieliczne pieczęcie ukazują tarczę herbową, a z drugiej – że większość użytych figur przeważnie nie ma charakteru heraldycznego. Nadto pieczęcie pozbawione są barw (jedynie w dwóch przypadkach, jak zaznaczają autorzy, udało się dodać barwy, ponieważ znane były właściwe herby).[32] Mimo tych zastrzeżeń pieczęcie są interesującym przedmiotem badań nie tylko ze względu na tę dość ścisłą relację między nimi a herbami, ale także z racji możliwości wnioskowania na podstawie napieczętnych przestawień o zajęciach mieszkańców (narzędzia rolnicze, prace rolnicze, narzędzia drwalskie, prace leśne, tartaki, narzędzia hutnicze, narzędzia górnicze), o rodzaju ziemi (kłosy zbóż, stodoły, studnie, stawy, ryby, młyny), o hodowli zwierząt (konie, gęsi, kury, krowy, świnie), o drzewach i lasach itp.[33] Poza tym na pieczęciach zamieszcza się nazwy miejscowości i informację o jej statusie administracyjnym (gmina, miasto, powiat), co może być ważnym materiałem dla badań toponomastycznych, o czym świadczy chociażby uwzględniony w tym aneksie artykuł Schultego *Die Siegel der Stadt Neisse und das Breslauer Bistumswappen.* I jeszcze jedno: chociaż pieczęcie związane są zwykle z konkretnym okresem uwarunkowanym względami polityczno-administracyjnymi (pieczęcie uwzględnione przez Wilperta i Kutzera pochodzą przeważnie z XVIII w., i to z czasów po objęciu władzy nad Śląskiem przez Prusy), to jednak większość pieczęci zachowało przedstawienia herbowe dawniejszych pieczęci, a nawet wzorowały się na ich zewnętrznej formie.[34]

O relacji między pieczęcią a herbem, chociaż nie o pieczęciach i herbach gmin wiejskich, ale miejskich, dość obszernie pisze Bożena Małachowska: „Jednym z kluczowych postulatów badawczych, wielokrotnie poruszanym w literaturze, jest rozpoznanie relacji, jaka zachodzi pomiędzy herbem miejskim a pieczęcią. Dominują tu trzy teorie, w myśl których po pierwsze herbem miejskim mogło być godło z najstarszej pieczęci, po drugie za herb uważano wizerunek z ostatniej używanej pieczęci bądź po trzecie, herbem mogło być jedynie godło używane najdłużej. Generalnie kwestia genezy herbu najczęściej wiązana jest ściśle z powstaniem i funkcjonowaniem najstarszego znaku miejskiego, czyli pieczęci, której wyobrażenie stawało się w 90 % wzorem dla samego herbu. Niektórzy badacze

[32] Dotyczy to herbu Sakrau (Zakrzów, pow. krapkowicki) i Karlsruhe, por. *tamże* „Oberschlesische Heimat". Bd. V, Oppeln 1909, S. 86n.

[33] *Tamże*, s. 87n.

[34] *Tamże*, s. 87.

jednak, choć są to głosy marginalne, twierdzili, że rozwój herbu miejskiego nastąpił niezależnie od pieczęci a zgodnie z jego pierwotnym zastosowaniem jako bojowego znaku rozpoznawczego, którym zaczęły się posługiwać oddziały miejskie, bądź, że herb miejski jest zjawiskiem wtórnymi herbu rycerskiego”[35].

Z tej racji, że Wilpert i Kutzer zajmują się pieczęciami-herbami gmin wiejskich, dodano herby uwzględnionych nazw miejscowych miast i miejscowości targowych z pracy o herbach śląskich miast i miasteczek, którą wydał Hugon Saurma.[36]

Wartym uwagi uzupełnieniem artykułów Wilperta i Kutzer jest artykuł *Godła sołeckie*, opublikowanym w TWG Kurier, a omawiającym aktualne, od 2009, godła sołectw gminy Tworóg: Brynka, Boruszowic, Hanuska, Świniowic, Kotów, Nowej Wsi Tworoskiej, Mikołeski, Połomi, Wojski.[37] Godła Brynka, Hanuska, Kotów, Mikołeski i Tworoga zostały omówione też przez Wilperta i Kutzera. Oprócz napisów napieczętnych, co oczywiste, nie różnią się w przedstawieniach (co do pieczęci-herbów Brynka i Hanuska brak ilustracji w materiale Wilperta i Kutzera, ale podane przez nich opisy przedstawień napieczętnych odpowiadają przedstawieniom odpowiednich godeł sołtyskich: żuraw (Schwengelbrunnen [Brynek]); zwrócony w prawo Baranek Boży (nach r[echt] gewendetes Lamm Gottes [Hanusek]). Artykuł *Godła sołeckie*, w stosunku do artykułów Wilperta i Kutzera, różni się podaniem szczegółowych informacji o pochodzeniu i znaczeniu zarówno przestawień napieczętnych, jak i nazw sołectw.

Do wszystkich haseł dodano odpowiednie fragmenty map sporządzonych i wydanych w latach 1932–1934 przez Wojskowy Instytut Geograficzny. Mapy te są interesujące również z tego względu, że odnotowują polskie i niemieckie nazwy miejscowe, a dzięki swej szczegółowości (skala 1:100 000) także istniejące jeszcze w tym czasie młyny wodne, folwarki, leśniczówki itp. Mapy, oprócz fragmentu mapy okolic Nysy, zostały pobrane ze strony www.skladnica-gornoslaska.pl, a ich fragmenty opubliko-

---

[35] B. Małachowska, *Pieczęcie miast księstw opolsko-raciborskiego i cieszyńskiego do roku 1740*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. UŚ dr hab. Antoniego Barciaka, Katowice 2013, s. 49.

[36] *Wappenbuch der schlesischen Stadte und Städtel*, herausgegeben von Hugo Saurma, Freiherrn V. U. Z. D. Jeltsch, illustriert von L. Clericus, Berlin 1870.

[37] *Godła sołeckie*, „TGW Kurier. Miesięcznik Gminy Tworóg” 14 maja 2012, s. 10n.

wane dzięki uprzejmości i za zezwoleniem właściciela i administratora tej strony, Sylwestra Kacprzyka, któremu autor i wydawca *Aneksu* składa serdeczne wyrazy podziękowania.

W haśle Żyłka/Zolka umieszczono mapę, którą sporządził ks. Walenty Maciej Hoscheck (1757–1817), proboszcz parafii Koty-Tworóg i kronikarz. Oprócz tej mapy, *Delineatio Paroeciae Kottensis et Tworogensis 1786* (Określenie parafii kotowskiej i tworogowskiej 1786), ks. Hoscheck sporządził jeszcze mapę tej parafii z 1795 (*Delineatio Paroeciae Kottensis et Tworogensis 1795* [Określenie parafii kotowskiej i tworogowskiej 1795]) i obydwie, a nadto mapę dekanatu pyskowickiego, zamieścił w swej kronice parafii tworogowskiej datowanej na 1795 (*Liber archivialis parochiae Tworogiensis…*). Na mapy te powołuje się autor *Krótkiego zarysu historii parafii Wielowieś*, mówiąc o niegdysiejszych wschodnich granicach parafii wielowiejskiej, i sam ten fakt był wystarczającym powodem zamieszczenia choćby jednej z nich w *Aneksie*. Mapy zostały opublikowane w „TGW Kurier”[38] i dołączone do *Ze sztambucha cz. 2: Kronikarskie zapiski ks. Walentego Hoschecka o Tworogu, Kotach, Wiśniczach…* autorstwa ks. Henryka Gawelczyka[39].

Aneks kończą *Wykaz dodatkowych nazw miejscowych*, o którym wspomniano wyżej, oraz *Wykaz źródeł, opracowań, publikacji pomocniczych i odnotowanych*, *Wykaz map* i *Wykaz ilustracji*.

Wreszcie należy złożyć szczególne wyrazy podziękowani i wdzięczności wszystkim bibliotekom cyfrowym, a zwłaszcza Śląskiej Bibliotece Cyfrowej, Opolskiej Bibliotece Cyfrowej, Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej, Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej, Cyfrowej Bibliotece Narodowej Polona i Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej, dzięki których zasobom realizacja *Aneksu* w ogóle była możliwa.

Na sam koniec prośba do wszystkich Czytelników. Autor będzie wdzięczny, pamiętając o przestrodze Krausego, za wszystkie uwagi i korekty dotyczące *Aneksu*.

Autor

---

[38] W artykule *O tajemniczej śmierci hrabiego*, „TWG Kurier. Miesięcznik gminy Tworóg” 13 maja 2013, s. 8-9 oraz *Zollka nad Małą Panwią*, „TWG Kurier. Miesięcznik gminy Tworóg” 14 grudnia 2015, s. 10.

[39] Zeszyty Tarnogórskie nr 41, Źródła i materiały tom 5, Tarnowskie Góry 2000.

Poglądowa mapka miejscowości

wymienionych w *Krótkim zarysie historii parafii Wielowieś*
i omówionych w *Aneksie*
(poza obrębem mapki znalazły się Opole i Nysa)

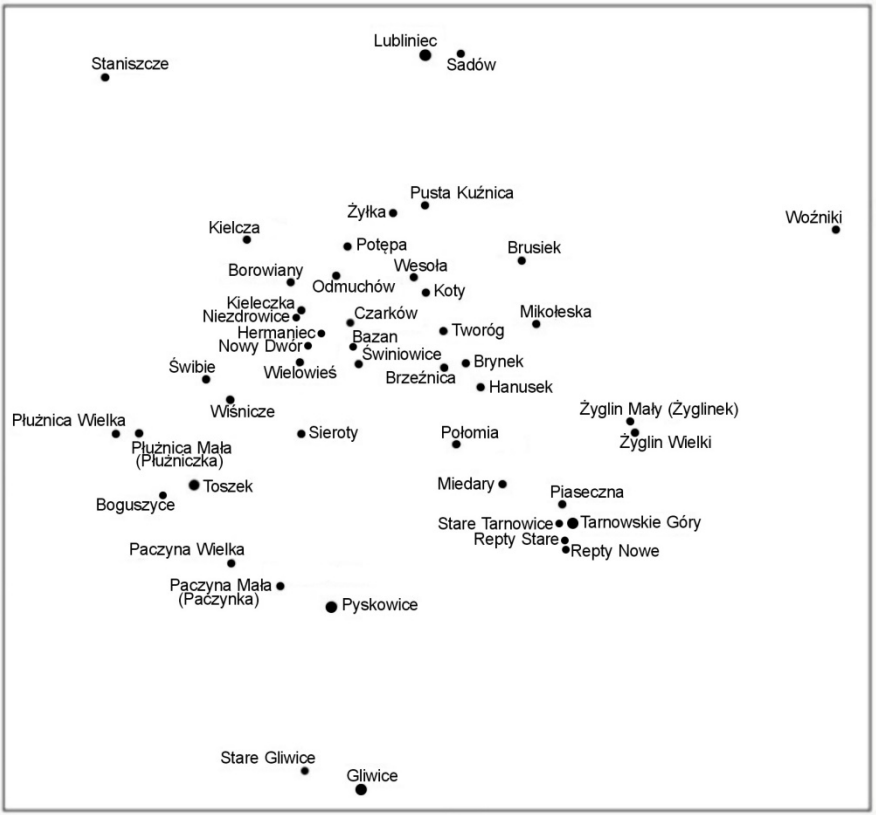

Wykaz skrótów

b. – były
Bd. – Band
C – C. *Registrum Wyasdense* w: *Liber fundationis*
cz. – część
czes. – czeski
czyt. – czytaj
dosł. – dosłownie
Dr. – Doktor
dr hab. – doktor habilitowany
dz.cyt. – dzieło cytowane
etc. – et cetera
f., ff. – folgende (Seite, Seiten)
gm. – gmina
górnośl. – górnośląski
hist. – historyczny
hrsg. – herausgegeben
in. – inny
itp. – i tym podobne
km. – kilometr
kn. – kněz
Kr. – Kreis
ks. – ksiądz
l.mn. – liczba mnoga
łac. – łaciński
m.in. – między innymi
n., nn. – następny/e
niem. – niemiecki
np. – na przykład
nr – numer
O.F.M. – Ordo Fratrum Minorum
O.-S., O/S, OS – Oberschlesien
pol. – polski
poł. – połowa
por. – porównaj
posp. – pospolity
pow. – powiat
poz. – pozycja
prof. – profesor
przyp. – przypis
pw. – pod wezwaniem
r. – rok
red. – redaktor, redakcja
Regesten – Regesten zur schlesischen Geschichte, w: *Codex diplomaticus Silesiae*, t. 7 (lata 1250-1300) i t. 16 (lata 1301-1315)
Rthlr., Rtlr. – Reichsthaler, Reichstaler
s., ss. – strona, strony
S., SS. – Seite, Seiten
sgr. – Silbergroschen
slaw. – slawisch
St. – Sankt
ś., św. – święty

śl. – śląski
t. – tom
tj. – to jest
tzn. – to znaczy
tzw. – tak zwany
u. – und
UŚ – Uniwersytet Śląski
w. – wiek; wiersz
WIG – Wojskowy Instytut Geograficzny
woj. – województwo
wym. – wymowa
zał. – założony
zob. – zobacz

POCHODZENIE I ZNACZENIE NAZW MIEJSCOWYCH WYSTĘPUJĄCYCH W *KRÓTKIM ZARYSIE HISTORII PARAFII WIELOWIEŚ*

BAZAN

** (…) do wsi Wielowieś należy także: Bazan (= młyn) pod Świniowicami.*

Hoscheck 1795: Bazanmühle.

Knie: 1830 – Bazan (wym. [dla czytelnika niem.] Basan), młyn należący do Wielowsi. 1845 – Bażan, młyn wodny, należący do wsi targowej Wielowieś.

Triest 1865: Basan, młyn, i Bazan, przysiółek, zob. Wielowieś [informacja tylko w spisie miejscowości].

Gemeindelexicon 1887: Bazanmühle, osada w gm. Wielowieś (51,46).

Krause: Basan, młyn wodny należący do wsi Wielowieś, oddalony od niej 1/4 mili na północny wschód, w pobliżu Świniowic, istniał już w 1845. ‘Bazan’ prawdopodobnie ma związek ze słowem ‘bażant’ [w oryginale ‘bazant’] (*Deutung*, 1930, s. 83).

WIG 1933: Basan-Mühle nad Piela Gr[aben; struga Piła].

*

Nazwa: Bazanmühle, Bazan, Bażan, Basan, Basan-Mühle.

Znaczenie: Bazan zapewne od ‘bażant’ (Krause, *Deutung*, 1930, s. 83).

*

Młyn Bazan istniał, odnosząc się do uwagi Krausego, już w 1795 (Hoscheck), a zatem i przed 1845. Poza tym 4 grudnia 1843, wyceniony na 588 Rthlr. 20 sgr., został wystawiony na sprzedaż licytacyjną; informację sygnował Gerichts--Amt der Herrschaft Langendorff (!) (Amtsblatt des Regierungspräsidenten in Oppeln: 1843, poz. 1425). Nadto wymienia go Knie w swoim dziele z 1830, a w *Kurze geographische Beschreibung von Preußisch-Schlesien* na s. 260, dziele wydanym w 1831, ale napisanym, jak należałoby przyjąć, przed 1830,

wymienia go pod nazwą Bapom. Z danych, jakie podaje w swych dziełach Knie, a także Krause, o położeniu młyna Bazan i Bapom (blisko Świniowic, 1/4 mili na północny wschód od Wielowsi; jedyna różnica polega na tym, że Knie w dziele z 1830 podaje, że młyn oddalony jest od wsi o 1/4 mili, a w dziele z 1845 o 3/8 mili), wynika, że chodzi o ten sam młyn wodny. O Bapom wspomina jeszcze Saurma na s. 160 swego dzieła z 1870, *Wappenbuch der schlesischen Städte und Städtel*, chociaż nie jako o młynie, ale sąsiedniej osadzie Wielowsi: „Langendorf, slaw. Wielo-Wieś, Wielowies, ein Marktflecken (1793 zu drei, jetzt zu sechs Märkten), dessen Nebenorte Bapom und Neuhof heisen", co mogłoby korespondować z rozróżnieniem Triesta: Basan, młyn, i Bazan, przysiółek, chociaż *Gemeindelexicon* podaje: „Basanmühle 1 u. 6", czyli: „Młyn Basan, 1 budynek mieszkalny i 6 mieszkańców".

*

PIŁA – Młyn Bazan stał nad Piela Graben, czyli obecnie strugą Piła (inne nazwy: Leguncja, Ligancja, Ligendzie, niem. Piela, Liganzie-Graben), która swoje źródło ma nieopadal Kopienicy, skąd płynie przez Wojskę, Świniowice, Czarków i w Krupskim Młynie wpada do Małej Panwi. W okolicach Świniowic oraz Czarkowa nazywa się ją Potokiem Świniowickim (Schwinowitzer Wasser; Hoscheck 1795: Swinowitzer Waſser) bądź Potokiem Czarkowskim (Cziorkower Wasser). Triest, mówiąc o Borowianach, zaznacza, że Kusch-Mühle stał nad „Schwinowitzer oder Cziorkower Wasser".

– Obecna nazwa Piela, dawna słowiańska nazwa Pila [Piła], znaczenie 'tartak' (Adamy, s. 83).

– Piela, Piła, znaczenie 'tartak' (Damroth, s. 110).

– Słowo 'piela' pochodzi od 'pila' ['piła'], tak nazywano dawniej każdy tartak (Krause, *Deutung*, 1931, s. 118); wyjaśnienie Krausego dotyczy Pielahütte [Huta Piła], która w 2. poł. XIX w. powstała w miejscu tartaku nad Kanałem Kłodnickim, na północ od Rudzinitz [Rudziniec, wieś sołecka w gm. Rudziniec], czyli Klein Rudno [1305 Rudno Małe], a nazwa Rudno od 'rudy'; faktycznie odkryto tu pokłady rudy żelaza (Krause, *Deutung*, 1931, s. 120; Wikipedia).

BOGUSZYCE

** (…) cztihodny Kniez, sprzedał swój dział dóbr „w Bohussiczych" w państwie toszeckim.*

Visitationsberichte/Jungnitz 1687/88: Boguschicze [Boguschütz].

Zimmermann 1783: Boguschütz (s. 334).

Knie: 1830 – Boguschütz, Bogusic, wieś. 1845 – Boguschütz, Bogusice, wieś.

Triest 1865: Boguschütz, wieś na południo-

wym zachodzie przylegająca do Toster Stadtwald [Las miasta Toszek], na wschodzie do ornych gruntów Toszka, na północy do Pawlowitz [Pawłowice] i na południu do Cziochowitz [Ciochowice] i Slupsko [Słupsko] (s. 511).

Słownik 1880: Boguszyce, Bogusice, niem. Boguschütz.

Gemeindelexicon 1887: Boguschütz – *gmina wiejska, 2 osady*: Boguschütz, Zalesche [Zalesie] (51,9); *obszar dworski*: Boguschütz (51,120).

Adamy 1888: Boguschütz, Bogusice, 'Dorf des Bogusch', 'wieś Bogusza' (s. 14).

Damroth 1896: Boguszyce, Boguschütz, od 'Bogusz' zdrobniałej formy 'Bogusław' (s. 55 [wyjaśnienie dotyczy nazwy Boguszowice, Boguschowitz, 1335 Boguslawicz, w okolicach Rybnika]).

Chrząszcz: Boguschütz, wieś należąca do Toszka (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 211).

Krause: Boguschütz jest częstą nazwą miejscowości. Bogusz (Boguß) jest zdrobniałą formą słowiańskiego imienia Boguslaw [Bogusław] – 'sław Boga' ('Lobegott'). Boguszyce (Bogußyce) to zatem wieś Bogusza (Boguß) (*Deutung*, 1930, s. 83).

WIG: Boguschütz.

Wikipedia: Boguszyce, wieś sołecka w gm. Toszek. [Wyjaśnienie nazwy odnosi się do Bogucic. Natomiast do Boguszyc w gm. Toszek można odnieść wyjaśnienie nazwy miejscowości Boguszyce w gm. Prószków: nazwa patronimiczna od 'Bogusz', derywatu od 'Bogusław'].

*

Nazwa: Boguschicze, Boguschütz, Bogusic, Bogusice, Boguszyce.

Znaczenie: Boguschütz, Bogusice – 'wieś Bogusza' (Adamy); Boguszyce od 'Bogusz', zdrobniałej formy od 'Bogusław' (Damroth, Krause, Wikipedia).

*

CIOCHOWICE – Dawne zapisy nazwy Ciochowice świadczą, że nazwa przez stulecia niewiele się zmieniła: Shzouitz (1302), Tiachowicze (1537, czyt. Ciachowice), Tiachowice (1539, czyt. Ciachowice), Tiachowitz (1540, czyt. Ciachowic), Chiechowic (1679), Scheihowitz (1782), Ciochowitz (przed 1936) (Wikipedia).

– Nazwa Ciochowitz (Ciochowice) zapewne powstała jak nazwa Schechowitz (Czechowice); miejscowość jakiegoś Czecha, 1305 (Krause, *Deutung*, 1930, s. 84; 1931, s. 120).

PAWŁOWICE – Obecna nazwa Pawlowitz, dawna słowiańska nazwa Pawlowice [Pawłowice], znaczenie ‘wieś św. Pawła’ (Adamy, s. 22).
– Pawlowice, Pawlowitz, od Paweł (Damroth, s. 76).
– Pawlowitz, od imienia Paweł, ‘wieś Pawła’ (Krause, *Deutung*, 1931, s. 118).

SŁUPSKO – Obecna nazwa Slupsko, dawna, słowiańska nazwa Slupsko [Słupsko], znaczenie ‘miejsce słupa’, ‘pień’ (Adamy, s. 42).
– Słupsko, Slupsko, forma zgrubiała od ‘slup’ (Damroth, s. 135).
– Slupsko, 1305 Slubzhec; od ‘słup’ (‘pniak’, ‘kloc’); ‘Słupsko’ forma zgrubiała, tj. miejsce, miejscowość, gdzie trzeba było karczować wielkie, ciężkie pnie (Krause, *Deutung*, 1931, s. 121).
– Słupsko, nazwa miejscowości popularna w Słowiańszczyźnie, wywodzi się prawdopodobnie od słowa ‘słup’, oznaczającego wieżę strażniczą (Wikipedia).

ZALESIE – Obecna nazwa Salesche, stara, słowiańska nazwa Zalesie, znaczenie ‘wioska za lasem’ (Adamy, s. 37).
– Zalesie, 1534 Zales, ‘za lasem’ (Damroth, s. 138).
– Zalesche koło Ellguth-Tost [Ligoty Toszeckiej], znaczy ‘za lasem’ (Krause, *Deutung*, 1931, s. 120).

BOROWIANY

** Borowianer Baueräcker (przyp. 39).*

Hoscheck 1795: Borowiany.

Visitationsberichte/Jungnitz 1687/88: Boroviani [Borowian].

Knie: 1830 – Borowian, czyli Bór, kolonia należąca do Kielczy. 1845 – Borowian, Bór, wieś.

Triest 1865: Borowian (‘borowy łani’, tyle co ‘Waldhufe’ [‘lasek, gaik’]), dwa młyny wodne: Kusch-Mühl nad Swinowitzer czy Cziorkower Wasser [Potok Świniowicki czy Potok Czarkowski], na północny wschód od wioski, oraz Kruppa-Mühle [Krupski Młyn] nad Małą Panwią, na północ od wioski. Do gminy należą jeszcze dwa gospodarstwa w Kieleczce; dawniej były folwarkiem, należały do dominium Kielczy, ale właściciel Kielczy, Georg Kieleczki ze Stein, zbył je w 1562 na rzecz swojego poddanego, Paula Rollnika, jako osobną i wolną własność (s. 280).

Gemeindelexicon 1887: Borowian – *gmina wiejska, 3 osady*: Borowian, Kruppamühle (pustkowie) i Kuschmühle (okręg administracyjny: Kielcza) (49,10).

Adamy 1888: Obecna nazwa Borowian, stara, słowiańska nazwa Bor [Bór], znaczenie ‘wioska leśna’ (s. 35).

Damroth 1896: Borowiany, Borowian, od ‘bór’ – ‘Borowiany’ właściwie oznacza mieszkańców, a więc ‘mieszkańcy lasu’, ‘leśni ludzie’ (s. 48, 161).

Chrząszcz: Borowian (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 282: „Około 1310 były trzy miejscowości Kelcza, które odpowiadają dziesiejszej Kielczy, Kieleczce i Borowianom” [„Um 1310 gab es ein dreifaches Kelcza, das dem heitigen Keltsch, Kieleczka und Borowian entspricht”]).

Nowack 1902: Borowian, wieś należąca do hrabiego Colonny. Kiedyś był tu należący do Kielczy folwark, który w 1562 Georg Kieleczki, właściciel Kielczy, sprzedał swojemu poddanemu Paulowi Rollnikowi (*Reichsgrafen*, s. 102).

WIG: Borowian.

Wikipedia: Borowiany, niem. Borowian.

*

Nazwa: Borowiany, Boroviani, Borowian, Bór (Bor).

Znaczenie: Borowian – ‘borowy [leśny] łan’ (Triest); Borowian/Bor [Bór] – ‘wioska leśna’ (Adamy); Borowiany – ‘mieszkańcy lasu, leśni ludzie’ (Damroth).

*

KRUPSKI MŁYN – Nazwa pochodzi od nazwiska młynarza Wacława Krupy, którego młyn zbożowy, Kruppa-Mühle, stał na brzegu Małej Panwi; od młyna wzięła nazwę miejscowość Krupski Młyn. Dawniej, a w miejscowej gwarze do dziś, mówiło się po prostu Krupa (Hoscheck 1786/1795: Krupa; Liber/Hoscheck: Krupa, młyn należący w sprawach duchowych do Żyłki, s. 62, 63, 75; Wikipedia).

KUSCH (Hoscheck 1786/1795) / KUSCH-MÜHLE – Adamy nazwom miejscowości Kuschnitz, Kuschnitza, Kuschan przypisuje znaczenie ‘kuźnica‘ (‘fryszerka’ względnie ‘kuźnica’); nie wykluczone, że i nazwę Kusch-Mühle można by wiązać z takim znaczeniem (por. Adamy, s. 69).

– Damroth w *Ortschafts-Register* odnotowuje dwie nazwy Kuschnitza i Kusnitzka, które w tekście odnoszą do haseł Kuźnia vel Kuźnica i Kuźniczka, Kuznitzka. Nazwa Kuźnia bądź Kuźnica występuje na Górnym i Dolnym Śląsku 27 razy, zwykle z tematem wyrazowym ‘stara’ czy ‘gościecka’ [od ‘gość’], np. Kuźnia stara. Kuźniczka zaś to zdrobniała forma od Kuźnia. Być może Kusch-Mühle miała jakiś związek z kuźnią (Damroth, s. 107).

POTOK ŚWINIOWICKI / POTOK CZARKOWSKI zob. Piła w haśle Bazan

PUSTKOWIE / PUSTKI – Synonim od ‘pusty’. ‘Pustkowie’ względnie ‘pustki’ to określenia odnoszące się na Górnym Śląsku do wszystkich osobno stojących domów albo zabudowań, zwłaszcza pod lasem albo w lesie (Damroth, s. 134).

– Synonim od ‘pusty’. Krause wymienia konkretnie Pustki, leśnictwo należące do Hanuska, wcześniej folwark, i Pustkowie, przysiółek należący do Nieder--Sersno [Dzierżno Dolne], i Pustkowie między Zacharzowicami a Sierotami, i Pustkowie, które w 1859 należało do Tworoga, być może wyżej wspomniane Pustki (Krause, *Deutung*, 1931, s. 119n.).

BRUSIEK

** (…) wschodnie krańce tej starszej parafii wielowiejskiej sięgały w lasach na wschód… i pod Brusiek.*

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Brusiek [Bruschiek].

Zimmermann 1783: Bruschieker-Hammer, Bruschek też Leboz (s. 151).

Hoscheck 1786: Brusſek; 1795: Bruſſek.

Knie: 1830 – Alt-Bruschek, wieś, do której należą: Neu-Bruschek (Eishütte [huta żelaza]), Krywald [Krywałd] (fryszerka) i Lubocz (leśniczówka). 1845 – Alt-Bruschek, Bruschiek, wieś, do której należą: Neu-Bruschek, huta żelaza, Krywald, podwójna fryszerka (Doppelfrischfeuer) i leśnictwo, oraz Lubotz, Lubocz, leśniczówka.

Triest 1865: Bruschek, nad Małą Panwią, składa się z Alt-Bruschek i Neu--Bruschek (s. 452n.).

Słownik 1880: Bruszyk, niem. Bruschek, wieś, do której należy huta żelaza Nowy Bruszyk, fryszerka Krywald i leśnictwo Lubocz.

Gemeindelexicon 1887: Bruschiek – *gmina wiejska*: Bruschiek (50,5), *obszar dworski, 3 osady*: Alt Bruschiek, Krywald, Neu Bruschiek (50,73).

Adamy 1888: Obecna nazwa Bruschek, stara, słowiańska nazwa Bruschik, znaczenie ‘Schleifmühle’, czyli ‘szlifiernia’ (s. 77).

Damroth 1896: Brusiek, Bruschek, od Brusiek, zdrobniała forma od Borusław (s. 56).

WIG: Brusiek, Brusiek Nowy.

Wikipedia: Brusiek, niem. Bruschiek.

*

Nazwa: Brusiek, Bruschieker-Hammer, Bruschek (Leboz), Brusſek, Bruſſek, Bruschiek, Bruszyk, Bruschik.

Alt-Bruschek, Alt Bruschiek; Neu-Bruschek, Nowy Bruszyk, Neu Bruschiek, Brusiek Nowy.

Znaczenie: Bruschek/Bruschik od ‘szlifiernia’ (Adamy) [właściwiej: od ‘brusić’, ‘bruszenie’ (śl.), czyli ‘ostrzyć’, ‘szlifować’, ‘ostrzenie’, ‘szlifowanie’]; Brusiek od Brusiek, zdrobniałej formy Borusław (Damroth).

BRYNEK

** (…) wynika to pośrednio z dekretu erekcji parafii Koty, do której przydziela się w 1687 r. z dotychczasowej parafii Wielowieś między innymi także…* Brynek.

** A więc poza kuźnicami: Tworóg, Koty, Potępa – czwartą osadą kuźniczą była Wesoła, piątą Brynek…*

** Do dawnej parafii Połom należały chyba i te 3 miejscowości: Brzeźnica, Brynek i Hanusek…*

Zimmermann 1783: Brenneck, Brinneck (s. 334).

Hoscheck 1786/1795: Brinek, wieś, do której należy owczarnia Brzesnitz (Liber/Hoscheck, s 60).

Knie: 1830 – Brynnek, wieś, 1 pański folwark we wsi i 1 folwark poza wsią, zwany Brzesnitza, Brzesnica [Brzeźnica]. 1845 – Brynnek, Brynek, wieś, 1 pański folwark; do wsi należy folwark Brzesnitza, Brzeźnica.

Triest 1865: Brynnek, składa się z dóbr rycerskich i wsi. Do dóbr rycerskich należy owczarnia-folwark Brzesnitz (s. 522).

Słownik 1880: Brynek, z folwarkiem Brzeźnicą (s. 394).

Gemeindelexicon 1887: Brynnek – *gmina wiejska, 2 osady*: Brynnek, Neuhütten [Nowa Huta] (51,12); *obszar dworski, 3 osady*: Brynnek, Brzesnitz, leśniczówka (51,123).

Adamy 1888: Obecna nazwa Brynnek, stara, słowiańska nazwa Brynek, znaczenie ‘wioska Bryna’ (s. 14).

Chrząszcz: Brynek, Brynnek (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 269, 270).

Nowack 1902**:** Brynnek (*Reichsgrafen*, s. 103, 130, 138) i Brinnek (*Reichsgrafen*, s. 27).

Krause: Brynnek, stara miejscowość przemysłowa. Z tej racji, że również koło Katowic była miejscowość o nazwie Brynow [Brynów], nie można wykluczyć związku z niemieckim ‘brennen’ (‘palić, płonąć, gorzeć’), ale zapewne od ‘brez, brzoza’ (*Deutung*, 1930, s. 84).

WIG: Brynnek (Brynek).

Wikipedia: Brynek, niem. Brynnek.

*

Nazwa: Brenneck, Brinneck, Brinek, Brynnek, Brynek, Brinnek.

Znaczenie: Brynek – ‘wioska Bryna’ (Adamy); nie można wykluczyć, że od niem. ‘brennen’ (‘palić, płonąć, gorzeć’), ale zapewne od ‘brez, brzoza’ (Krause).

*

BRYNÓW – Obecna nazwa Brynnow, stara, słowiańska nazwa Brynow [Brynów], znaczenie ‘wieś Bryna’ (Adamy, s. 14 [wyjaśnienie dotyczy nazwy Brynow w pow. Katowice]).

– Brynow, być może od ‘brennen’ – ‘palić, płonąć, gorzeć’ (Krause, *Deutung*, 1930, s. 84).

BRZEŹNICA zob. hasło Brzeźnica

BRZEŹNICA

** (…) do dawnej parafii Połom należały chyba i te 3 miejscowości: Brzeźnica, Brynek i Hanusek.*

Hoscheck 1786**:** Brzeznitz; 1795: Brzesnitz, owczarnia należąca do Brynka (Liber / Hoscheck, s. 60).

Knie: 1830 – Brzesnitza, Brzesnica, folwark należący do wsi Brynek. 1845 – Brzesnitza, folwark należący do wsi Brynnek.

Treist 1865: Brzesnitz, owczarnia-folwark należący do dóbr rycerskich Brynnek (s. 522) [w spisie miejscowości: Brzeznitz, przysiółek, zob. Brynnek].

Nowack 1902: Brzesnitz (*Reichsgrafen*, s. 138).

Słownik 1880: Brzeźnica, folwark należący do dóbr Brynek (s. 412).

Gemeindelexicon 1887: Brzesnitz – osada w obszarze dworskim Brynnek (51,123).

Adamy 1888: Obecna nazwa Brzesnitz, stara, słowiańska nazwa Brzeźnice, znaczenie ‘las brzozowy’ (s. 44 [wyjaśnienie dotyczy Brzesnitz w pow. Prudnik, Racibórz]).

Damroth 1896: Nazw miejscowości wywodzących się od słowa ‘brzoza’ jest na Śląsku ponad 50 (s. 159). [Nie wymienia Brzeźnicy należącej do Brynka.]

Chrząszcz: Brzesnitz (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 269).

Krause: Brzesnitz, w gwarze Brzesnica, dawniejszy folwark i leśniczówka to dzisiejsze Birkhof; nazwa ta jest dobrze przełożona, gdyż znaczy ‘brzozowy zagajnik’ (*Deutung*, 1930, s. 84).

WIG: Birkhof.

Wikipedia: [dotyczy: Brzeźnica, woj. śląskie, pow. raciborski, gm. Rudnik] Nazwa wsi Brzeźnica, niem. Bresnitz, wywodzi się ze staropolskiego określenia oznaczającego brzozowy las. Według Adamy pochodzi od ‘brzoza, brzezina’. W swoim dziele wymienia pierwotną nazwę Brzeźnice (Birkenwalde – ‘brzozowy las’).

*

Nazwa: Brzeznitz, Brzesnitz, Brzesnitza, Brzesnica, Brzeźnica, Brzeźnice, Birkhof, Bresnitz.

Znaczenie: Brześnica – ‘las brzozowy’ (Adamy, Wikipedia); Brzeźnica – od ‘brzoza’ (Damroth); Brestniz/Brzeźnica – ‘brzozowy zagajnik’ (Krause).

*

BIRKHOF – Wieś położona na północ od Połomii. Dzisiejszy Birkhof to dawniejszy folwark i leśniczówka Brzesnitz, w gwarze Brześnica. Nazwa Birkhof (dosł. ‘dwór brzozowy’) jest dobrze przełożona, gdyż Brzesnitz/Brześnica znaczy ‘brzozowy zagajnik’ (Krause, *Deutung*, 1930, s. 84).

CZARKÓW

** „Księdze fundacji biskupstwa wrocławskiego” z 1305 r., wspomniane są po raz pierwszy wszystkie dzisiejsze miejscowości parafii wielowiejskiej, a więc Wielowieś, Świniowice, Kieleczka i Otmuchów, za wyjątkiem Czarkowa, który jednak prawdopodobnie już też wtedy istniał.* [Co do Otmuchowa zob. uwagę w haśle Odmuchów.]

** Świadczą już o tym same nazwy tych osad leśnych: Kielcza, Kieleczka, Świniowice, co wszystko przypomina dziką zwierzynę łowną, albo Miedary (= miód leśnych pszczół), Czarków (= tarnki), Otmuchów.*

** Terytorium dzisiejszej parafii Wielowieś obejmuje następujące miejscowości: Wielowieś, Czorka (= dziś urzędowo „Czarków”), Świniowice, Otmuchów i Kieleczka.*

** Już w 1524 r. odsprzedał Maciej (Mathias) Herczyk zboże i wieś Czarków (Czernka) oraz swoją część Wielowsi Jerzemu (Georg) Worffowi i jego dziedzicom.*

** A Czarków: 1 folwark, 7 kmieci, 3 zagrodników, razem 66 mieszkańców.*

** Czarków lub Ciorke: 18 domów, 1 folwark, 98 mieszkańców, wszyscy katolicy, należą do kościoła katolickiego w Wielowsi, 2 młyny wodne.*

** Otmuchów dzieli się na dominium (400 morgów lasu należących do właściciela Czarkowa) i wieś (300 morgów ziemi uprawnej, 20 morgów łąk i 10 morgów stawów).*

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Charkowitz [Scharkow].
Zimmermann 1783: Czarkow (s. 335).
Hoscheck 1786/1795: Czarka.
Knie: 1830 – Czarkow (wym. [dla czytelnika niem.] Tscharkow) albo Ciorke (wym. [dla czytelnika niem.] Dtschiorke), wieś. 1845 – Ciorka zob. Czarków; Czarków albo Ciorka, wieś.
Triest 1865: Czorka albo Czarkow składa się z dóbr rycerskich i wsi, należy do parafii Wielowieś (s. 523).
Słownik 1880: Czarków, Czorka lub Ciorka, wieś i folwark oraz dobra; do 1858 część dóbr należała do dóbr Wielowieś (s. 735).
Gemeindelexicon 1887: Scharkow – *gmina wiejska*: Scharkow (51,91), *obszar dworski*: Scharkow (51,194).
Adamy 1888: Obecna nazwa Scharkow, stara, słowiańska nazwa Czarków, znaczenie ‘korzeń marzanny’ (s. 52).
Damroth 1896: Czarków, Scharkow, od ‘czarka’ – korzeń farbownika (s. 165).
Chrząszcz: Czorka, Scharkow (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 271-273).
Krause: Scharkow, dawniej Czarkow i Czarka. ‘Czarki’ – ‘korzeń marzanny’ (Färberröte) (*Deutung*, 1931, s. 120); koło Czarkowa znajduje się Cepokmühle.
WIG: Dwór Scharków (Ciarków), wieś Scharkow.
Wikipedia: Czarków, niem. Scharkow, wieś sołecka należąca do gm. Wielowieś.

*

Nazwa: Charkowitz, Czarkow, Czarka, Ciorke, Ciorka, Czarków, Czorka, Scharkow, Ciarków.
Znaczenie: Czarków – ‘korzeń marzanny’ (Adamy); Czarków od ‘czarka’ – korzeń farbownika (Damroth); Czarkow, Czarka od ‘czarki’ – korzeń marzanny (Krause). Niewątpliwie chodzi o marzannę (marzanę) barwierską, farbiarską.

*

CEPOK-MÜHLE – Nazwa od nazwiska właściciela: Cepok (‘cepok’ znaczy ‘gbur, cham’, od ‘cep’) (Krause, *Deutung*, 1930, s. 84).

GLIWICE

** Wieś Wielowieś w powiecie gliwickim leży 25 km na północ od miasta Gliwic…*
** Toszek był bowiem w zaraniu dziejów dla wszystkich miejscowości parafii Wielowieś siedzibą władzy kasztelańskiej względnie książęcej, a po jej ustaniu siedzibą władzy powiatowej aż do chwili złączenia tego powiatu w XIX w. z powiatem gliwickim, nazywanym odtąd „Kreis Tost-Gleiwitz", z czego w końcu powstał tylko sam „Kreis Gleiwitz", a po ostatniej wojnie – powiat Gliwice.*
** Na miejscu [w Wielowsi] jest ekspedycja poczty 2. klasy. Wielowieś jest połączona szosami z Pyskowicami, Gliwicami, Tarnowskimi Górami i Opolem.*

Liber fundationis 1305: Glywitz, Glywicz [tak w indeksie miejscowości] – przyp. Gleiwitz nad Kłodnicą; pierwsza pewna wzmianka o mieście Gliwiz z 15 czerwca 1276, *Regesten* 1509 (C 85).

Rechnug/Markgraf 1447: Gleyvicz, w przyp. Gleiwitz, zob. *Liber fundationis* C 85. – 1335 eccl[esia] de Glivicz (s. 367). *Anhang Schem.* 1891: Gliwic.

Rechnung/Schulte 1447: Gleyuicz [Gleiwitz]; „W *Registrum św. Wacława* znajduje się czeski dokument króla Macieja [Mathyass] z 14 maja 1482, w którym potwierdza się, że Jan [Hanuss] z Oświęcimia i Ujazdu [kn. Oswientinske a Vgedske] sprzedał swoją połowę miasta Gliwice [Hliwicz] wraz z wójtowstwem ówczesnemu staroście (pełnomocnikowi) Górnego Śląska Janowi Bielikowi z Korniz [Cornicz], któremu jednocześnie król wydzierżawił drugą połowę" (s. 217; por. *Registrum St. Wenceslai* [339], w: *Codex diplomaticus Silesiae*, t. 6, s. 113).
W oryginale fragment tego dokumentu brzmi następująco: „puol miestie Hliwicz y s foytswim a sewssemi totij Foytnowu wsy, Rostropu na Trinku y welhotie komu zemany a many tiechto wsy Wylopelo, Lewossowicz, Smolcze, staro Hliwicze, Zernicze s tim wssem prawem a swobodu - - - polowyczy miesta Hliwicz z polowiczy foytstwe a wssemi totij Tinke tetu Kumrowem a Ssonwaldem y s take zemany a many tiecte wsy Zerniczy, Sobiessowicze, Geraltowicz, Przissowrze, Krzywald, Ssonwald pusty, Neborowicze pusty, vplnie sewssem prawem etc.

(s. 217; odpis zachowany w Königliches Stattsarchiv zu Breslau D 370 c f. 490).

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Alt-Gleiwitz, Gliwic, Staro-Gliwic, Glivicens, Veterus-Glivice, Glivicius; 1687/88: Glivicens, Glivicium, Staroglivicianus.

Zimmermann 1783: Gleiwiz (Glywiza) (s. 363), Alt-Gleiwiz, Stare-Gliwiz.

Knie: 1830 – Gleiwitz, pol. Gliwice, miasto; Eisengiesserei bei Gleiwitz, Gliwicka Huta koło Gliwic, odlewnia żeliwa, kolonia [Huta Gliwice], do której należy Borower-Mühle przy rzece Kłodnica; Alt-Gleiwitz, Stare Gliwice, wieś, do której należą: 1 folwark, 1 młyn wodny, zwany Steiner-Mühle (Steinermühle).

1845 – Gleiwitz, pol. Gliwice (1272 Glubschiz), miasto; Alt-Gleiwitz, Stare Gliwice, wieś, do której należą: folwark i młyn wodny zwany Steinermühle (należący do skarbu państwa) nad rzeką Kłodnica; Eisengießerei bei Gleiwitz, Gliwicka Huta, kolonia, do której należą Borower Mühlengebäude.

Heyne 1860: Gleywicz (Gleiwitz) (s. 718).

Lompa 1847: Gliwice (s. 7, 9, 13, 32, 34, 42).

Triest 1865: Alt-Gleiwitz, pół mili od Gliwic (Gleiwitz). Przez tę wioskę prowadziła w najdawniejszych czasach droga z Opola do zamku myśliwskiego Stonitz (dzisiaj wieś Stanitz koło Rauden [Stanica, gm. Pilchowice]). Ponieważ w Alt-Gleiwitz było wiele stajni, nazywano je Chlewiska (tj. Stallungen – stajnia, obora, chlew). Po powstaniu Alt-Gleiwitz miała wkrótce, po zbudowaniu kilku drewnianych domów, zostać założona kolonia Glubschiz, która z czasem rozrosła się w wieś, a później miasto Gleiwitz – wcześniej też zwane Gleibitz, Gleywicz, Hliwicz, pol. Gliwicze, łac. Gleiwitium – które już w 1204 musiało być kwitnącym miastem, bo na ten rok przypada zbudowanie wielkiego katolickiego kościoła parafialnego (s. 474, 488).

Oprócz wsi Alt-Gleiwitz jest też folwark pański Alt-Gleiwitz (s. 488).

Królewskie Eisengiesserei Gleiwitz z otaczającą osadą hutniczą 1/4 mili od miasta zostało założone w 1794 (s. 485n.).

Słownik 1880: Gliwice, niem. Gleiwitz, w dokumentach: Gleibitz, Gleywicz, Hliwicz, Gleiwitium (s. 592n.); Gliwice Stare (niem. Alt-Gleiwitz), wieś i folwark, pół mili od Gliwic, przez którą niegdyś prowadził trakt z Opola do dawnego zamku myśliwskiego Staniec pod Rudą [Stanica, gm. Pilchowice] (s. 592n.).

Szlązk 1887: Gliwice stare, niem. Alt-Gleiwitz, wieś przy drodze z Gliwic do Koźla (s. 286).

Gemeindelexicon 1887: Gleiwitz – *miasto, 5 osad*: Gleiwitz, Eisengießerei [Huta Gliwice], Gardel, cegielnia, urząd celny (51,1); Alt Gleiwitz – *gmina wiejska, 2 osady*: Alt Gleiwitz, Lukasine (51,5); *obszar dworski, 2 osady*: Alt Gleiwitz, Dombrowa [Las Dąbrowa] (51,116).

Adamy 1888: Obecna nazwa Gleiwitz, miejscowość znana od 1204, stara nazwa Chlewiska, Glubschitz, znaczenie 'miejsce stajni albo zmiany koni na szlaku z Opola do Krakowa' (s. 9).

Damroth 1896: Gliwice – Gleiwitz (1276 Gliwicz, Glewicz, 1366 Glibicz i in., *Liber fundationis* Glywitz). Przyjmuje się, że miejscowość początkowo nazywała się Chlewice, od 'chlewy' – stajnie, które tu, jako większe postoje dla wypoczynku i wymiany zaprzęgów, znajdowały się na handlowym szlaku między Wrocławiem a Krakowem (s. 102).

Chrząszcz: Gleiwitz (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 5, 26, 39 i in.).

Krause: Gleiwitz (Gliwice). Wywodzenie nazwy od 'chlew' należy zaliczyć do bajek. Nazwa miasta nawiązuje do nazwiska, które mogło brzmieć Chliw, Gliw itp. Gliwice są zatem miejscowością owego Gliwa, a mianowicie są to Stare-Gliwice. Miasto Gliwice zostało założone dopiero w XIII w. w pobliżu Starych Gliwic, od których też wzięło nazwę (*Deutung*, 1930, s. 85). W granicach miasta (Stadtkreis) znajduje się Heinzemühle, od nazwiska właściela (*tamże*, s. 86).

WIG: Alt-Gleiwitz, Gleiwitz (Gliwice).

Wikipedia: Gliwice (łac. Glivitium, niem. Gleiwitz, czes. Glivice albo Hlivice, śl. Glywicy). Oprócz podanych wyżej interpretacji pochodzenia i znaczenia nazwy miasta wspomina nadto o dwóch:

Nazwa może pochodzić także od słowa 'gliw', w językach słowiańskich oznaczające często teren gliniasty, obszar podmokły, wilgotny. W języku prasłowiańskim '*gliva/*glivъ' oznaczało coś oślizłego, śluzowatego, kleistego, a 'gliwieć' oznaczało gnić, psuć się. W języku polskim używa się do chwili obecnej tego wyrazu, np. do określenia zepsutego i przypominającego glinę – zgliwiałego – sera.

Nazwa może też pochodzić od słowa 'glive/gljive', które w językach słoweńskim, chorwackim i serbskim oznacza grzyby, a 'gljivice' – małe grzybki. Według tej wykładni nazwa Gliwic jest nazwą topograficzną utworzoną od właściwości obszaru, na którym założono miasto.

W kronice wymienione zostały również wsie, które w procesach urbanizacyjnych zostały wchłonięte przez miasto. Są to obecne dzielnice lub

części miasta jak Żerniki, zapisane w formach Syrdnicza villa, Syrdnicza Semiani oraz Syrdnik, Sobiszowice [Szobiszowice] jako Novo Sobyssowitz, Ostropa jako Rostropitz, Łabędy jako Labant, Czechowice jako Cechowitz.

Pieczęć wklęsła z nowszych czasów.
Wieża z otwartą bramą i 2 wąskimi blankami.
Jest to zapewne ta sama wieża, która leżała u podstaw przedwojennego herbu miasta Gliwice.

Stary herb Gliwic, którego zachowała się jedyna pieczęć z 1596 (legenda: SIGILLVM . CIVITATIS . GLEIVITZENSIS . 1596 .), jest podzielony na dwie części, po prawej stronie przedstawia złotego pół orła na błękitnym polu, a po lewej białą basztę z oknem, blankami i spiczastym dachem, też w błękitnym polu. Obydwie figury stykają się z sobą bez wyraźnej linii podziału.

W dowód wdzięczności i uznania dla dzielności mieszkańców miasta, okazanej przy jego obronie w czasie wojny trzydziestoletniej, a zwłaszcza w 1625 w odpieraniu wojsk duńskich dowodzonych przez Mannsfelda, miasto otrzymało 14 sierpnia 1629 na mocy cesarskiego dyplomu nowy herb: w środku wieża z blankami oraz otwartą bramą, w której podniesioną kratę wetknięte są dwie gałązki palmowe i nad którą między oknami wieży widoczne są inicjały cesarza F II; na dachu wieży widać półksiężyc, nad którym widnieje postać Dziewicy Maryi z Dzieciątkiem, z nimbem, koroną i berłem. Pole tarczy jest podzielone, po prawej ma austriacką srebrną belkę w czerwieni, po lewej jest niebieskie; za wieżą w prawej, czerwono-białej połowie tarczy widnieje czarny pół orzeł z nimbem (herb cesarstwa na tle rodowego herbu Habsburgów, zwierzników miasta), w lewej połowie biały pół orzeł z nimbem (herb Piastów górno-śląskich, założycieli miasta). Herb ten, nawiązujący w motywie otwartej bramy do herbu Starych Gliwic, był z drobnymi zmianami używany jeszcze krótko po zakończeniu II wojny światowej. Obecny zaś herb nawiązuje do starego herbu miasta Gliwic.

Nazwa: Staro Hliwicze, Alt-Gleiwitz, Staro-Gliwic, Veterus-Glivice, Staroglivicianus, Alt-Gleiwiz, Stare-Gliwiz, Stare Gliwice, Chlewiska, Gliwice Stare, Gliwice stare, Stare-Gliwice.
Glywitz, Glywicz, Gliwiz, Gleyvicz, Glivicz, Gliwic, Gleyuicz, Hliwicz, Glivicium (Glivicens, Glivicius), Gleiwiz, Glywiza, Gleiwitz, Gliwice,

Glubschiz, Gleywicz, Gleibitz, Gliwicze, Glewitium, Chlewiska, Gliwicz, Glewicz, Glibicz, Chlewice, Glivitium, Glivice, Hlivice, Glywicy.

*

Znaczenie: Gliwice od ‘chlew’ (czes. ‘chlév’) (Beno Nietsch, Triest, Adamy, Damroth); od nazwiska, które mogło brzmieć Chliw, Gliw itp., a zatem miejscowość Chliwa, Gliwa (Krause); może od słowa ‘gliw’, które w językach słowiańskich często oznacza teren gliniasty, obszar podmokły, wilgotny (Wikipedia); może od słowa ‘glive/gljive’, które w językach słoweńskim, chorwackim i serbskim oznacza grzyby, a ‘gljivice’ – małe grzybki (Wikipedia).

*

CZECHOWICE – Obecna nazwa Schechowitz, dawna, słowiańska nazwa Czechowice, znaczenie ‘wieś Czechów’ (Adamy, s. 28).

– Czechowice, Tschechowitz, miejscowość potomków Czecha (Damroth, s. 58, 47).

– Schechowitz, Czechowice, nazwa ta zapewne powstała jak Ciochowitz / Ciochowitze, miejscowość jakiegoś Czecha, 1305 (Krause, *Deutung*, 1930, s. 84; 1931, s. 120).

DĄBROWA – Obecna nazwa Dombrowa, stara, słowiańska nazwa Dąbrowa, znaczenie ‘góra dębowa’ (Adamy, s. 4, 46 [wyjaśnienie dotyczy wielu miejscowości Dombrowa]).

– Dąbrowa, Dombrowa, znaczenie ‘las dębowy’ (Damroth, s. 166).

– Dombrowa od ‘dąb’, ‘dąbrowa’, czyli ‘las dębowy’; bażantarnia koło Starych Gliwic (Krause, *Deutung*, 1930, s. 84).

GARDEL – od ‘Gardiel’, ‘Gardilla’; wyjaśnienie znaczenia wymagałoby badań nad dokumentami (Krause, *Deutung*, 1930, s. 85).

HEINZEMÜHLE – od imienia właściciela, Heinz – Jan (Krause, *Deutung*, s. 1930, s. 86).

ŁABĘDY – Obecna nazwa Laband, dawna, słowiańska nazwa Ława, w znaczeniu ‘kładka’, ‘mostek’ (Adamy, s. 81 [Adamy w kolumnie, w której podaje znaczenie nazwy, użył słowa Brückensteig, zapewne powinno być Brückensteg, czyli ‘kładka, mostek’, i w nawiasie Holzbank, pewnie z zamiarem podkreślenia, że chodzi o jakąś konstrukcję drewnianą; w każdym razie nie może chodzić o prosty mebel wykonany z kłody drewna, jak sugeruje się w haśle Łabędy w Wikipedii, zwłaszcza że nazwę Łabędy zamieszcza Adamy w grupie 11, do której zalicza nazwy miejscowe wywodzące się od przeznaczenia danej miejscowości czy miejsca albo budowli służących wyższym względnie społeczno-użytecznym celom]).

– Łabędy, Laband, od ‘łabędź’ (Damroth, s. 185).

– Laband, już 1395 Labant, w gwarze Labenty albo Labendy, znaczenie ‘miejscowość, miejsce łabędzi’ (Krause, *Deutung*, 1931, s. 116).

– Łabędy, niem. Laband, nazwa od wydobywanego od starożytności w tutejszych kamieniołomach kamienia wapiennego o białym kolorze, białych wzgórz, po łacinie *coles labentes* (Wikipedia).

OSTROPA – Obecna nazwa Ostroppa, dawna słowiańska nazwa Ostropa, znaczenie ‘miejsce stróżowania, warty’ (Adamy, s. 82).

– Ostroppa, 1286 Rostropa, 1305 Rostropitz, 1447 Gersdorf, 1534 Stroppendorf. Nazwę tej wsi można wyprowadzić z języka niemieckiego i słowiańskiego. ‘Stroppendorf’ i ‘Ostropa/Ostroppa’ oznacza w obydwu językach gęsto porośnięte, krzaczaste miejsce. W 1447 właścicielem wsi był zapewne niejaki Gerd – Gerhard (Krause, *Deutung*, 1931, s. 118).

SOBISZOWICE / SZOBISZOWICE – Sobieszowice albo Szyboszowice-Petersdorf, 1276 Sobieschovicz, Sobyssowicz od imienia Sobiesław (Damroth, s. 82).

ŻERNIKI – Obecna nazwa Zernik, dawna, słowiańska nazwa Zernice, znaczenie ‘miejsce paszy’, ‘pastwisko’ (Adamy, s. 76).

– Zernik, 1305 Syrdnik, 1297 Syrnik, od ‘zar/żar’, ‘zarna/żarna’, ‘zerawina/żerawina’. Prawdopodobnie nazwa ‘Żerniki’ ma związek ze staropolskim słowem ‘zerny/żerny’ – miejsce, miejscowość, gdzie jest dobry tucz (trawa, żołędzie). ‘Zirnik’ jeszcze dzisiaj w języku czeskim znaczy ‘pastuch, pasterz tucznego [bydła]’. Zerniki/Żerniki zatem to miejscowość, w której mieszkają pasterze tucznego [bydła]. Podobne znaczenie mają nazwy: 1305 Syrdnicza, Syrdnicza-Zernik, 1283 Schirdnicza, 1294 Sirdnicza, 1286 Ziernicze (Krause, *Deutung*, 1931, s. 122).

– Nazwa Żerniki wzięła się prawdopodobnie stąd, że była to wieś służebna, a jej mieszkańcy, żerdnicy, zajmowali się przygotowaniem, transportem żerdzi i rozbijaniem namiotów dla podróżującego władcy lub jego urzędników (Wikipedia).

HANUSEK

** Wschodnie krańce tej starszej parafii wielowiejskiej sięgały w lasach na wschód aż poza dzisiejszy Zółków i do Pustej Kuźnicy nad Małą Panwią, i poza wioskę Mikołuszkę w dalekich lasach, i pod Brusiek oraz za Hanusek i pod Piaseczną, jak to wynika z mapki parafialnej w kronice ks. Walentego M. Hoschcka z Tworoga.*

** Wynika to pośrednio z dekretu erekcji parafii Koty, do której przydziela się w 1687 r. z dotychczasowej parafii Wielowieś między innymi także wieś Połom, Brzeźnicę, Brynek, Hanusek.*

** A więc poza kuźnicami: Tworóg, Koty, Potępa – czwartą osadą kuźniczą była Wesoła, piątą Brynek, szóstą Hanusek i siódmą Zółka.*

** Do dawnej parafii Połom należały chyba i te 3 miejscowości: Brzeźnica, Brynek i Hanusek, które dotąd także należały do parafii Wielowieś…*

Zimmermann 1783: Hannußek, zob. Kleinberger-Hammer; Kleinbergerhammer, Hannußeck (s. 338n.).

Hoscheck 1786: Hanuſek; 1795: Hanuſek, wieś do której należą: Hoher Ofen [Wielki Piec], Kratoful, młyn 1/4 mili za wsią, Lysik i Drewniok, dwa gospodarstwa chłopskie blisko Piasecznej, i drugi folwark przy samej Piasecznej (Liber/Hoscheck, s. 46, 61, 63).

Knie: 1830 – Hanusek albo Kleiner Hammer, wieś, do której należą: Krotofil, młyn wodny, i Piaseczna, folwark, oddalone około 1/4 mili.
1845 – Hanusek albo Kleiner Hammer, albo też Kleinberger Hammer, wieś, do której należą: Krotofil, co znaczy ‘rozrywka, zabawa’, młyn wodny, oraz Piaseczna, folwark.

Triest 1865: Hanussek, dzieli się na dobra rycerskie i wieś. Do dóbr rycerskich należy owczarnia i folwark Pustki (s. 522).

Słownik 1880: Hanusek, niem. Kleiner Hammer lub Kleinberger Hammer. Do Hanuska należą folwark Piaseczna, czyli Pustki, i młyn Krotofil.

Gemeindelexicon 1887: Hanussek – *gmina wiejska, 2 osady*: Hanussek, Krotofilmühle (51,28); *obszar dworski, 2 osady*: Hanussek, Pustki (51,135).

Adamy 1888: Obecna nazwa Hanussek, stara, słowiańska nazwa Hanusek, znaczenie ‘wioska Jana’ (s. 17).

Damroth 1896: Hanuszek [w indeksie Hanussek] – Hanus, od Hanuś, zdrobniała forma od Jan (s. 63).

Chrząszcz: Hanuſſek (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 269n.). Cleywerk, później Kleinberger Hammer, dzisiejszy Hanusek koło Tworoga (*Bergbau*, 1903, s. 332).

Nowack 1902: Hanussek (*Reichsgrafen*, s. 27), Hannussek (*Reichsgrafen*, s. 103, 130, 138).

Krause: Hanussek, wieś wspomniana w 1666, nazwa pochodzi od Hanus, zdrobniałej formy od Johannes. Oprócz tej nazwy aż do XIX w. używa się nazwy Kleinberger Hammer, która sięga do wspomnianej już w 1417 (według Chrząszcza) nazwy Cleywerg (*Deutung*, 1930, s. 86).

WIG: Hanussek.

Wikipedia: Hanusek, niem. Hannussek.

*

Nazwa: Hannußek, Hannußeck, Hanuſek, Hanusek, Hanussek, Hanuszek, Hannuſſek, Hannussek; Kleinberger-Hammer, Kleinbergerhammer, Kleiner Hammer, Kleinberger Hammer, Cleywerk, Cleywerg.

Znaczenie: Hanusek – ‘wioska Jana’ (Adamy); od Hanuś, zdrobniałej formy imienia Jan (Damroth); od ‘Hanus’, zdrobniałej formy imienia Johannes (Krause); Cleywerk, Klein Hammer – ‘mały zakład (metalurgiczny)’.

*

CLEYWERG / KLEINBERGER HAMMER – Nazwy znaczące ‘kleine Werk’ [‘mały zakład’ – w tym przypadku metalurgiczny]; w 1783 także ‘kleiner Hammer’ [‘mała kuźnica’] (*Deutung*, 1930, s. 86).

KRATOCHVILMÜHL (Hoscheck 1786)/KRATOFULMÜHLE (Hoscheck 1795) / KRATOFUL / KROTOFIL – Na początku i w połowie XIX w. młyn koło Hanuska nazywał się Krotofil. Z pewnością od nazwiska właściciela. ‘Krotochwil’ znaczy ‘rozrywka, zabawa’ (Krause, *Deutung*, 1930, s. 88).

PIASECZNA / Piaſetzna (Hoscheck 1786) / Piaſeczna (Hoscheck 1795) – Obecna nazwa Piassnetzna, stara, słowiańska nazwa Piaseczna, znaczenie ‘miejsce piaszczyste’ (Adamy, s. 72).

– Piaseczna, Piasetzna od ‘piasek’, czyli ‘piaszczysta miejscowość’, ‘piaszczysta okolica’ (Damroth, s. 153).

– Piaseczna, częsta nazwa, znaczy ‘miejsce piaszczyste’ (Krause, *Deutung*, 1931, s. 118).

PUSTKOWIE / PUSTKI zob. Pustkowie/Pustki w haśle Borowiany

JERZMANÓW / HERMANIEC

** Folwark Hermannshof (Hermaniec), dawniej przynależny do Rittergut Langendorf, został odsprzedany ziemianinowi Strienowi etc.*

Triest 1865: Folwark Herrmannshof koło Wielowsi, swego czasu należący do dóbr rycerskich Wielowieś (s. 523).

Słownik 1880: Hermannshof, folwark, należał dawniej do dóbr Wielowieś.

Gemeindelexicon 1887: Herrmannshof, majątek w obszarze dworskim Wielowieś (51,153), przysiółek w obszarze dworskim Wielowieś (51,153).

Krause: Hermannshof, folwark należący do Wielowsi, nazwa od imienia właściciela, powstał prawdopodobnie około 1850 (*Deutung*, 1930, s. 86).

WIG: D[wór] Hermannshof.

Wikipedia: Jerzmanów, przysiółek w gm. Wielowieś.

*

Nazwa: Herrmannshof, Hermannshof, Hermaniec, Jerzmanów.

Znaczenie: Herrmannshof od imienia właściciela – Hermann (Krause). Nadana po II wojnie światowej nazwa Jerzmanów jest odpowiednia nie tylko z tego względu, że jest staropolska, ale i z tej racji, że nawiązuje do dawnej. Jerzman bowiem jest imieniem staropolskim i odpowiednikiem imienia Herman („Jerzmanów od Hermana" [Brückner, hasło *Dzietrzych*]; „Jerzman z Herman" [Klemensiewicz, s. 137]). Natomiast przez Jerzmanów biegnie ulica/droga Jeżmanów.

KIELCZA

** Świniowice płaciły mu 4 i pół dzbana miodu, a Kieleczka 4 dzbany, a inna Kielcza 2 dzbany miodu.*
** Świadczą już o tym same nazwy tych osad leśnych: Kielcza, Kieleczka, Świniowice, co wszystko przypomina dziką zwierzynę łowną…*
** Na północnym wschodzie najbliższe kościoły parafialne były w Kielczy, Lublińcu i Sadowie na terenie diecezji wrocławskiej…*

Liber fundationis 1305: Kelcza Scarbinu – przyp. Keltsch położona na wschodnio-północny wschód od Strzelec Opolskich; nazwę Scarbinu prawdopodobnie należy czytać Scarbnici; w 1320 wspomina się o rycerzu Scarbniku w towarzystwie księcia opolskiego (C 33).

Rechnug/Markgraf 1447: Kelcza, przyp. Keltsch na wschodnio-północny wschód od Strzelec Opolskich, zob. *Liber fundationis* C 33. 6 marca 1309 rycerz Scarbimir sprzedał swój majątek Kelcza, *Regesten* 3042 (s. 366). *Anhang Schem*. 1891: Kielsza.

Rechnumg/Schulte 1447: Kelcza [Keltsch] (s. 213).

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Kielssa, Kielcze; 1687/88: Kielcz, Kielczens.

Zimmermann 1783: Keltsch, ma 4 młyny, z których jeden nazywa się Klinke (s. 263); koło Keltsch znajduje się i do niej należy mała wioska w lesie – Neudorf [Nowa Wieś] (s. 265).

Knie: 1830 – Keltsch, Kielcz, wieś położona na lewym brzegu Małej Panwi, 3 mile na północy wschód od Strzelec Opolskich, do wsi należą kolonia Borowian (Bór) i folwark Neudorf [Nowa Wieś], 1/8 mili na południowy wschód od wsi.

1845 – Keltsch, Kielcz, 1309 Kelcza, wieś położona na lewym brzegu Małej Panwi, z dwoma młynami: jeden, górny, Cyssek-Mühle, drugi, dolny, bez nazwy, do wsi należą folwarki: Neudorf i Twardy.

Heyne 1860: Kelczaw (Keltsch) (s. 725).

Triest 1865: Gmina Keltsch składa się z wioski kościelnej, pańskiego folwarku oraz kilku kolonii i młynów (s. 279).
Wieś Keltsch, Kelczaw (na początku XIV w.); kolonia Keltsch (zał. 1815–1819) na południowy zachód od wsi, kolonia Neudorf (pol. „nowa wies") na południe od wsi, trzy młyny wodne (z których jeden nazywa się Gajda-Mühle, drugi Lissek-Mühle), na południe od wsi pańskie folwarki (folwark Twardy z owczarnią i folwark Biadacz od około 60 lat las) (s. 280).

Słownik 1880: Kielcz, niem. Keltsch, wieś i folwark, pow. wielkostrzelecki [Strzelce Opolskie], o 2,59 mili od Wielkich Strzelec, na początku XIV w. wymieniona pod nazwą Kelczaw, drugi folwark Twardy i leśnictwo Biadacz. Do wsi Kielcz należą: kolonia Kielcz założona w 1815–1819; kolonia Nowa wieś i trzy młyny wodne, z których jeden nazywa się Gajda, drugi Łysek.

Szlązk 1887: Kielcz, niem. Keltsch, wieś istniała już w XIII w. (s. 280).

Gemeindelexicon 1887: Keltsch – *gmina wiejska, 5 osad*: Keltsch, Brondermühle, Gorki [Górki], Kozubmühle, Neudorf (49,36); *obszar dworski*: Keltsch (49,120).

Adamy 1888: Obecna nazwa Keltsch, stara, słowiańska nazwa Kelczaw, znaczenie 'miękka ziemia' (s. 68).

Chrząszcz: Keltsch (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 8, 250). Keltsch, Kelcza (pierwszy raz wspomniana w 1309, gdy rycerz Scarbimir sprzedał ją rycerzom o imionach Jasco i Florian), w 1310 były trzy Kelcza, które odpowiadają dzisiejszym Keltsch, Kieleczka i Borowian (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 281n.). Klein-Keltsch (*Geschichte der Toster*, 1901, s. 234).

Nowack 1902 [wyliczając miejscowości i dobra należące do hrabiego Colonny] Kiedyś w Borowianach był folwark należący do Keltsch, który w 1562 Georg Kieleczki, właściciel Keltsch, sprzedał swemu poddanemu Paulowi Rollnikowi (*Reichsgrafen*, s. 102).

Krause: [w haśle Kieleschka] W 1305 były dwie Kelcza [Kielcze] w tej okolicy, jedna z nich musi być naszą Kieleschka [Kieleczką]. Czy nazwa ma związek z 'kiel' – 'zarodek, kiełek' albo 'kiel, kielec' – 'kieł'

świni bądź konia nie dowiedziono w sposób pewny (*Deutung*, 1930, s. 87).

WIG: Keltsch (Kielcza), uzględnia też: D[wór] Keltsch, Neudorf, Gorki, Leśnictwo Keltsch,

Wikipedia: Kielcza, niem. Keltsch.

Nazwa: Kelcza Scarbinu, Kelcza, Kielsza, Kielssa, Kielcze, Kielcz, Keltsch, Kelczaw, Kielcza.

Znaczenie: Kelczaw – ‘miękka ziemia’ (Adamy); Kelcza od ‘kiel’ – ‘zarodek, kiełek’ albo od ‘kiel’ – ‘kieł’ świni bądź konia (Krause).

Pieczęć wklęsła z nowszych czasów.
Przez las skacze na lewo jeleń.

BIADACZ – Obecna nazwa Biadatz, stara, słowiańska nazwa Biadacz, znaczenie ‘biedne, ubogie miejsce’ (Adamy, s. 65)

– Biadacz, nazwisko; całkowicie nieprawdopodobne byłoby przyjęcie sensu przenośnego względnie odniesienie do małowartościowej ziemi, ponieważ wśród ludności tego rodzaju przenośne określenia nie są przyjęte (Damroth, s. 54 [wyjaśnienie dotyczy nazw miejscowości: Biadacz, Biadaczan, Biaduszki]).

NOWA WIEŚ – Nazwa Neudorf występuje na Śląsku 44 razy (Adamy, s. 118).

– Nazwa Neudorf/Nowa Wieś występuje na Śląsku 49 razy, oprócz tego jest 17 Neuhof [‘nowy dwór], 10 Neuvorwerk [‘nowy folwark’] i ponad 120 złożeń Neusorge, Neuland, Neuhaus itd. (Damroth, s. 132, przyp. *).

– Neudorf. Nazwa wyjaśnia się sama. Gdy w pobliżu jakiejś miejscowości powstaje nowa, większa osada, otrzymuje właśnie taką nazwę, np. Neudorf-Tworog (Hoscheck 1786/1795: Neudorf; Liber/Hoscheck: Neudorf, Nowa Wieś, niegdyś Anna-wieś, kolonia założona około 1760 przez hrabinę Annę; do wsi Neudorf należy Oſiek [Hoscheck 1786], Oſſiek [Hoscheck 1795], dwa domy [s. 59; zob. Osiek w haśle Mikołeska]) czy kolonia Neudorf koło Kopienicy (Koppinitz). W odniesieniu zaś do nowo założonych folwarków często stosuje się nazwę Neuhof, np. Neuhof koło Proboszczowic (Proboschowitz) czy koło Wielowsi (Langendorf), położony 1/8 mili na północno-północny zachód od wsi (Krause, *Deutung*, 1931, s. 117).

KIELECZKA

* (…) *w „Księdze fundacji biskupstwa wrocławskiego” z 1305 r., wspomniane są po raz pierwszy wszystkie dzisiejsze miejscowości parafii wielowiejskiej, a więc Wielowieś, Świniowice, Kieleczka i Otmuchów, za wyjątkiem Czarkowa…* [Co do Otmuchowa zob. uwagę w haśle Odmuchów.]

* *W przeciwieństwie do tej czysto rolniczej wsi Wielowieś wspomniane są pozostałe miejscowości parafii jako ubogie, leśne osady, mianowicie: Świniowice, Kieleczka, które wtedy płaciły biskupowi wrocławskiemu dziesięcinę „more polonico”.*

* *(…) czyli że Świniowice płaciły mu 4 i pół dzbana miodu, a Kieleczka 4 dzbany…*

* *Świadczą już o tym same nazwy tych osad leśnych: Kielcza, Kieleczka, Świniowice, co wszystko przypomina dziką zwierzynę łowną…*

* *Wieś Niezdrowice można jeszcze na starych mapach XVIII i pierwszej połowy XIX w. znaleźć, mianowicie na południe od Kieleczki. Zrosła się ona później z Kieleczką w jedną wieś.*

* *Pisze o niej [Knie] tak pod hasłem Kieleczka: „Przed laty nazywano 3 posesje tej miejscowości »Niezdrowitz«”.*

* *O samej Kieleczce wspomina ów urbarz, że mieszkało w niej wtedy 4 gospodarzy (siodłaków), mianowicie dwóch książęcych, a dwóch pewnego szlachcica.*

* *Terytorium dzisiejszej parafii Wielowieś obejmuje następujące miejscowości: Wielowieś, Czorka (= dziś urzędowo „Czarków”), Świniowice, Otmuchów i Kieleczka. Miejscowości te od samych początków należą do parafii Wielowieś. Doliczyć tu należy jeszcze zaginioną wieś Niezdrowice, które zrosły się z Kieleczką.*

* *Kieleczka nie cała, to jest tylko 2/3 wsi należało do Wielowsi, a 1/3 część Kieleczki należała zawsze do parafii Wiśnicze.*

* *Sama zaś Wielowieś nie należała ani do majątku państwa toszeckiego, jak np. swego czasu Świniowice czy Kieleczka…*

* *Kieleczka: We wsi jest tylko 5 gospodarstw kmiecich (= statków), razem 36 mieszkańców.*

* *Kieleczka, posiadłość hrabiego Renarda…*

* *Kieleczka liczy: 5 gospodarzy, 8 chałupników rolnych (Ackerhaüsler) i 5 chałupników bezrolnych (Angerhaüsler).*

Liber fundationis 1305: Kelcza Wolczhiborn (Wloczhiborii?), inna Kelcza – przyp. jedna z nich to Kieleczka położona na północny wschód od Toszka, drugiej nie sposób zlokalizować (C 36, 37).

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Kleczka [w przyp. Zięleczka (!) – zapewne Kieleczka].

Zimmermann 1783: Kielezka (s. 339).
Hoscheck 1795: Kieleczka.
Knie: 1830 – Kieleczka (wym. Kieletschka), wieś, częściowo należy do parafii Wielowieś, a częściowo do parafii Wiśnicze; dawniej 3 posesje tej miejscowości nazywało się Niezdrowitz [Niezdrowice].
1845 – Kieleczka, kościelna nazwa Keleczka, 1534 Khlain Keletzki, wieś, większa część należy do parafii Wielowieś, mniejsza do parafii Wiśnicze, 2 gospodarstwa dawniej nazywały się Niezdrowitz.
Triest 1865: Kieleczka dzieli się na dobra rycerskie i wieś (s. 526).
Słownik 1880: Kieleczka, Keleczka, 1534 Khlain-Keletzki, parafia Wyźnice [Wiśnicze] i Wielowieś.
Gemeidelexiocon 1887: Kieleschka – *gmina wiejska*: Kieleschka (51,33); *obszar dworski*: Kieleschka (51,141).
Adamy 1888: Obecna nazwa Kieleschka, stara, słowiańska nazwa Kieleczka, znaczenie ‘głębina leśna [Waldkehle, Waldtiefe]’ (s. 39).
Chrząszcz: W 1310 były trzy miejscowości o nazwie Kelcza, która odpowiada dzisiejszym miejscowościom Keltsch, Kieleczka i Borowian. Tylko w miejscowości Keltsch uprawiano rolę, w dwóch pozostałych zajmowano się pszczelarstwem (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 282). Mówiąc o założeniu zamku Toszek, w przypisie zauważa, że o występowaniu kiedyś dzików w okolicach Toszka świadczą nazwy wiosek Kielce i Kieleczka, leżące koło Toszka. ‘Kielce’ znaczą ‘kły dzika’. Zalicza się tu także nazwę Schwinowitz [Świniowice] – ‘świńska wieś’ (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 184, przyp. 1).
Kieleczka, wraz ze Schwieben [Świbie], Giegowitz [Gajowice], Pisarzowitz [Pisarzowice] i Niezdrowitz [Niezdrowice], należały do Toszka (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 196; *Geschichte der Toster*, 1901, s. 229).
Klein-Kieleczka (*Geschichte der Toster*, 1901, s. 222).
Kieleczka (*Bergbau*, 1903, s. 334).
Krause: Kieleschka; w 1305 istniały dwie Kelcza [Kielcze] w tej okolicy, jedną z nich musi być nasza Kieleschka. Czy nazwa ta ma coś wspólnego z ‘kiel’ (‘zarodek, kiełek’) albo ‘kiel, kielec’ (‘kieł, Spitzzahn’) świni czy konia, nie zostało dotąd z pewnością dowiedzione (*Deutung*, 1930, s. 87).
WIG: Kieleschka (Kieleczka).
Wikipedia: Kieleczka, wieś sołecka należąca do gm. Wielowieś.

Nazwa: Kleczka, Kielezka, Kieleczka, Keleczka, Khlain Keletzki, Khlain--Keletzki, Klein-Kieleczka, Kieleschka.

Znaczenie: Kieleczka – ‘głębina leśna’ (Adamy); od ‘kielce’ – ‘kły dzika’ (Chrząszcz); od ‘kiel’ – ‘zarodek, kiełek’ albo ‘kiel’ – ‘kieł’ świni bądź konia (Krause).

*

GAJOWICE – Obecna nazwa Geigowitz, stara, słowiańska nazwa Geiowitz, znaczenie ‘wieś w zaroślach, zagajniku’ (Adamy, s. 39).

– Damroth nie wyjaśnia nazwy miejscowości Geigowitz czy Geiowitz koło Toszka, ale nazwom Gaj czy Goj, Gojkowo (1276 Gaycowo), Gajowice (1205 Gaiviz, 1207 Gayowice, 1345 Gaivicz) przypisuje znaczenie ‘gaj’, ‘lasek’ (Damroth, s. 167).

– Giegowitz, wyjaśnienie nazwy wymagałoby uwzględnienia starszych form jej zapisu (Krause, *Deutung*, 1930, s. 85).

Pieczęć wklęsła, 1845. Dzierlatka albo czajka.

NIEZDROWICE zob. hasło Niezdrowice

PISARZOWICE – Obecna nazwa Pissarzowitz, stara, słowiańska nazwa Pisarzowice, znaczenie ‘wieś pisarza’ (Adamy, s. 83).

– Pisarzowice, Pisarzowitz, od ‘pisarz’, czyli ‘wieś pisarza’ (Damroth, s. 93, 110).

– Pissarzowitz, we wcześniejszych stuleciach wieś tę nazywano też Schreibersdorf; zapewne należała kiedyś do jakiegoś toszeckiego urzędowego pisarza (Amtschreiber) (Krause, *Deutung*, 1931, s. 118).

KOTY

** Jedynie wschodnia część parafii Wielowieś, z której w 1687 r. utworzono nową parafię Koty-Tworóg, należała w ramach parafii Tworóg-Koty od 1738 r., to jest od chwili podziału starego dekanatu toszeckiego na dwa dekanaty, do nowo utworzonego dekanatu pyskowickiego, skąd ostatecznie w 1926 r. tę oddzieloną część dawnej parafii Wielowieś, to jest teraźniejsze parafie Koty i Tworóg, przydzielono do obecnego dekanatu dobrodzieńskiego*.

** (…) i graniczy przy pomocy swych dawnych terytoriów dzisiejszych parafii Koty i Tworóg z diecezją krakowską.*

** Na terenie parafii wielowiejskiej znajdowało się w przeszłości jeszcze więcej osad, które jednak później odłączono do nowo powstałej parafii Koty…*
** Na szczęście z innych dokumentów współczesnych wynika jasno, że kuźnice te to kuźnica tworogowska i kotowska, czyli późniejsze samodzielne osady Tworóg i Koty…*
** (…) kiedy aż do 1687 r. należały do niej [do parafii Wielowieś] tereny dzisiejszych parafii Koty i Tworóg…*
** Wynika to pośrednio z dekretu erekcji parafii Koty, do której przydziela się w 1687 r. z dotychczasowej parafii Wielowieś między innymi także wieś Połom, Brzeźnicę, Brynek, Hanusek.*
** Również w publikowanych przez Josepha Jungnitza sprawozdaniach wizytacji biskupich z 1687/1688 r. – a więc 1 rok po odłączeniu nowej parafii Koty od Wielowsi – czytamy…*
** (…) czyli trzy osady nowej parafii: Koty, Tworóg i Potępa…*
** (…) wyliczają [Hoscheck i Nowack] imiennie wszystkie miejscowości nowo powstałej parafii Koty-Tworóg…*
** A więc poza kuźnicami: Tworóg, Koty, Potępa…*
** Ponadto przyłączono wtedy od parafii wielowiejskiej do nowo utworzonej parafii Koty-Tworóg dwie wsie…*
** (…) a nie własnością hrabiów Colonna i następnie Verdugo, jak te pozostałe miejscowości nowej parafii Koty-Tworóg…*
** (…) ani do hrabiego Colonny jak Tworóg i Koty…*
** (…) które w dalekiej przyszłości stały się z czasem same filiami lub nawet później kościołami parafialnymi, jak to się stało z kaplicą w Tworogu i Kotach.*
** Najstarszy kościół filialny parafii Wielowieś powstał w średniowiecznej osadzie kuźniczej Koty.*
** Wokół kościółka tego roztaczał się najstarszy katolicki cmentarz w Kotach.*
** Drewniany ten kościółek, używany jako filialny, stał się w 1687 r. kościołem parafialnym nowo powstałej parafii Koty…*
** (…) a w każdą czwartą niedzielę odprawiał nabożeństwo w kościółku filialnym w Kotach.*
** Kaplica ta do dziś istnieje w parafii Koty.*
** Zarówno kościół we Wielowsi, jak i filialny w Kotach obsługiwany był tylko przez pastorów luterańskich…*

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Kottow; 1678/88: Kottoviens, Kottov, Kottens.
Zimmermann 1783: Kothen (s. 41).
Hoscheck 1786/1795: Kotten.
Knie: 1830 – Koten, wieś. 1845 – Koten, Koty, wieś.

Triest 1865: Kotten, na północy graniczy z Wessolla [Wesoła], na południu z Tworogiem, na zachodzie i wschodzie z Tworoger Forsten [Lasami Tworogowskimi; WIG: Las Tworog] (s. 520).

Słownik 1880: Koty, niem. Koten, Kotten.

Gemeindelexicon 1887: Kottenlust – *gmina wiejska*: Kottenlust (51,43); *obszar dworski*: Kotten (51,150).

Adamy 1888: Obecna nazwa Koten, stara, słowiańska nazwa Koty, znaczenie 'wioska kocia' (s. 59).

Damroth 1896: Kot – Kotten, od 'kot', l.mn. 'koty' – koty, także dzikie koty (s. 184).

Chrząszcz: Kotenhammer [Kuźnica Kotowska], Kotten; Kotten wzięło nazwę od 'kuty' (Hütte), 'kuc [kuć]' ('schmieden') (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 269 i przyp. 1). Kottenhammer (*Bergbau*, 1903, s. 332); Khotenhammer (*Bergbau*, 1903, s. 333); Kotten (Hammervorwerk [folwark kuźniczy]) (*Bergbau*, 1903, s. 333, przyp. 1).

Krause: Kottenlust, wcześniej Kotten (Koty). Damroth wywodzi tę i podobne nazwy od 'koty' (dzikie, leśne koty) albo od nazwiska Chot, ale nie wydaje się to przekonujące. Może właściwiej byłoby dopatrywać się związku tej nazwy z 'kuć' czy 'kouti'? Kuźnica bowiem istniała w Kotach już co najmniej w XVIII w. (*Deutung*, 1930, s. 88).

WIG: Kottenlust (Koty), Kotten.

Wikipedia: Koty, dawniej też Kot, niem. Kotten, Kottenlust. Nazwa od nazwiska kuźnika Kota, który miał tu, przy rzece Stole, prowadzić zakład kuźniczy. Walenty Roździeński w swoim poemacie *Officina ferraria* z początku XVII w. pisze „Kotowska kuźnica" oraz „u Kota". Pierwotna polska nazwa Kot przekształciła się w Koty, w czasach pruskich w Kotten, a od końca XIX w., po połączeniu z sąsiednią wsią Wesoła, Kottenlust.

*

Nazwa: Kottow, Kottov, Kothen, Kotten, Koten, Koty, Kottenlust, Kot, Kotenhammer, Kottenhammer, Khotenhammer.

Znaczenie: Koty – 'wioska kocia' (Adamy); od 'koty', także dzikie koty, albo od nazwiska Chot (Damroth); od 'kuty' (kuźnica), 'kuc' (kuć) (Chrząszcz); od 'kuć' czy 'kouti', bo w Kotach była kuźnica (Krause); Koty od nazwika Kota, kuźnika, a Kottenlust po połączeniu z sąsiednią wsią Wesoła ('Lust' – 'radość') (Wikipedia).

*

WESOŁA zob. hasło Wesoła

LUBLINIEC

** Na północnym wschodzie najbliższe kościoły parafialne były w Kielczy, Lublińcu i Sadowie na terenie diecezji wrocławskiej…*

Liber fundationis 1305**:** Lublyn – przyp. Lublinitz na wschód od Opola (C 167a); Lublin – przyp. miasto Lublinitz (C 208).

Rechnung/Markgraf 1447: Lublin, przyp. Lublinitz, miasto powiatowe, zob. *Liber fundationis* C 167a. – 1 września 1310 wspomniany jako miejsce urzędu celnego (Zollstätte), *Regesten* 3157 (s. 361). *Anhang Schem*. 1891: Lublenec.

Rechnung/Schulte 1447**:** Lublin [Lublinitz]; wymienione w *Liber fundationis* C 167a jako Lublin; 1416 wymienione w dokumentach wójtowstwo w Lublinie (s. 209).

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Lublinecens; 1687/88: Lublenetz; Lublinens, Lublinecens, Lublinietz.

Zimmermann 1783: Lublinez; na mocy przywilejów, jakie nadał miastu książę opolski Jan II Dobry w 1500, otrzymało ono wioskę Steblau [Steblów] (s. 144nn.).

Knie: 1830 – Lublinitz, Lubliniec (wym. Lublinietz), miasto, do którego m.in. należą 3 młyny wodne: Pfarrmühle, Oberthalmühle, Lißmühle też Bartkowe; Lublinitz, gmina zamkowa, wieś; do gminy należą: pustkowie Piela [Piłka], pustkowie Sodzowki i Wymislacz [Wymyślacz].
1845 – Lublinitz, pol. Lubliniec, do którego m.in. należą 2 młyny wodne: Pfarrmühle i Lißmühle też Bartkowe.

Heyne 1860: Lublin (Lublinitz) (s. 722).

Lompa 1847: Lubliniec (s. 34).

Triest 1865: Lublinitz, miasto, którego nazwa nawiązuje do legendy, mówiącej, że książę Władysław Opolczyk w czasie polowania miał na jakimś wzniesieniu (przyjmuje się, że chodzi o to samo wzniesienie, na którym obecnie stoi kościół pw. Świętego Krzyża) powiedzieć: „lubi misie tu Kościół i Miasto budować”. W najdawniejszych latach miejscowość tę nazywano Lubie (s. 429). Do miasta należy kolonia Klein-Droniowitz [Droniowiczki].

Pieczęć wypukła z około 1810, pieczęć wklęsła z nowszych czasów. Pień, na którym siedzi ptak, po prawej i lewej stronie po jednym drzewie (na starszych pieczęciach wypukłych drzewa liściaste, na nowszych pieczęciach wklęsłych świerki). Ptak na pieczęci wypukłej wygląda jak gołąb, na pieczęci wklęsłej jak zięba.

Pieczęć wklęsła. Widły do siana bez trzonka, po prawej i lewej stronie wideł gwiazdka.

Słownik 1880: Lubliniec, niem. Lublinitz. Około 1272 książę Władysław Opolczyk po polowaniu podobno kazał zbudować kaplicę w miejscu, gdzie dziś leży miasto Lubliniec, wówczas położone wśród borów i lasów. Miasto założył jego syn Bolesław. Niegdyś Lubliniec miał się zwać Lubie (zob. *Codex diplomaticus Poloniae*, t. 3 pod rokiem 1398). W drukarniach lublinieckich wyszło spod prasy sporo prac krzewiciela oświaty Józefa Lompy (m.in. *Pielgrzym w Lubopolu, czyli nauki wiejskie, szczególniej dla ludu szląskiego zastosowane*, 1844). Obok miasta Lublińca leżą dobra zwane Lubliniecki zamek, Schloss-Lublinitz, i wieś o tej samej nazwie. Dobra obejmują folwark Steblów i Zawada, młyn, browar, gorzelnia. Wieś ma trzy młyny wodne: Dziuba, Gabor, Oberthalmühle. Knie wymienia oprócz tego pustkowia: Sodzowski, Wymiślacz, Anioł, Lublinitzer Waldbauern (to ostatnie zalicza do miasta), a także dawniejsze pustkowie Piela; młyny zaś zowie: Jochem, Kajowermühle i Kozinoga.

Szlązk 1887: Lubliniec, po niem. Lublinitz, nad strugą Lubliniecką. Około 1272 książę Władysław Opolczyk kazał podobno po polowaniu wznieść kaplicę na miejscu, gdzie dziś leży miasto Lubliniec, wówczas położone wśród borów i lasów. Syn jego Bolesław założył tu miasto. Od 1500 do miasta należała wioska Steblów. Niegdyś Lubliniec miał się zwać Lubie (s. 286n.).

Gemeindelexicon 1887: Lublinitz – *miasto, 3 osady*: Lublinitz, dworzec Lublinitz, Gorken (50,2); *gmina wiejska, 7 osad*: Lublinitz (zamek), Dziubamühle, Oberthalmühle, Piela, Pluttamühle (Gabormühle), Schloß-

mühle, Goglowetz (50, 43); *obszar dworski, 2 osady*: Lublinitz (zamek), folwark (50, 107).

Adamy 1888: Obecna nazwa Lublinitz, stara, słowiańska nazwa Lubliniec, Loblin, znaczenie ‘miejscowość radości, przyjemności [Lustort]’ (s. 69).

Damroth 1896: Lubliniec – Lublinitz, od Luby, bardzo popularnego imienia (1310 – Lubin, 1416, 1450 – Lublin, 1412, 1423 – Loblin, 1517 – Lublinicz) (s. 46, 71).

WIG: Lubliniec.

Wikipedia: Lubliniec, Lubin (1310 w dokumencie Bolesława opolskiego), łac. Lobin, niem. Lublinitz (1475 w *Statuta Synodalia Episcoporum Wratislaviesium*), Lubliniec (1612 W. Roździeński w *Officina ferraria abo Huta i warstat z kuźniami szlachetnego dzieła żelaznego*), Lubliniec (1750 w zarządzeniu urzędowym wydanym przez Fryderyka II dla mieszkańców Śląska), śl. Lublyńec, pol. hist. Lublin Śląski. Nazwa wywodzi się od ‘lubić’.

*

Nazwa: Lublyn, Lublin, Lublenec, Lublenetz, Lublinietz, Lublinez, Lublinitz, Lubliniec, Lubie, Lubopole, Loblin, Lubin, Lublinicz, Lublyńec, Lublin Śląski.

Znaczenie: Lubliniec od ‘lubić’ (legenda, Wikipedia); Lubliniec, Lobin – ‘miejscowość radości, przyjemności’, ‘miejscowość dająca się lubić’ (Adamy); od ‘Luby’ – bardzo popularnego imienia (Damroth).

Pieczęć wypukła, pieczęć wklęsła z nowszych czasów.
Zamek z chorągiewką pogodową.

Według Kniego, Melchera i innych informacji herb Lublińca ma postać podzielonej tarczy, po prawej stronie śląski pół orzeł, ale – jak zdarza się to często – na czerwonym polu, po lewej pięć złotych gwiazd na błękitnym polu.
Nie jest wykluczone, że baronowie von Garnier, do których państwo lublinieckie należało w latach 1727–1763, nadali miastu nową pieczątkę, aby uwiecznić ich rodowy herb, podzielony na cztery pola. W pierwszym i czwartym polu trzy złote gwiazdy na błękitnym tle, w drugim i trzecim czarny dwugłowy orzeł (Reichsdoppeladler) na złotym tle. Wyjaśnienie to ma jednak charakter hipotetyczny.

BARTKOWE / BARTKOWO-MÜHLE – Od imienia Bartłomiej, zdrobniała forma Bartek, Bartolomeusz (Damroth, s. 53).

PIELA zob. Piła w haśle Bazan (mimo zdrobniałej formy Piłka)

WYMYŚLACZ – Obecna nazwa Wymislacz, dawna, słowiańska nazwa Wymysl [Wymysł], znaczenie ‘wieś Wymysl[ł]aw[a]’ (Adamy, s. 26).

– Wymyślacz, Wymyschlatz albo Schloß Lublinitz, od Wymysław, ale ‘wymyślacz’ ma też inne znaczenie, mianowicie ‘niezadowolony zrzęda, gdera’, ‘człowiek zarozumiały, wyniosły’, który chciałby mieć coś szczególnego; w ironicznym sensie nazwa w tym znaczeniu mogłaby się dobrze odnosić do mieszkańców połowy tuzina biednych chat pokrytych słomą, położonych daleko od miasta, blisko lasu, na piaszczystych gruntach (Damroth, s. 87).

– Wymislow, od ‘wymyśleć’, np. założenie jakiegoś folwarku (Krause, *Deutung*, 1931, s. 122 [wyjaśnienie dotyczy folwarku Wymislow koło Ponischowitz (Poniszowic)]).

ZAWADA – Adamy wyjaśnia znaczenie obecnych nazw Sawade, Sowada, Sowade, których dawne, słowiańskie nazwy brzmiały Zawada, co znaczy ‘wieś Zawady’ (Adamy, s. 24).

– Zawada, od ‘zawadzić’, ‘zawada’, a zatem zapewne w znaczeniu: ‘przyległa, ościenna miejscowość’, ‘sąsiednia wieś’; inaczej liczne występowianie tego rodzaju nazwy trudno byłoby wyjaśnić (Damroth, s. 139).

– Zawada, ‘wieś za wodą’ [wyjaśnienie dotyczy wsi Zawada koło Pyskowic (Peiskretscham) i znaczy ‘za wodą’, czyli rzeką Drama, patrząc od Pyskowic] (Krause, *Deutung*, 1931, s. 122).

MIEDARY

** Świadczą już o tym same nazwy tych osad leśnych: Kielcza, Kieleczka. Świniowice, co wszystko przypomina dziką zwierzynę łowną, albo Miedary (= miód leśnych pszczół)…*

Liber fundationis 1305: Modar – przyp. Miedar na zachód od Tarnowskich Gór (C 75).

Zimmermann 1783: Miedar (s. 343).

Knie: 1830 – Miedar, wieś, do której należy Kopanina, folwark i leśnictwo. 1845 – Miedar, 1534 Medarih, wieś, do której należą: Kopanina, folwark i leśniczówka.

Triest 1865: Miedary, dzielą się na dobra rycerskie i wieś. Do dóbr rycerskich należy folwark Kopanina (s. 396n.)

Słownik 1880: Kopanina, według Kniego folwark dóbr Miedary.

Gemeindelexicon 1887: Miedar – *gmina wiejska, 3 osady*: Miedar, Chaussehebestelle, Kapussiokhöhe (52,23); *obszar dworski, 3 osady*: Miedar, leśniczówka Kopanina, folwark Kopanina (52,57).

Adamy 1888: Obecna nazwa Miedar, stara, słowiańska nazwa Miedary, znaczenie ‘wioska bartników [Honigerdorf (Zeidler)]’ (s. 12).

Damroth 1896: Miedary, Miedar, od ‘miód’, ‘miedar’ (skrótowa forma od ‘miodowar’) [wyjaśnienie dotyczy Miedar, pow. Koźle] (s. 108).

Chrząszcz: Miedar (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 38, 251); „Medar nazywał się wcześniej Modar, Miodar, a więc ‘Wieś Miodowa’ z racji hodowli pszczół” („Medar hieß früher Modar, Miodar, also Honigdorf wegen der Bienenzucht”) (*tamże*, s. 251 przyp. 3); Medari, Miedar należące wówczas do powiatu toszeckiego (*Bergbau*, 1903, s. 331).

WIG: Miedar.

Wikipedia: Miedary, niem. Miedar. Nazwa związana jest z bartnictwem i wywodzi się od słowa ‘miód’.

*

Nazwa: Modar, Miedar, Medarih, Miedary, Medar, Miodar, Medari.

Znaczenie: Miedary – ‘wioska bartników’ (Adamy); od ‘miód’ – ‘miedar’ skrótowa forma od ‘miodowar’ (Damroth); Modar, Miodar – ‘wieś miodowa’ (Chrząszcz).

*

KOPANINA – Obecna i stara, słowiańska nazwa Kopanina znaczy ‘karczunek’ (Adamy, s. 68 [wyjaśnienie dotyczy miejscowości Kopanina w pow. Bytom, Koźle, Pszczyna]).

– Damroth w *Ortschafts-Register* wymienia miejscowości Kopalina i Kopanina, ale w tekście wyjaśnia jedynie znaczenie nazwy Kopalina – ‘karczunek’, zaznaczając, że nazwa niemiecka ‘Rodeland’, jest przekładem nazwy polskiej (Damroth, s. 148 [wyjaśnienie dotyczy miejscowości Kopanina, Rodeland w pow. Oława]).

– Kopanina, ‘karczunek’ (Krause, *Deutung*, 1930, s. 87; wyjaśnienie dotyczy folwarku Kopanina koło Ligoty Toszeckiej]).

MIKOŁESKA

** Wschodnie krańce tej starszej parafii wielowiejskiej sięgały w lasach na wschód aż poza dzisiejszy Zółków i do Pustej Kuźnicy nad Małą Panwią, i poza wioskę Mikołuszkę w dalekich lasach…*

Hoscheck 1786: Mikoluszka; 1795: Mikoluſchka.

Knie: 1830 – Mikoleśka (wym. [dla czytelnika niem.] Mikoleschka), mała wioska, do której należy niewielka miejscowość Osiek, 2/3 mili na południowy zachód.
1845 – Mikoleśka, kościelna nazwa Mikoluschka, mała wioska, do której należy jeszcze osada Osiek.

Triest 1865: Mikoleska, mała wieś na wschód od Tworoga (s. 521).

Słownik 1880: Mikoleśka albo Mikoluszka, wieś, do której należała kolonia Osiek.

Gemeindelexicon 1887: Mikoleska – *gmina wiejska*: Mikoleska (51,56); *obszar dworski*: Mikoleska (51,161).

Adamy 1888: Obecna nazwa Mikoluschka, stara, słowiańska nazwa Mikoleska, znaczenie ‘wieś św. Mikołaja’ (s. 21).

Damroth 1896: Mikołeska – Mikoleska, od ‘Mikołaj’ (s. 73).

Chrząszcz: Mikuleska (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 270).

Nowack 1902: Mikoleska (*Reichsgrafen*, s. 103, 130) i Mikoluschka (*tamże*, s. 27).

Krause: Mikoleska – od ‘Mikolaj’ (*Deutung*, 1931, s. 117).

Wikipedia: Mikołeska, niem. Mikoleska. Nazwa jest patronimiczną nazwą wywodzącą się od imienia Mikoleska, Mikoleszka staropolskiego derywatu greckiego imienia Mikołaj.

*

Nazwa: Mikoluszka, Mikoluſchka, Mikoleśka, Mikoluschka, Mikoleska, Mikoluszka, Mikołeska, Mikuleska.

Znaczenie: Mikoleska – ‘wieś św. Mikołaja’ (Adamy); Mikołeska, Mikoleska – od imienia ‘Mikołaj’ (Damroth); Mikoleska – od ‘Mikolaj’ (Krause); Mikoleska – od imienia ‘Mikoleska, Mikoleszka’ (Wikipedia).

Pieczęć wypukła z 1850 (MIKOLUSYKA).
Dom z 2 oknami i drzwiami w ścianie szczytowej i 2 oknami w ścianie frontowej;
z komina wydobywa się dym.

OSIEK – Osiek, tyle co zasieka, warownia leśna utworzona z nagromadzonych i pospajanych pni drzewnych. Był to zwykły środek obrony, stosowany w pierwotnej epoce dziejowej Polski dla obrony granic, brodów rzecznych, dróg przez puszczę wiodących. Przy takich warowniach musiała mieszkać ludność zobowiązana do ich pilnowania oraz naprawy (Słownik).
– Obecna nazwa Oschin, stara, słowiańska nazwa Osiek, znaczenie 'wyrąb lasu' (Adamy, s. 40 [wyjaśnienie dotyczy miejscowości Oschin w pow. Rybnik, Racibórz, Opole itd.]).
– Osiek, Oschiek, od 'osieka' albo 'osiek' – 'wyrąb, polana', od 'siec' (Damroth, s. 132).
– Osiek, od 'osina, osika' (Krause, *Deutung*, 1931, s. 118 [wyjaśnienie dotyczy kolonii należącej do Neudorf-Tworog (zob. Nowa Wieś w haśle Kielcza)]).

NIEZDROWICE

** Tak więc np. w przeszłości istniała na terenie dzisiejszej parafii Wielowieś wieś Niezdrowice.*
** W dokumentach starych jest często wspominana. Toszecki urbarz z 1532 r. wspomina, że w Niezdrowicach mieszkały 3 chłopskie rodziny.*
** Wieś Niezdrowice można jeszcze na starych mapach XVIII i pierwszej połowy XIX w. znaleźć, mianowicie na południe od Kieleczki.*
** Pisze o niej [Knie] tak pod hasłem Kieleczka: „Przed laty nazywano 3 posesje tej miejscowości »Niezdrowitz«".*
** Doliczyć tu należy jeszcze zaginioną wieś Niezdrowice, które zrosły się z Kieleczką.*
** 3 posesje tej wsi nazywano dawniej Niezdrowice.*

Hoscheck 1795: Nieſtrowitz.

Knie: 1830 – Niezdrowitz, Niezdrowic, stara, teraz już nie używana nazwa 3 posesji we wsi Kieleczka. 1845 – Niezdrowitz, Niezdrowice, stara, teraz już nie używana nazwa 2 posesji we wsi Kieleczka.

Chrząszcz: Niesdrowitz (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 272: Protokół wizytacyjny z 1697 dopełnia jeszcze owe dane: „Do parafii należy Wielowieś (Langendorf), Odmuchów (Ottmuchow), Czarków (Czorka), Świniowice (Schwinowitz) i Niezdrowice (Niesdrowitz)"); Niesdrowitze (*Geschichte der Toster*, 1901, s. 222: „W Niezdrowicach było trzech gospodarzy, każdy musiał dostarczyć na zamek 15 łat. Łaty, poprzednio wspomniane drewno budowlane, są za-

pewne dowodem, że pierwotny zamek w Toszku był drewniany” [„In Niesdrowitze waren drei Bauern, jeder hatte 15 Latten zum Schloß zu geben. Die Latten, das vorher genannte Bauholz, sind wohl ein Beweis, daß die ursprüngliche Burg zu Tost von Holz gewesen”]); Niesdrowitz (*tamże* s. 234); Nesdrowitz (*Bergbau*, 1903, s. 334).

Adamy 1888: Obecna nazwa Niesdrowitz, dawna, słowiańska nazwa Niezdrowice, znaczenie ‘niezdrowe miejsce/miejscowość’ (s. 82) [Wyjaśnienie znaczenia nazwy dotyczy miejscowości Niezdrowice w pow. Strzelce Opolskie (Strehlitz)].

Damroth 1896: Niezdrowice, Niezdrowitz. Od ‘niezdrowy’ – niezdrowe miejsce (s. 141, 152). [Wyjaśnienie znaczenia nazwy dotyczy miejscowości Niezdrowice w pow. Strzelce Opolskie (Strehlitz)].

Wikipedia: Nazwa wywodzi się od ‘zdrowie’. [Wyjaśnienie znaczenia nazwy odnosi się do miejscowości Niezdrowice, niem. Niesdrowitz, w pow. Strzelce Opolskie (Kr. Groß Strehlitz), położonej na południe od Ujazdu, a w *Liber fundationis* (C 8) wymienionej w zlatynizowanej formie Nessdrovick (w rękopisie Ssessdrovick).]

*

Nazwa: Nieſtrowitz, Niezdrowitz, Niezdrowic, Niezdrowice, Niesdrowitz, Niesdrowitze, Nesdrowitz.

Znaczenie: Niezdrowice od ‘niezdrowie’ (Damroth, Wikipedia). Chociaż wyjaśnienie znaczenia miejscowości Niezdrowice, położonej na południe od Kieleczki, odnosi się do Niezdrowic położonych na południe od Ujazdu, to można je przyjąć.

NOWY DWÓR

** Do wsi Wielowieś należy także: Bazan (= młyn) pod Świniowicami i Nowy Dwór (Neuhof) folwark o 1/8 mili oddalony na północny wschód.*

Knie: 1830 – Neuhof, folwark należący do wsi targowej Wielowieś. 1845 – Neuhof, folwark należący do wsi targowej Wielowieś.

Gemeindelexicon 1887: Neuhof (Nowy), oprócz Alsen [Kotków], majątku Herrmannshof [Jerzmanów], przysiółka Herrmannshof, osada należąca do obszaru dworskiego Wielowieś (51,153).

Krause: Neuhof. Gdy w pobliżu jakiejś miejscowości powstawała większa osada, otrzymywała zwykle nazwę Neudorf [‘nowa wieś’], np. Neudorf--Tworog [Nowa Wieś Tworoska]. Podobnie nowo powstałe folwarki otrzymywały nazwę Neuhof [‘nowy dwór’], która z czasem często ulegała różnym zmianom (*Deutung*, 1931, s. 117).

WIG: Neuhof, leżący na północno-północny wschód od wsi Wielowieś, między wsią a D[worem] Hermannshof.

*

Nazwa: Neuhof, Nowy [Dwór], Nowy Dwór,

Znaczenie: Nowy Dwór jest odpowiednikiem Neuhof.

*

ALSEN / KOTKÓW zob. Alsen/Alzen w haśle Wielowieś

JERZMANÓW zob. hasło Jerzmanów/Hermaniec

NYSA

** Kościół [w Wielowsi] został odmalowany przez malarza Mrzygłoda z Nysy.*

Liber fundationis 1305**:** Nysa, Nyssa, Nisa, Niza, Neise (A 1, 21, 23, 44, 46, 63, 109, 111, 175, 176, 262, 337, 338, 340, 356, 422, 434, 443, 444).

Vulturinus 1521: Nysa (w. 287, 295).

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Nissa; 1687/88: Nissa, Nissens.

Knie: 1830 – Neiße, w dokumentach Nisa albo Nisza, ale też Neyße i Neuße. Dzieli się na właściwe miasto, Friedrichsstadt, Fort Preußen.

1845 – Neiße, pol. i w dokumentach Nisa albo Nissa, też Neyße i Neuße, miasto, które dzieli się na właściwe miasto, Friedrichsstadt, Fort Preußen.

Lompa 1847: Nissa (s. 34, 42, 44), pow. Niski (s. 10), pow. Nisse (s. 28), księstwo Nisskie (s. 47).

Triest 1865: Neisse, Neiße, pol. Nisa albo Nissa, pisane też jako Neyße i Neuße – nazwa od przepływającej rzeki (s. 968).

Słownik 1880: Nissa, niem. Neisse, w dokumentach Nisa, Nissa. Składa się z trzech części: właściwego miasta na prawym brzegu Nissy (do 1810 miasto biskupie), Friedrichsstadt (założone przez Fryderyka II na lewym brzegu rzeki i będące do 1810 oddzielną gminą miejską) i forteca Preussen (na wzniesieniu).

Szlązk 1887: Nissa, niem. Neisse, w dokumentach Nisa, Nissa, miasto nad rzeką Nissa (t. 3, cz. 2, s. 276).

Gemeindelexicon 1887: Neisse – *miasto, 7 osad*: Neisse, Heinrichsbrunn, Karlau, Milde'sche Besitzung, Neumühl, Viehwegermühle, Weichsbleiche (63,1).

Adamy 1888: Obecna nazwa Neisse, dawna nazwa Nisa, Nissa, znaczenie 'Stadt an der Neiße' – 'miasto nad Nysą' (s. 9). Adamy klasyfikuje je w drugiej grupie, obejmującej twierdze, obwarowane miasta i klasztory, i podgrupie b) z czasów księcia Bolesława I (Wysokiego), miasto znane od 1190 (s. 9).

Damroth 1896: Nisa, Neisse, od 'nizki' – 'nisko, głęboko położony', a zatem nisko położona miejscowość (s. 131), nad rzeką Nisa, to znaczy 'głęboko albo nisko płynącą' (s. 35).

Schulte/Siegel 1918: Nazwy (formy rzeczownikowe i przymiotnikowe) występujące w najstarszych (1260-) dokumentach i na opatrzonych nimi pieczęciach podaje się tu, oprócz nazwy niemieckiej Neiße, w kolejności omawiania ich przez autora, pomijając formy powtarzające się: Nize, NJZA, Nizens, NJSAN, NJSA, Nizensium, Nysens, NYZA, (rzeka) Nissa, Neiss, Nissens, Nyzens, NJZENS, Nisens, Nise, Nysa, NYSE, NJCZ, Nisse, Neis.

Schulte/Beiträge 1918: Nissa; według Długosza (*Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*) miejscowość wzięła nazwę od przepływającej obok niej rzeki; Nyze (dokument biskupa wrocławskiego Henryka z Wierzbna z 1310); Nissens; Nysens; Neyße; Neyß; Neiße; Neißisch; Neiß; Neis; Neys.

Schulte/Schenkung 1918: Neiße, Nissens, Nyzens, Nizens, Nysens, Nissa, Nisza (Długosz: „Nissa (Nyssa) nad rzeką tegoż nazwiska, założona przez zwycięskiego książęcia i monarchę Polaków Bolesława Krzywoustego" [„Nisza propter fluvium Nisza penes illam defluentem huiusmodi nomen sortita, est a Boleslao victorioso Krzywousti Polonorum duce et monarcha condita"], *Roczniki* I, 44).

Heyne 1860: Neisse (s. 164).

Triest 1865: Neisse, Neiße, pol. Nisa albo Nissa, także Neyße i Neuße, wzięła nazwę od przepływającej rzeki o tej samej nazwie (s. 968).

Wikipedia: Nysa, łac. Nissa, pol. hist. Nisa, Nissa, czes. Nisa, niem. Neisse. Nazwa od rzeki przepływającej przez miasto, Nysy Kłodzkiej. Została ona wymieniona w obecnie używanej polskiej formie Nysa w 1333 w łacińskim dokumencie wydanym we Wrocławiu przez księcia ślą-

skiego Henryka. Miejscowość została wymieniona w łacińskim dokumencie z 1310, gdzie miasto zanotowano jako Nyza.

*

Nazwa: Nysa, Nyssa, Nisa, Niza, Neise, Nissa, Neiße, Nisza, Neyße, Neuße, Neisse, Nize, NJZA, NJSAN, NJSA, Nizensium, NYZA, Neiss, Nise, NYSE, NJCZ, Nisse, Neis, Nyze, Neyß, Neiß, Neys.

Znaczenie: Nysa od nazwy przepływającej rzeki (Długosz, Szlązk, Adamy, Triest, Wikipedia); od 'nizki' – 'nisko, głęboko położony', a zatem 'nisko położona miejscowość' albo' miejscowość nad rzeką głęboko bądź nisko płynącą' (Damroth).

Najstarsza pieczęć miasta z 1294 miała mieć tylko wieżę i inskrypcję: SIGILLUM . BVRIGENSIUM . DE . NIZA. Ale już pochodząca na pewno z XIV w. pieczęć ukazuje, oprócz inskrypcji, stojącą w gotyckim portalu postać patrona miasta i biskupstwa, św. Jana Chrzciciela z nimbem, trzymającego w lewej ręce krążek z Barankiem Bożym, a prawą wyciągając w geście błogosławieństwa nad klęczącym biskupem po jego prawej stronie. Tarcza z liliami pojawia się już w 1408 na pieczęci sędziego dworskiego i odtąd lilie herbu wrocławskiego biskupstwa, i to w liczbie trzech, stały się i pozostały godłem herbowym Nysy.

W zasadzie jednak na pieczęciach miasta widnieje stojąca postać św. Jana Chrzciciela, trzymającego lewą ręką Baranka Bożego spoczywającego na księdze, a prawą wskazującego na Baranka, a na dole po obu stronach postaci Świętego tarcze herbowe z trzema liliami na każdej (srebrne na czerwonym tle). Pieczęć miejska z 1840 ma, jak obecny herb Nysy, 6 lilii ułożonych 3, 2, 1 oraz inskrypcję: MAGISTRAT . ZU . NEISE .

ODMUCHÓW

** W „Księdze fundacji biskupstwa wrocławskiego" z 1305 r., wspomniane są po raz pierwszy wszystkie dzisiejsze miejscowości parafii wielowiejskiej, a więc Wielowieś, Świniowice, Kieleczka i Otmuchów, za wyjątkiem Czarkowa…*

** Świadczą już o tym same nazwy tych osad leśnych: Kielcza, Kieleczka, Świniowice, co wszystko przypomina dziką zwierzynę łowną, albo Miedary (= miód leśnych pszczół), Czarków (= tarnki), Otmuchów.*

** Terytorium dzisiejszej parafii Wielowieś obejmuje następujące miejscowości: Wielowieś, Czorka (= dziś urzędowo „Czarków"), Świniowice, Otmuchów i Kieleczka.*

** Otmuchów należy do pana von Holly'ego.*
** Otmuchów: 12 domów, 2 młyny wodne, przy jednym równocześnie 1 piła wodna, 59 mieszkańców, wszyscy katolicy, przynależni do parafii Wielowieś.*
** Otmuchów dzieli się na dominium (400 morgów lasu należących do właściciela Czarkowa) i wieś (300 morgów ziemi uprawnej, 20 morgów łąk i 10 morgów stawów).*

Liber fundationis 1305: Ks. Łysik wprawdzie mówi, że w *Księdze fundacji biskupstwa wrocławskiego* z 1305 wspomniane są po raz pierwszy wszystkie disiejsze miejscowości parafii wielowiejskiej, a więc Wielowieś, Świniowice, Kieleczka i Otmuchów, za wyjątkiem Czarkowa, ale w *Księdze fundacji* nie wspomina się o Odmuchowie należącym do parafii Wielowieś, a Otmuchowie, leżącym nad Odrą – Ottmuth C 141 i 142.

Zimmermann 1783: Ottmuchow, wieś (s. 345).

Hoscheck 1786: Ottmuchau; 1795: Ottmuchow.

Knie: 1830: Otmuchow, wieś; 1845: Otmuchow, Odmuchów, 1306 Othmych, wieś.

Triest 1865: Ottmuchow, na wschodzie graniczy z Potempa [Potępa], na południe z Czorkaer Wald, na zachodzie z Borowianer Baueräcker, na północy z Wald der Actien-Gesselschaft Minerva (s. 524).

Słownik 1880: Odmuchów, niem. Otmuchow, 1306 Othmych, wieś, pow. toszecko-gliwicki, parafia Wielowieś.

Gemeindelexicon 1887: Ottmuchow – *gmina wiejska, 2 osady*: Ottmuchow, Gollormühle (51,65); *obszar dworski*: Ottmuchow (51,170).

Adamy 1888: Obecna nazwa Ottmuchow, stara, słowiańska nazwa Odmuchow, znaczenie 'las much' (s. 40).

Damroth 1896: Odmuchów, od 'odmuchać' – 'piaszczysty pagórek, wydma' (s. 153 [wyjaśnienie dotyczy Odmuchowa (Ottmachau) koło Nysy]).

Chrząszcz: Ottmuchow (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 7, 272).

Krause: Ottmuchow – 'oddmuchać, zdmuchnąć, zdmuchiwać', a zatem zapewne 'piaszczysta okolica' (*Deutung*, 1931, s. 118).

WIG: Ottmuchow (Odmuchów).

Wikipedia: Odmuchów, miejscowość niesołecka, należąca do gm. Potępa.

Nazwa: Ottmuchow, Ottmuchau, Otmuchow, Odmuchów, Othmych, Odmuchow.

Znaczenie: Odmuchow – ‘las much’ (Adamy); Odmuchów od ‘odmuchać’, czyli ‘piaszczysty pagórek, wydma’ (Damroth); Ottmuchow od ‘oddmuchać, zdmuchnąć, zdmuchiwać’, czyli ‘piaszczysta okolica’ (Krause).

*

GOLLORMÜHLE – Gollor- albo Potempamühle, na południe od Potępy. Gollor jest górnośląskim nazwiskiem. Gollor od ‘goly’ – ‘łysy, goły’ (Krause, *Deutung*, 1930, s. 86).

OPOLE

** Wielowieś jest połączona szosami z Pyskowicami, Gliwicami, Tarnowskimi Górami i Opolem.*

Liber fundationis 1305: Oppol – przyp. Oppeln (miasto powiatowe [Kreisstadt]) C 106, 161.

Vulturinus 1521: Oppavia (w. 526).

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Oppoliens; 1687/88: Oppoliens, Oppolium.

Knie: 1830 – Oppeln, Opolie, miasto. 1845 – Oppeln, pol. Opole, miasto.

Lompa 1847: Opole (s. 10, 13, 34, 36, 42), obwód Opolski (s. 13, 28, 40), regencja Opolska (s. 28, 33, 34, 35).

Heyne 1860: Oppeln (s. 164).

Triest 1865: We fragmencie pisma, znanym pod nazwą *fragmentum geographicum*, a datowanym na X w., wymienia się obszar Opolini wraz z 20 miejscowościami (*civitates*) (s. 51).

Nazwę miasta Opole (Oppeln) wywodzi pewna stara kronika z rosnących wokół tej miejscowości (miejsca) wielu topoli: najpierw nazywało się Populia (od ‘populus’), później Popolia oraz

Opolia. Inne, popularne wśród ludności, pochodzenie tej nazwy mówi, że pierwsi przybysze, gdy przeszli ze wschodu przez ogromne gęstwiny leśne na otwarte przestrzenie nad Odrą, zawołali: O pole! I od tego wzięła nazwę osada na tym miejscu. Idzikowski (*Geschichte der Stadt Oppeln*, Breslau 1863, s. 28) uważa ‘opole’ za określenie zamku otoczonego polami (‘pole’ i w języku polskim w niektórych przypadkach używanym dodatkiem ‘o’) (s. 53).

Słownik 1880: Opole. „Urywek rękopisu z X w. przechowywany w klasztorze ś. Emmerana w Regensburgu wspomina o istnieniu na granicy Morawii obwodów ‘Golensici’ i ‘Opolini’”.

Szlązk 1887: Opole. „Urywek z rękopismu z wieku V, przechowywany w klasztorze św. Emmerana w Regensburgu, wspomina o istnieniu na granicy Morawii obwodów Goliński i Opolini” (t. 3, cz. 2, s. 272).

Gemeindelexicon 1887: Oppeln – *miasto, 4 osady*: Oppeln, Kandziora’s Vorwerk, Kohlmühle, Städtische Ziegelei (48,2).

Adamy 1888: Obecna nazwa Oppeln, stara, słowiańska nazwa O pole, znaczenie ‘główna miejscowość lokalnego związku [Hauptort des Ortsverbandes]’ (s. 8).

Damroth 1896: Opole, Oppeln. Opolani, zlatynizowana forma Opolanie, mieszkańcy jakiegoś ‘opole’, które nie oznacza miejscowości, ale okręg, rejon, obwód, region, którego mieszkańcy byli zobowiązani do solidarnego ponoszenia pewnych ciężarów, kar, odszkodowań albo innych działań; w niektórych dokumentach ogół tego rodzaju ciężarów i zobowiązań nazywa się ‘opolium’. Z czasem określenie ‘opole’ nabrało charakteru politycznej nazwy rejonu, a nawet nazwy głównej miejscowości, która leżała w centrum tego okręgu (s. 20-22).

Chrząszcz: Oppeln (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 5, 11nn., 24nn., 186nn., 233).

Wikipedia: Opole, niem. Oppeln, śl.-niem. Uppeln, czes. Opoli, śl. Uopole, Opol (1232 w łacińskim dokumencie Henryka II Pobożnego i 1310 w łacińskim dokumencie Bolesława opolskiego), Opole (1750 w zarządzeniu urzędowym wydanym w języku polskim dla mieszkańców Śląska przez Fryderyka II).

Nazwa miasta Opole pochodzi od nazwy jednej z najstarszych jednostek terytorialnych Słowian w środkowej Europie – ‘opola’, które tworzono już w plemiennych czasach przedpaństwowych. ‘O-pole’ osadę otoczoną uprawnymi polami i pastwiskami.

Nazwa: Oppol, Oppavia, Oppolium, Oppeln, Opolie, Opole, Popolia, Popolia, Opolia, O pole, Uppeln, Opoli, Uopole, Opol.

Znaczenie: Opole od ‘topole’ – Populia, Popolia, Opolia (Triest); od ‘pole’ (Triest, Idzikowski); od ‘o pole/opole’ – nazwy głównej miejscowości lokalnego związku (Adamy, Damroth, Wikipedia).

Pochodząca, biorąc pod uwagę styl, zapewne z XIII w. pieczęć Opola przestawia w polu po prawej stronie pół górnośląskiego orła, po lewej pół krzyża o ramionach zakończonych liśćmi podobnymi do trójlistnej koniczyny, sam orzeł i krzyż są misternie punktowane, podobnie jak kratkowane i punktowane są pola. Legenda brzmi: SIGILLUM . CIVIUM . OPOLIENSIUM. Kolejne pieczęcie ukazują, że choć motywy pozostają takie same, to jednak zajmowane przez nie miejsce nie jest stałe; zmienne są także dodatkowe zdobienia. Jeśli chodzi o barwy, to orzeł i krzyż są złote, a pola błękitne.

PACZYNA

* *Parafia Wielowieś figuruje tam jako „ecclesia de Magna villa” położona „in Sede Tostensi”, to jest w dekanacie toszeckim, a obok niej figurują tylko jeszcze dwie z tego dekanatu: Paczyna i Płużnica.*

[Autor *Krótkiego zarysu historii parafii Wielowieś* mówi o Paczynie Wielkiej. Poniżej uwzględnia się również Paczynkę (Paczynę Małą)]

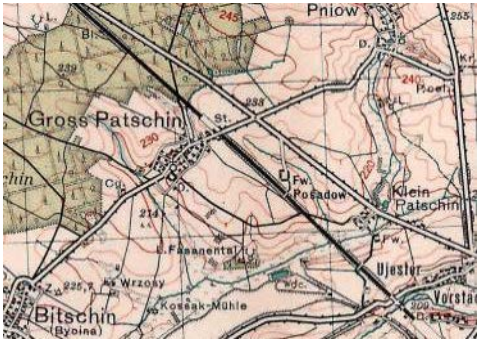

Liber fundationis 1305: Pazhina maior i Pazhina parva – przyp. Groß- i Klein-Patschin na południowy wschód od Toszka (C 65, 66).

Rechnug/Markgraf 1447: Paczina, przyp. Patschin na południowy wschód od Toszka, zob. *Liber fundationis* C 65, 66; 1316 Okt[ober] 28 notarius Prosho heres de Pacyna [natariusz Prosho właściciel Pacyny], *Codex diplomaticus Silesiae*, t. 2, s. 128; 1335 eccl[esia] de Patzina (s. 366). *Anhang Schem.* 1891: Magno Paczyna.

Rechnung/Schulte 1447: Paczina [Groß Patschin] (s. 213).

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Maior Paczyna; Magno-Paczyna; Minor-Paczyna; 1687/88: Maior-Paczina.

Zimmermann 1783: Gross-Patschin [w oryginale: Gros], Klein-Patschin (s. 345).

Knie: 1830 – Groß-Patschin, wieś, do której należą: Koziołek, młyn wodny, oddalony 3/4 mili, i Nowe, pustkowie, i Wrzosy, też pustkowie, oddalone 3/8 mili na południe od wsi. Klein-Patschin, wieś, do której należą: Golombek, młyn wodny; Mikoschowina, fryszerka oddalona od Pyskowic 1/4 mili, i Posadow, folwark położony 1/4 mili na zachodnio-północny zachód od Klein-Patschin.

1845 – Groß-Patschin, 1306 Pacyna, wieś, do której należą: Koziołek, młyn wodny, Nowe, pustkowie, Wrzosy, też pustkowie. Klein-Patschin, 1306 Pacyna, wieś, do której należą: Golombek, Gołąbek, młyn wodny, Mikoschowina, Mikoszowina, 2 fryszerki, Posadów, folwark.

Heyne 1860: Paczina (Patschin) (s. 723).

Triest 1865: Groß-Patschin, dzieli się na dobra rycerskie i wieś; Klein-Patschin, dzieli się na dwa pańskie folwarki (Klein-Patschin i Posadow) i wieś (s. 517).

Chrząszcz: Adalbert's Patschin, czyli Klein-Patschin, w najstarszym dokumencie z 1256 odnoszącym się do Pyskowic (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 16), Klein-Patschin (*tamże*, s, 31, 73, 263), MensaLhota (Klein Ellguth albo Klein Patschin) w dokumencie z 1256 (*Geschichte der Städte*, 1927, s. 25), Klein-Patschin (*Geschichte der Toster*, 1901, s. 234).

Groß-Patschin (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 73 przyp. 1, 249, 263-265), Wojtiechowa Paczyna (Groß Patschin) w dokumencie z 1256 (*Geschichte der Städte*, 1927, s. 25).

Słownik 1880: Pacyna Wielka i Mała, niem. Patschin Gross i Klein, 1306 Pacyna, dwie wsi, pow. toszecko-gliwicki. Do Pacyny Wielkiej należy młyn Koziołek i pustkowie Nowe i Wrzosy. Do Pacyny Małej młyn Gołąbek, folwark Posadów i fryszerka Mikoszowina. W 1316 Proszko z Pacyny był pisarzem księcia Władysława, księcia na Bytomiu i Koźlu.

Gemeindelexicon 1887: Groß Patschin – *gmina wiejska, 2 osady*: Groß Patschin, Wrzosy (51,25); *obszar dworski*: Groß Patschin (51, 132); Klein Patschin – *gmina wiejska, 2 osady*: Klein Patschin, Mikoschowina (51,35); *obszar dworski, 2 osady*: Klein Patschin, Posadow (51,143).

Adamy 1888: Obecna nazwa Patschin, stara, słowiańska nazwa Paczyna, znaczenie ‘wieś Paczyny’ (s. 14).

Damroth 1896: Paczyna, Patschin, od Pakosław (s. 76).

Krause: Groß-Patschin, Klein-Patschin. Damroth wywodzi nazwę od ‘Pakoslaw [Pakosław]’ (imię), ale chyba właściwie byłoby wziąć pod uwagę czasownik ‘paczyć’ – ‘rozglądać się’, ‘troszczyć się’ (o drewno, ziemię). Zgodnie z tym mógłby tu być jakiś warsztat drzewny. W grę wchodzi też ‘paczyna’ – ‘ruda’, czyli wypalona glina z pieca do wypalania cegieł (rumowisko po dawniejszym piecu do wypalania cegły). W 1305 wymienia się tę miejscowość, zaznaczając, że Klein-P[atschin] obowiązywało, jak prawie zawsze, polskie, a Groß-P[atschin] niemieckie prawo oddawania dziesięcin (*Deutung*, 1931, s. 118).

WIG: Klein Patschin, Gross Patschin.

Wikipedia: Paczyna, niem. Gross Patschin, wieś sołecka w gm. Toszek, do sołectwa Paczyna należy przysiółek Wrzosy; Paczynka, niem. Klein Patschin, wieś sołecka w gm. Toszek.

*

Nazwa: Paczina, Pacyna, Patzina, Patschin, Paczyna.

Pazhina maior, Magno Paczyna, Maior Paczyna, Magno-Paczyna, Maior-Paczina, Gross-Patschin, Groß-Patschin, Wojtiechowa Paczyna (Groß Patschin), Pacyna Wielka, Patschin Gross, Groß Patschin, Gross Patschin.

Pazhina parva, Minor-Paczyna, Klein-Patschin, Adalbert’s Patschin (Klein-Patschin), MensaLhota (Klein Ellguth albo Klein-Patschin), Pacyna Mała, Patschin Klein, Klein Patschin, Paczynka.

Znaczenie: Paczyna – ‘wieś Paczyny’ (Adamy); wieś od ‘Pakosława’ (Damroth); od ‘paczyć’ – ‘rozglądać się’, ‘troszczyć się’ (o drewno, ziemię) albo od ‘paczyna’ – ruda, tj. wypalona glina z pieca do wypalania cegieł, rumowisko po dawniejszym piecu do wypalania gliny (Krause).

Pieczęć wklęsła z 1850. Roślina z 4 kwiatami i 3 liśćmi.

GOŁĄBEK, MŁYN / GOLOMBEKMÜHLE – Golombek jest częstym nazwiskiem, znaczy ‘gołąbek’ (Krause, *Deutung*, 1930, s. 85).

KOZIOŁEK – 1845 nazwa młynu wodnego, zdrobnienie od ‘kozioł’ (Krause, *Deutung*, 1930. s. 88).

MIKOSZOWINA / MIKOSCHOWINA – Od Mikusch, zdrobniałej formy od Mikołaj (Krause, *Deutung*, 1931, s. 117).

POSADÓW / POSADOW – Folwark, tak nazwany od rodziny Posadowskich, która posiadała ten majątek przed 100 do 150 laty (Krause, *Deutung*, 1931, s. 119).

WRZOSY – Wspomniane w 1845, od ‘wrzos’, ‘wrzosiec’ (Krause, *Deutung*, 1931, s. 122).

PIASECZNA

** Wschodnie krańce tej starszej parafii wielowiejskiej sięgały w lasach na wschód aż poza dzisiejszy Zółków i do Pustej Kuźnicy nad Małą Panwią, i poza wioskę Mikołuszkę w dalekich lasach, i pod Brusiek oraz za Hanusek i pod Piaseczną…*

Hoscheck 1786: Piaſetzna; 1795: Piaſeczna.

Knie: 1830 – Piassetzna, Piaseczna, wieś oraz alodium [dobra własne, rodowe, dziedziczne]; dzieli się na dobra rycerskie i wieś, do której należy Tlucicunt, etablissement [publiczne ogrody z placami zabaw] z folwarkiem i leśniczówką, oraz kolonia Klein-Pniowitz [Mały Pniowiec], czasami zwana też Nieder-Pniowitz.

1845 – Piassetzna, Piaseczna, wieś, do której należą: Klein-Pniowitz, kolonia, i Tlucicunt, etablissement, młyn wodny i leśniczówka.

Triest 1865: Piasetzna, także Piassetzna, dzieli się na dominium i wieś, do wsi należy kolonia Klein-Pniowitz (s. 402).

Słownik 1880: Piaseczna, wieś i dobra; do wsi należy Mały Pniowiec.

Gemeindelexicon 1887: Piassetzna – *gmina wiejska, 2 osady*: Piassetzna, Klein Pniowitz (52,31); *obszar dworski, 2 osady*: Piassetzna, leśniczówka Pniowitz (52,64).

Adamy 1888: Obecna nazwa Piassetzna, stara, słowiańska nazwa Piaseczna, znaczenie ‘miejsce piaskowe [Sandort]’ (s. 72).

Damroth 1896: Piaseczna, Piasetzna, od ‘piasek’, ‘okolica piaszczysta’ (s. 153).

Krause: Piaseczna, niegdyś folwark należący do Hanuska; dosłownie „piaszczysta wieś” – częsta nazwa (*Deutung*, 1931, s. 118).

WIG: Piaseczna.
Wikipedia: Piaseczna, część miasta Tarnowskie Góry.

*

Nazwa: Piaſetzna, Piaſeczna, Piassetzna, Piaseczna, Piasetzna,
Znaczenie: Piaseczna – ‘miejsce piaskowe’ (Adamy); od ‘piasek’, ‘okolica piaszczysta’ (Damroth); ‘piaszczysta wieś’ (Krause).

*

PNIOWIEC / PNIOWETZ (Hoscheck 1786) – Obecna nazwa Pniowietz, dawna słowiańska nazwa Pniowiec, znaczenie ‘miejsce pni’ (Adamy, s. 41 [takie same wyjaśnienie nazwy odnosi się do Pniow, Pniowek]).
– Pniowiec, Pniowietz, od ‘pniak’, ‘pień’, czyli ‘karczunek’, ‘wyrąb’ (Damroth, s. 154).
– ‘Pnie pozostałe po karczunku’, wyjaśnienie dotyczy nazwy miejscowości Pniow, wspomnianej już w 1256 (Krause, *Deutung*, 1931, s. 118).

PŁUŻNICA

** Parafia Wielowieś figuruje tam jako „ecclesia de Magna villa” położona „in Sede Tostensi”, to jest w dekanacie toszeckim, a obok niej figurują tylko jeszcze dwie z tego dekanatu: Paczyna i Płużnica.*
[Autor *Krótkiego zarysu historii parafii Wielowieś* mówi o Płużnicy Wielkiej. Poniżej uwzględnia się również Płużniczkę (Płużnicę Małą)]

Rechnug/Markgraf 1447: Plusnicza, przyp. Groß-Pluschnitz na wschodnio-południowy wschód od Strzelec Opolskich. Nie rozstrzyga się pytania, czy Gerwarda de Plusniz (13 październik 1299 w *Regesten* 2569) należy uważać za proboszcza tej miejscowości. – 1302 Febr[uar] 16 Plusnitz major et minor. – 1335 eccl[esia] de Plussnitz (s. 367). *Anhang Schem.* 1891: Magna Pluznica.

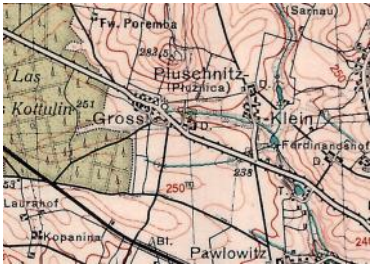

Rechnung/Schulte 1447: Plusnicza [Gross Plusnitsch] (s. 213).
Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Magno-Pluznica, Magno Pluznica, Minor Pluznica, Minor-Pluznica; 1687/88: Maior-Pluznitz, Minor-Pluznitz, Pluznicza-Maior, Pluznitz.
Zimmermann 1783: Groß-Pluschniz (s. 266); Klein-Pluschniz (s. 346).
Knie: 1830 – Groß-Pluschnitz, Plusznica, wieś; Klein Pluschnitz, wieś, do której należą Czerwona grobla, pustkowie, oddalone od wsi 1/4 mili na

północ, i Grabina, wcześniej także pustkowie, a obecnie tylko jeszcze kilka posesji oddalonych 1/3 mili na wschód od wsi.

1845 – Groß-Pluschnitz, Plusznica, 1302 Plusnicz major, 1531 Lossmirza, 1534 Loschmirs, wieś; Klein-Pluschnitz, 1302 Plusnicz minor, 1531 Lossmirz, wieś, do której należą: Czerwona Grobla, pustkowie, i Grabina, wcześniej także pustkowie, teraz tylko jeszcze kilka posesji.

Heyne 1860: Lozmiria (Pluschnitz) (s. 723); Plusnicz (Groß Pluschnitz) (s. 725).

Triest 1865: Groß-Pluschnitz, 1 i 3/4 mili od Strzelec Opolskich (Groß--Strehlitz), dzieli się na pański folwark i wieś kościelną (s. 275n.); Klein--Pluschnitz, 1/2 mili od Toszka, dzieli się na folwark, należący do państwa toszeckiego (Herrschaft Tost), i wieś (s. 515).

Słownik 1880: Płużnica albo Plusznica Wielka, niem. Gross-Pluschnitz, 1302 Plusnicz major, wieś kościelna.

Płużniczka albo Plusznica Mała, Klein-Pluschnitz, 1302 Plusnicz minor, wieś, do której należą pustkowia: Czerwona Grobla i Grabina.

Gemeindelexicon 1887: Groß Pluschnitz – *gmina wiejska*: Groß Pluschnitz (49,22); *obszar dworski, 3 osady*: Groß Pluschnitz, Doly [Doły], folwark Poremba [Poręba] (49,107).

Klein Pluschnitz – *gmina wiejska*: Klein Pluschnitz (51,36); *obszar dworski*: Klein Pluschnitz (51,144); *osada* należąca do wsi Dombrowka [Dąbrówka] (51,127).

Adamy 1888: Obecna nazwa Pluschnitz, stara, słowiańska nazwa Pluszniza, znaczenie ‘szmer wody, wodospad’ (s. 33).

Damroth 1896: Płużnica, Pluschnitz, od przymiotnika ‘płużny’, od ‘pług’ a więc ‘ziemia orna’, albo od ‘płużyć’ – ‘wzrastać, rozwijać’, a więc ‘żyzna, błogosławiona okolica’ (s. 154).

Chrząszcz: Klein-Pluschnitz, Groß-Pluschnitz (*Die Geschichte der Städte*, 1900, s. 83, 250, 280); Pluschnitz (*Geschichte der Toster*, 1901, s. 234).

Krause: Płużnica, Wielka i Mała – ziemia, którą można dobrze obrabiać pługiem (plug), ‘plużyc’ dlatego ‘dobrze żyć’. W 1845 do wsi należała Grobla Czerwona, pustkowie (*Deutung*, 1931, s. 118; 130, s. 86).

WIG: Pluschnitz (Płużnica)-Gross, Pluschnitz (Płużnica)-Klein.

Wikipedia: Płużnica Wielka, niem. Gross Pluschnitz; Płużnica Mała, niem. Klein Pluschnitz, obecnie Płużniczka.

*

Nazwa: Plusnicza, Plusniz, Plussnitz, Pluznitz, Plusznica, Lozmiria, Pluschnitz, Plusnicz, Płużnica, Pluszniza.

Plusnitz major, Magna Pluznica, Magno-Pluznica, Magno Pluznica, Maior-Pluznitz, Pluznicza-Maior, Groß-Pluschniz, Groß-Pluschnitz, Plusnicz major, Lossmirza, Loschmirs, Groß Pluschnitz, Plusznica Wielka, Gross-Pluschnitz, Płużnica Wielka, Pluschnitz-Gross, Gross Pluschnitz.

Plusnitz minor, Minor Pluznica, Minor-Pluznica, Minor-Pluznitz, Klein-Pluschniz, Klein Pluschnitz, Klein-Pluschnitz, Plusnicz minor, Lossmirz, Płużniczka, Plusznica Mała, Płużnica Mała, Pluschnitz-Klein.

Znaczenie: Plusznica od 'szmer wody', 'wodospad' (Adamy); Płużnica (Pluschnitz) od 'płużny' ('pług'), a więc 'ziemia orna', albo od 'płużyć' – 'wzrastać, rowijać', a więc 'żyzna, błogosławiona okolica' (Damroth); Płużnica od 'płużyć', 'zimię, którą można obrabiać pługiem', dlatego 'dobrze żyć' (Krause).

*

DĄBRÓWKA – Obecna nazwa Dombrowka, stara, słowiańska nazwa Dąbrowka, znaczenie 'drewno dębowe', 'dębina' (Adamy, s. 46).

– Dąbrówka, Dombrowka, od 'dąb' (Damroth, s. 166).

– Dombrowka, na północ od Toszka, jest starodawną wsią, już w 1305 wymieniona w dokumentach, przyrostek 'ka' wskazuje na formę zdrobniałą, a zatem znaczenie 'lasek dębowy' (Krause, *Deutung*, 1930, s. 84).

DOŁY – Doły, Doly, od 'dół' (Damroth, s. 145 [wyjaśnienie dotyczy kilku miejscowości o nazwach Dołki czy Doły].

GRABINA – Obecna nazwa Grabina, stara, słowiańska nazwa Grabina, znaczenie 'zagajnik bukowy' (Adamy, s. 47).

– Damroth nie wymienia nazwy tej konkretnie posesji, a jedynie ogólnie podaje, wymieniając przykładowo inne miejscowości o nazwie 'Grabina', że należą do klasy nazw wywodzących się od lasów, roślin itp., od 'grab' (Damroth, s. 159. 168).

– W 1845 kilka domów koło Małej Płużnicy. Nazwa pochodzi od 'grab' (Krause, *Deutung*, 1930, s. 86).

PORĘBA – Obecna nazwa Poremba, stara, słowiańska nazwa Poremba [Poręba], znaczenie 'wyrąb lasu' (Adamy, s. 41).

– Poręba, Poremba od 'wyrąb', 'wyrąbywanie lasu', 'polana leśna', 'miejsce po wyrębie drzew' (Damroth, s. 133).

POŁOMIA

** W średniowieczu parafia Wielowieś graniczyła jeszcze od strony wschodnio-południowej z parafią Połom, o której istnieniu wspomina rejestr świętopietrza z 1447 r. Ale już wtedy zdaje się parafia być opustoszałą, bo archidiakon Wolff tak podaje o Połomi, którą umieszcza zaraz za Wielowsią: „Polom vacat, nec scitur quis administrat sacra". O parafii tej potem wszelki ślad zaginie i do dziś nie ma w Połomi kościoła. Połom jest starą wsią i już w 1305 r. wspomina o niej Liber fundationis C 47 jako o wsi*

niemieckiej: „Item (in) Polom est villa theutonicalis continens XL mansos et nondum venit ad solutionem et sedet absque aliqua ordinacione". Może z tych czasów już datowała się parafia w Połomi. Teren parafii połomskiej (a może tylko pewna część?) przydzielono później do parafii wielowiejskiej. Wynika to pośrednio z dekretu erekcji parafii Koty, do której przydziela się w 1687 r. z dotychczasowej parafii Wielowieś między innymi także wieś Połom, Brzeźnicę, Brynek, Hanusek.
** Ponadto przyłączono wtedy od parafii wielowiejskiej do nowo utworzonej parafii Koty-Tworóg dwie wsie, mianowicie Połom i Brzeźnicę.*
** Wieś Połom to dawniejsza samodzielna parafia, o której już wyżej wspomniałem. Do dawnej parafii Połom należały chyba i te 3 miejscowości: Brzeźnica, Brynek i Hanusek, które dotąd także należały do parafii Wielowieś, gdyż akurat te miejscowości razem z Połomią były też wtedy własnością innego dziedzicznego pana…*

Liber fundationis 1305: Polom – przyp. Polom na wschodnio-północny wschód od Toszka (C 47).

Rechnug/Markgraf 1447: Polom, przyp. na wschodnio-północny wschód od Toszka, zob. *Liber fundationis* C 47 (s. 367).

Rechnung/Schulte 1447: Polom [Pohlom] (s. 213).

Visitationsberichte/Jungnitz 1687/88: Polumia [Pohlom].

Zimmermann 1783: Pohlam (s. 347).

Hoscheck 1786/1795: Pohlom.

Knie: 1830 – Polom, wieś. 1845 – Połom, 1417 Polawin, 1418 Poloin, wieś.

Heyne: Polom (Polom) (s. 725).

Triest 1865: Pohlom, dzieli się na dobra rycerskie i wieś; dobra rycerskie składają się z folwarków Ober-Pohlom [Górny Połom] i Nieder-Pohlom [Dolny Połom] (s. 522).

Słownik 1880: Połom, 1417 Polavin, 1418 Poloin, wieś.

Gemeindelexicon 1887: Pohlom – *gmina wiejska*: Pohlom (51,72); *obszar dworski, 2 osady*: Nieder Pohlom, Ober Pohlom (51,177).

Adamy 1888: Obecna nazwa Pohlom, stara, słowiańska nazwa Polawin, znaczenie 'okręg polowań' (s. 72).

Chrząszcz: Pohlom (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 269, 270, 276 przyp. 1). Pohlom, Polawin (*Bergbau*, 1903, s. 332).

Krause: Pohlom – nazwa wspomniana w 1305 jako niemiecka wieś. Miejsce wiatrołomów w lesie (Polam [Połam]). Nazwa może też pochodzić

od ‘płonąć’, jak rosyjskie ‘polome’, ‘polomja’. Częstsza nazwa (*Deutung*, 1931, s. 119).

WIG: Pohlom (Połomia).

Wikipedia: Połomia, niem. Pohlom. Nazwa wsi Połomia znaczy ‘las z połamanymi drzewami’.

*

Nazwa: Polom, Polumia, Pohlam, Pohlom, Połom, Polawin, Poloin, Polavin, Połomia; Ober-Pohlom, Ober Pohlom, Nieder-Pohlom, Nieder Pohlom.

Znaczenie: Polawin – ‘okręg polowań’ (Adamy); Pohlom – ‘miejsce wiatrołomów w lesie’ (Polam) albo od ‘płonąć’ (Krause); Połomia – ‘las z połamanymi drzewami’ (Wikipedia).

POTĘPA

** Lecz wizytator tych wsi i kuźnic imiennie nie wylicza, a tylko okazyjnie pisze dalej o trzech kuźnicach na terenie nowej, od Wielowsi oddzielonej parafii, w których znajdowały się już przed utworzeniem nowej parafii 2 duże kaplice i 1 kościółek filialny, a mianowicie: wspomniana już ferricudina Kottoviensi oraz ferricudina Tworog i ferricudina Potempa, czyli trzy osady nowej parafii: Koty, Tworóg i Potępa. Natomiast zarówno ks. Hoscheck w swej kronice (= manuskrypt), jak i A. Nowack w swej publikacji wyliczają imiennie wszystkie miejscowości nowo powstałej parafii Koty-Tworóg, które przedtem wszystkie – jak podaje Instrumentum Erectionis Ecclesiae Kottensis – należały do parafii Wielowieś. A więc poza kuźnicami: Tworóg, Koty, Potępa…*

Jungnitz 1687/88: Potempa.

Zimmermann 1783: Potempa, wieś i osobny folwark (s. 347).

Hoscheck 1786/1795: Potempa, wieś, do której należą kuźnica Pusta, czyli Wüstenhammer, i Fox, posiadłość wolnego kmiecia (Liber/ Hoscheck, s. 59).

Knie: 1830 – Potempa, wieś. 1845 – Potempa, Potępa, wieś.

Triest 1865: Potempa, na północy graniczy z Zulkau [Żyłka], na wschodzie, południu i zachodzie z pańskimi Tworoger Forsten [Las Tworogowski] (s. 521).

Słownik 1880: Potempa.

Gemeindelexicon 1887: Potempa – *gmina wiejska, 5 osad*: Potempa, Alt-Zulkau, Neu Zulkau [Żyłka], Waldhäuser koło Wüstenhammer [Pusta/Pusta Kuźnica], Zientekmühle (51,75); *obszar dworski*: Potempa (51,180).

Adamy 1888: Obecna nazwa Potemba [w oryginale Postemba! w wykazie miejscowości Potemba], stara, słowiańska nazwa Potęba, znaczenie 'miejsce wygnania' (s. 84).

Chrząszcz: Potempa-Mühle, Potempa (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 269); zarządca państwem toszesko-pyskowickim (Herrschaft Tost-Peiskretscham) w latach 1584–1586, Friedrich von Schamberg, w księgach rachunkowych wymienia młynarza o nazwisku Potupa (Potempa), jednego z pięciu poddanych „przy kuźniczych" [przy kuźnicach tworogowskiej i kotowskiej] (*Bergbau*, 1903, s. 333).

Krause: Potempa, wieś. Potempa to częste nazwisko bądź przydomek. Znaczy 'potępiony', 'pogardzony'. Nazwa miejscowości z pewnością od osoby, która nosiła takie nazwisko bądź przydomek (*Deutung*, 1931, s. 119).

WIG: Potempa (Potępa).

Wikipedia: Potępa, niem. Potempa. Nazwa pochodzi prawdopodobnie od nazwiska młynarza, Potupa.

*

Nazwa: Potempa, Potęba, Potemba, Potempa-Mühle.

Znaczenie: Potemba, Potęba – 'miejsce wygnania' (Adamy); Potempa od nazwiska bądź przydomka znaczącego 'potępiony', 'pogardzony' (Krause); Potempa od nazwiska Potupa (Chrząszcz, Wikipedia).

Wilpert i Kutzer w *Wappen der oberschlesischen Landgemeinden* nie zamieszczają, niestety, obitki pieczątki wsi Potępa, ale opisują ją następująco: „Potempa (tzn. ogień czyściowy), pieczęć wklęsła 1845: 3 biedne dusze w ogniu czyściowym".

*

PUSTA / PUSTA KUŹNICA zob. hasło Pusta Kuźnica

ZIENTEK (Hoscheck: 1786/1795) / ZIENTEKMÜHLE – Młyn należący w sprawach duchowych do Żyłki (Liber/Hoscheck s. 62, 63); osada należąca do Potępy (Gemeindelexicon).

– 'Zientek' ['ziętek'] zdrobniała forma od 'zięć'; zapewne przydomek (Krause, *Deutung*, 1931, s. 123).

ŻYŁKA zob. hasło Żyłka/Zolka

PUSTA KUŹNICA

** Wschodnie krańce tej starszej parafii wielowiejskiej sięgały w lasach na wschód aż poza dzisiejszy Zółków i do Pustej Kuźnicy nad Małą Panwią…*

Hoscheck 1786: Wüſtenhammer; 1795: Pusta seu Wüſtenhammer, kuźnica należąca do Potępy (Liber/Hoscheck, s. 59).

Knie: 1830 – Pusta albo Wüstenhammer, wieś, do której należy Leschnitza, Leśnicza [Leśnica], mała wieś leśna. 1845 – Pusta albo Wüstenhammer, wieś, do której należy Leschnitza, Leśnicza, mała wioska leśna.

Triest 1865: Wüstenhammer nad Małą Panwią (s. 452).

Gemeindelexicon 1887: Wüstenhammer – *gmina wiejska, 2 osady*: Wüstenhammer, Leschnitza (50,68); *obszar dworski*: Wüstenhammer (50,135).

Damroth 1896: Pusta, Wüstenhammer, od ‘pusty’, mianowicie wieś albo okolica; bardzo trafna nazwa do tej miejscowości i okolicy (s. 134).

WIG: Pusta Kuźnica.

Wikipedia: Pusta Kuźnica, niem. Wüstenhammer – dzielnica Lublińca.

*

Nazwa: Wüſstenhammer, Pusta, Wüstenhammer, Pusta Kuźnica.

Znaczenie: Pusta od ‘pusty’ (wieś, okolica) (Damroth).

*

LEŚNICA – Obecna nazwa Leschnitz, dawna słowiańska nazwa Leznitz, znaczenie ‘miejscowość w lesie’ (Adamy, s. 37 [wyjaśnienie dotyczy nazwy miejscości w pow. Strzelce Opolskie]).

– Leśnica, Leschnitz, 1260 Leznitz, 1349 Wyscho plebanus de Lesnicz, od ‘las’ (Damroth, s. 174 [wyjaśnienie dotyczy nazwy miejscowości Leśnica, pow. Strzelce Opolskie).

PYSKOWICE

** (…) i aż do wybudowania w 1256 r. parafialnego kościoła św. Pawła w Pyskowicach nie było w całej rozległej kasztelani toszeckiej innego kościoła.*

** Na miejscu jest ekspedycja poczty 2. klasy. Wielowieś jest połączona szosami z Pyskowicami, Gliwicami, Tarnowskimi Górami i Opolem.*

** Jest tylko ks. Chrząszcza krótki opis parafii Wielowieś pod tytułem Kirchspiel Langendorf w jego historii o miastach Pyskowice-Toszek.*

Liber fundationis 1305: Piscowitz – przyp. miasto Peiskretscham na południowy wschód od Toszka (C 63).

Rechnug/Markgraf 1447: Piskowicze, przyp. Peiskretscham na południowy wschód od Toszka, zob. *Liber fundationis* C 63. Tilo von Piscowiz 1315 obywatel z Bytomia Z., *Regesten* 3453 (s. 366).

Rechnung/Schulte 1447: Piskowicze [Peiskretscham] (s. 213).

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Piscovitium, Piskowic, Piscowicium, Weisskretscham; 1687/88: Pisquicens, Piscovicens.

Zimmermann 1783: Peiskretscham (Piscowice) (s. 359).

Knie: 1830 – Peiskretscham, Piskowice, 1327 Peysenchreschin, miasto, do którego należy folwark Minneberg. 1845 – Peiskretscham, Piskowice, 1327 Peysenchreschin, miasto, do którego należy folwark Minneberg.

Heyne 1860: Piscowicze (Peiskretscham) (s. 725).

Lompa 1847: Pyskowice (Peiskretscham) (s. 32, 34).

Triest 1865: Peiskretscham. Na początku XII w. miała tu, na brzegu Dramy (gdzie teraz stoi synagoga), zostać zbudowana karczma (Kretscham), którą z powodu pobielanych ścian nazywano „Weißkretscham". Z czasem powstało tu całe osiedle. Nazwa tego miasta, po niem. Peiskretscham, po pol. Pyskowice, a po łac. Pasqua, Urbs pasquotiensis; około 1327 nazywano je Peisenchreschrin (s. 494nn.).

Słownik 1880: Pyskowice albo Piskowice, niem. Peiskretscham, 1872 Peysenckreschin; na obszarze dworskim Pyskowic była m.in. kuźnica Rosalienhütte.

Gemeindelexicon 1887: Peiskretscham – *miasto, 7 osad*: Peiskretscham, Minnaberg, Städtlich Zaolschan [Zaolszany], Tarnowitzer Vorstadt, Ujester Vorstadt, Walkmühle, Zollhaus (51,3); dworzec Peiskrestcham do gminy wiejskiej Groß Zaolschan (51,27; 51,109).

Adamy 1888: obecna nazwa: Peiskretscham, stara, słowiańska nazwa: Pyskowice, znaczenie: 'dzban piasku (Sandkrug)' (s. 71).

Chrząszcz: Piskowice albo Peiskretscham zawdzięcza swoje powstanie księciu Władysławowi około 1250. Nazwę wzięło od Pisko (Pisco), który wielokrotnie pojawia się w otoczeniu Władysława; o Pisko = (Pietrz-

ko=Peter) wspomina się w 1254 i 1257 (*Regesten* 859. 961). Nazwa Pyskowice zgodnie z tym znaczy 'wieś Piotra' (Petersdorf) (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 15 i przyp. 2; 1927, s. 23n., przyp. *).
Najstarszy dokument, który odnosi się do Piskowice albo Peiskretscham, pochodzi od biskupa Tomasza I i został wystawiony 26 czerwca 1256 we Wrocławiu. Mówi się w nim o synach Pisco (Lutozat i Lonek), którzy zbudowali kościół św. Pawła w Piskowicach (w Pyskowiczych) (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 16, przyp. 1; 1927, s. 24).
Według starej tradycji (podania) nieopodal Dramy stała wielka karczma. Położona na wzniesieniu była z daleka widoczna dla woźniców. Jest możliwe, że wokół karczmy powstała wieś Piskowice, że karczma była powodem do założenia wsi. Okoliczność ta tłumaczy, że Piskowice nazywano też Pisko-Kretscham-Peiskretscham (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 16; 1927, s. 25).
W dokumencie z 19 lutego 1327 (złożenie hołdu przez księcia Władysława królowi czeskiemu w Opawie) pojawia się, oprócz innych miast, zamków i wsi w księstwie Władysława, po raz pierwszy niemiecko brzmiąca nazwa miasta (*civitas*) Peiskretscham, chociaż w zniekształconej formie Peyzenchreschin. Od 1327 zwykło się miasto nazywać Piskowice bądź Peiskretscham. Oprócz tego w XVI w. pojawia się nazwa Weißkretscham (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 19; 1927, s. 28).
Wymienia się jeszcze nazwę „Peisinkreczem", która pojawia się w inskrycji na górnym obrzeżu sześciokątnej, wykonanej z miedzi i pozłacanej podstawy pacyfikału, pochodzącego z około 1370 i zachowanego do dzisiaj w dobrym stanie: „Wernerus de Kotulin plebanus in Peisinkreczem" (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 21n.; 1927, s. 30).
W dokumencie kościelnym, powstałym wkrótce po śmierci Georga von Redern, stwierdza się w związku z jego kościelnym stanowiskiem: „W księstwie Opole cesarz sprzedał dwa miasta, mianowicie Pyskowice i Toszek szlachcicowi Georgowi von Redern… Utrzymuje on w Pyskowicz heretyckiego proboszcza i przed kilku laty przepędził proboszcza tylko z tego powodu, że ten ostatni skłaniał się do religii katolickiej i uznawał papieża za namiestnika Chrystusa" (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 57; 1927, s. 58).
We wtorek po Wszystkich Świętych w 1588 Georg von Redern sprzedał miastu [Peiskretscham] pański folwark Ksienstwo. Wśród świadków tej sprzedaży został wymieniony cztihodny knez Jan Messalinus fararz Pyskowsky (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 58; 1927, s. 58n.).

Z protokołu wizytacyjnego w Pyskowicach z 1679 archiprezbitera (Erzpriester) Joanesthona z Namslau: „Die Stadt Piskowitz, deutsch Peiskretscham, …" (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 74; 1927, s. 71). Peiskretscham (*Geschichte der Toster*, 1901, s. 223n.)

Krause: Pyskowice (Peiskretscham) – nazwę przekonująco wyjaśnia dr Chrząszcz: miejscowość Pisco (Chrząszcz: forma zdrobniała od Pietrzko – Peter, Piotr). Połączenie nazwy własnej (imienia) z „Kretscham" nie jest rzadkie. W dialekcie szywałdzkim i w starych kronikach niemieckich „Waiskretscham" – dostosowanie do języka niemieckiego (*Deutung*, 1931, s. 118).

WIG: Peiskretscham (Pyskowice).

Wikipedia: Pyskowice, niem. Peiskretscham. Nazwa patronimiczna, pochodząca od nazwy osobowej Pysk (K. Rymut, *Nazwy miast Polski*, Ossolineum 1987, s. 198). W polskojęzycznym dokumencie pruskim z 1750 miejscowość jest określona jako *Preyskretczam.* Statystyczny opis Prus z 1837 wymienia dwie nazwy: Peiskretscham oraz Piskowico (L. Freiherrn: *Der Preußische Staat in allen seinen Beziehungen*..., t. 3, Berlin: Verlag von August Hirschwald, 1837, s. 140).

Najstarsza pieczęć z 1454 ukazuje mur z blankami bez bramy i dwie opatrzone strzelniczymi oknami wieżyczki z blakami, i legendę: s. civitatis…cretscham. Mur na dole ma krzywiznę odpowiadającą zaokrągleniu pieczęci. Szczegół ten uznano za istotny i ustawiano wieże na swego rodzaju półksiężycu albo figurze podobnej do łodzi. Pieczęć miejska z 1814 ma tekst: SIGILLUM . CIVITATIS . PASQUICENSIS . 1814 .
Niczego jednak nie wiadomo o barwach herbowych.

Nazwa: Piscowitz, Piskowicze, Piscowiz, Piscovitium, Piskowic, Piscowicium, Weisskretscham, Pisquicens, Piscovicens, Peiskretscham, Piscowice, Piskowice, Peysenchreschin, Pyskowice, Pasqua, Urbs pasquoteinsis, Peisenchreschrin, Peysenckreschin, Peyzenchreschin, Weißkretscham, Peisinkreczem, (fararz) Pyskowsky, Piskowitz, Waiskretscham, Preyskretaczam, Piskowico.

Znaczenie: Weißkretscham (Peiskretscham) – od pobielanych (weiß) ścian karczmy (Kretscham) (Triest); Pyskowice – od ‘dzban piasku’ (Adamy); Pyskowice – od Pisko (Pisco), czyli Pietrzko, Piotr, stąd ‘wieś Piotra’ (Chrząszcz); Pyskowice od nazwiksa Pysk (Rymut, Wikipedia).

*

MINNABERG – 1845 Minneberg, od imienia Minna (Krause, *Deutung*, 1931, s. 117).

TARNOWITZER VORSTADT – Przedmieście położone naprzeciwko Tarnowskich Gór (Krause, *Deutung*, 1931, s. 121).

UJESTER VORSTADT – Przedmieście położne naprzeciwko Ujazdu (Krause, *Deutung*, 1931, s. 121).

WALKMÜHLE – Osada należąca do pyskowickich sukienników; sukno spilśniano, prasowano, gładzono [‘walken’ – ‘spilśnić’] (Krause, *Deutung*, 1931, s. 121).

ZAOLSZANY – Obecna nazwa Zaolschan, stara, słowiańska nazwa Za olszą, znaczenie ‘za olchami’ (Adamy, s. 51).

– Zaolszany, Zaolschau, od ‘za’ i ‘olsza’, czyli ‘za lasem olchowym’ (Damroth, s. 139).

– Zaolschan, ‘za olchami’; w odniesieniu do właścicieli rozróżniano Städtisch-, Groß- i Pfarrlich-Zaolschan (Krause, *Deutung*, 1931, s. 122).

REPTY

** Na północnym wschodzie najbliższe kościoły parafialne były w Kielczy, Lublińcu i Sadowie na terenie diecezji wrocławskiej oraz w Woźnikach, Żyglinie i Reptach…*

Zimmermann 1783: Repten (s. 239).

Knie: 1830 – Alt-Repten, Stare Repty, wieś, dzieli się na dobra rycerskie i gminę wiejską; niedaleko wsi znaduje się królewska, głęboka Friedrichsstollen [Głęboka Sztolnia Fryderyka; Sztolnia Czarnego Pstrąga] do odwadniania Friedrichsgrube [kopalni rudy ołowiowo-srebrowej Fryderyk], tu też Gallmei-Grube Planet [kopalnia galmanu Planet]; Neu-Repten, Nowe Repty, kolonia, dzieli się na dobra rycerskie i gminę, do której należy Kretscham Kilian, oddalona 1/16 mili na zachód, po lewej stronie drogi z Gliwic do Tarnowskich Gór.

1845 – Alt-Repten, Stare Rcepti [!], errata: Stare Bepty [!], zapewne poprawka miała brzmieć Stare Repty [ale por. niżej Adamy], 1201 Reptones, 1230 Reptow, 1241, Repze, 1532 Reptin, wieś, znadują się tu Gallmei

Gruben: Anton i Planet, niedaleko wsi królewska, głęboka Friedrichsstollen do odwadniania Friedrichsgrube; Neu-Repten, Nowe Repty, kolonia, do której należy Kilian, karczma, 1/8 mili na północno--północny wschód; miejscowość leży po lewej stronie drogi z Gliwic do Tarnowskich Gór.

Triest 1865: Alt-Repten, dzieli się na dominium i wieś; dominium kiedyś miało folwark; na północ od wsi znajduje się hrabiowski zwierzyniec z zamkiem myśliwskim.

Neu-Repten, kolonia założona w 1748 przez Adama von Holy, ówczesnego właściciela Alt-Repten; od 1810 tworzy własną gminę; kopalnia i kolonia Planet leży na zachód od drogi państwowej z Tarnowskich Gór do Gliwic, która przebiega przez zachodni koniec wsi, a kopalnia i kolonia Verona na zachód od niej (s. 393n.).

Słownik 1880: Stare i Repty Nowe, niem. Repten Alt i Neu.

Gemeindelexikon 1887: Alt Repten – *gmina wiejska*: Alt Repten (52,3); *dobra dworskie, 2 osady:* Alt Repten, Jagdschloß Repten [zamek myśliwski] (52,43); Neu Repten – *gmina wiejska, 4 osady*: Neu Repten, Planet-Grube, Verona, Zechenhaus [cechownia] (52,27).

Adamy 1888: Obecna nazwa Repten, stara, słowiańska nazwa Rcepti, znaczenie ‘pole rzepy’ (s. 14).

WIG: Repty-Stare; Repty-Nowe.

Wikipedia: Repty Śląskie, niem. Repten. Nazwę miejscowości wywodzi się od staropolskiego czasownika ‘reptać’ – ‘szemrać, szumieć’, co sugeruje związek z przepływającą przez te tereny rzeką Dramą. Istnieje jednak również teoria głosząca pochodzenie nazwy Rept od właścicieli – Reptów.

*

Nazwa: Repten, Reptones, Reptow, Repze, Reptin, Rcepti, Repty Śląskie; Alt-Repten, Stare-Repty, Stare Rcepti, Stare Repty, Rapten Alt, Alt Repten, Repty-Stare; Neu-Repten, Nowe Repty, Repty Nowe, Repten Neu, Neu Repten, Repty-Nowe.

Znaczenie: Repty, starosłowiańska nazwa Rcepti znaczy ‘pole rzepy” (Adamy); od ‘reptać’ – ‘szemrać, szumieć’, od nazwiska właścicieli, Reptów (Wikipedia).

Herb województwa śląskiego

Herb nawiązuje do herbu Piastów górnośląskich Księstwa Opolsko-Raciborskiego z okresu średniowiecza. Złoty orzeł bez korony na błękitnym tle.

SADÓW

** Parafia Wielowieś graniczyła wtedy z następującymi parafiami: Na północnym wschodzie najbliższe kościoły parafialne były w Kielczy, Lublińcu i Sadowie na terenie diecezji wrocławskiej…*

Liber fundationis 1305: Sadowe – przyp. Sodow (Górny i Dolny) na wschód od Lublińca (Lublinitz) (C 210).

Rechnung/Margraf 1447: Sadowye, przyp. Sodow, na wschód od Lublińca (Lublinitz) (s. 363).

Rechnung/Schulte 1447: Sadowye [Sodow] (s. 209).

Zimmermann 1783: Sodow, wieś, dzieli się na dwie części, których właścicielem jest pan Grottowsky (s. 160n.).

Knie: 1830 – Nieder-Sodow, wieś, pański zamek i folwark; Ober-Sodow, wieś, pański folwark, do wsi należy młyn wodny Wielzorek-Mühle.
1845 – Nieder-Sodow, Sodow-dolny, wieś, zamek, pański folwark we wsi, kolonia Sodow; Ober-Sodow [w orginale Nieder-Sodow!], Sodow--gorny, wieś, pański folwark, Wielzorek-Mühle, wcześniej młyn wodny, teraz leśniczówka (Jägerei).

Triest 1865: Nieder-Sodow, dzieli się na dobra rycerskie i wieś, do której należy Wieczorek-Mühle; Ober-Sodow dzieli się na dobra rycerskie oraz wieś (s. 439n.).

Słownik 1880: 1. Dolny i Górny Sodów, wieś i dobra; 2. Sodów Dolny, niem. Sodow Nieder, dobra rycerskie i wieś.

Gemeindelexicon 1887: Nieder Sodow – *gmina wiejska, 2 osady*: Nieder Sodow i kolonia Nieder Sodow (50,48); Ober Sodow – *gmina wiejska, 2 osady*: Ober Sodow i komora celna (50,49); Nieder Sodow – *dobra dworskie*: Nieder Sodow (50,112); Ober Sodow – *dobra dworskie, 5 osad*: Ober Sodow, Bleiche, leśniczówka, folwark i cegielnia (50,113).

Adamy 1888: Sodow, stara, słowiańska nazwa Sadow, znaczenie ‘Gartenland’ – ‘ziemia ogrodów’ (s. 74).

Damroth 1896: Sadów, posp. Sodów – Sodow (*Liber fundationis*: Sadowe).

WIG: Sadów, Sadów Górny.

Wikipedia: Sadów, wieś sołecka w gm. Koszęcin. Nazwa od słowa ‘sad’ oznaczającego miejsce porośnięte drzewami owocowymi.

Nazwa: Sadowe, Sadowye, Sodow, Sadow, Sadów, Sodów.
Ober-Sodow, Sodow-gorny, Górny Sadów, Ober Sodow, Sadów Górny.
Nieder-Sodow, Sodow-dolny, Dolny Sodów, Sodów Dolny, Sodow Nieder, Nieder Sodow.

Znaczenie: Sadow, stara słowiańska nazwa znaczy ‘ziemie ogrodów’ (Adamy); Sadów od ‘sad’ (Wikipedia).

SIEROTY

** (...) natomiast od zachodu i południa, gdzie gleba żyzna i bezleśna, bardzo blisko znajdowały się kościoły parafialne w Wiśniczy, Świbiu i Sierotach, wszystkie w diecezji wrocławskiej.*

Liber fundationis 1305: Syrot – przyp. Schierot na północny wschód od Toszka (C 40).

Rechnug/Markgraf 1447: Syrot, przyp. Schierot na północny wschód od Toszka, zob. *Liber fundationis* C 40 (s. 366). *Anhang Schem.* 1891: Szierot.

Rechnung/Schulte 1447: Syrot [Schierot] (s. 213).

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Sirot, Sierot, Szierot, Szierotens; 1687/88: Sieroth.

Zimmermann 1783: Schiroth, Sieroth (s. 352).

Hoscheck 1786: Sieroth.

Knie: 1830 – Schierot, wieś, do której należą: Gwozdz, folwark, 1/4 mili na południowy wschód od wioski, i Koźarna, folwark, 1/8 mili na wschodnio-południowy wschód od wioski.
1845 – Schierot, Sieroty, nazwa kościelna Sieroth, 1414 Schirot, 1534 Sironowitze, wieś, do której należą: Gwoźdź, folwark, i Koziarnia, folwark.

Heyne 1860: Syrot (Schierot) (s. 725).

Triest 1865: Sieroth, też Schieroth, dzieli się na dobra rycerskie Sieroth, do których należą przylegający od południa folwark Gwosdz i leśniczówka Kosiarnia, oraz gminę wiejską Sieroth, do której należą kolonia Sabinka i Zacharzowitz (s. 519).

Słownik 1880: Sieroty, Sieroth, 1414 Schirot, 1534 Sironiowitze i Schieroth.

Gemeindelexicon 1887: Schieroth – *gmina wiejska, 3 osady*: Schieroth, Chausseehaus [mieszkalny i służbowy budynek dla straży drogowej], Sabinka (51,93); *dobra dworskie, 3 osady*: Schieroth, Amerika, Chwoszcz (51,196).

Adamy 1888: Obecna nazwa Schieroth, stara, słowiańska nazwa Sieroty, znaczenie ‘dom sierot’ (s. 86).

Damroth 1896: Sieroty, Schieroth (1209 – Syrota, Szirod, *Liber fundationis* Syrot), Sierota (Sirot, Sirotan i in.), od ‘sierota’, od starosłowiańskiego ‘sirŭ’ – ‘orbus’, ‘osierocony’ (s. 81).

Chrząszcz: Syrota (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 273: „Proboszcz Adam z Sierot [Syrota] stawił się w Raciborzu 17 czerwca 1299 jako świadek” [„Der Pfarrer Adam von Syrota erscheint in Ratibor am 17. Juni 1299 als Zeuge”]). Schieroth (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 250, 273-275), Schieroth wywodzi się od ‘syrota’ (‘Waise’,’ verwaist’) z powodu nieurodzajnego, jałowego, kamienistego gruntu? (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 274, przyp. 1).

Krause: Schieroth, 1299 Syrota. Można przyjąć znaczenie ‘dobra, majątek sieroty’ (‘sierota’ – ‘Waise’) (*Deutung*, 1931, s. 121).

WIG: Schieroth (Sieroty).

Wikipedia: Sieroty, niem. Schieroth, wieś sołecka w gm. Wielowieś.

*

Nazwa: Syrot, Szierot, Sirot, Sierot, Szierotens, Sieroth, Schiroth, Schierot, Sieroty, Schirot, Sironowitze, Schieroth, Sironiowitze, Syrota, Szirod, Sirotan.

Znaczenie: Schieroth, Sieroty – ‘dom sierot’ (Adamy); Sieroty od ‘sierota’ (Damroth); Schieroth od ‘syrota’ (z powodu nieurodzajnego, jałowego, kamienistego gruntu (Chrząszcz); Schieroth – ‘dobra, majątek, sieroty’ (Krause).

*

AMERIKA – W gwarze nazwa leśnictwa na południe od Wojski; nazwa niewątpliwie jest przykładem humoru ludowego; obecnie też Hubertushof [Dwór Huberta], w nawiązaniu do św. Huberta (Krause, *Deutung*, 1930, s. 83, 86).

CHWOSZCZ – Damroth wyjaśnia znaczenie nazw miejscowości Chwastek, posp. Chwostek, i odnosi je też do nazwy Chwoszcz. Od starosłowiańskiego i serbskiego ‘gwozdi’, czeskiego ‘hwozd’ – ‘las’, ‘zarośla’, ‘krzaki’, polskiego ‘chwast’ (Damroth, s. 165).

– Wyjaśnienie pochodzenia i znaczenia nazwy Chwoszcz, jakie poddaje Krause, jest wieloetapowe. Najpierw odnotowuje, że koło Sierot był folwark Gwosdz (1845). Właścicielem był Gwosdz. Ponieważ ‘gwosdz’ znaczy ‘gwóźdź’, mogła tam być też wytwórnia (kuźnia) gwoździ. Bardziej prawdopodobne jest pochodzenie od ‘gvozd’, ‘gozd’, czes. ‘hgozd’ – ‘góra i las’, pokrewnego ‘chwost’, ‘chwast’ (‘zielsko’), stąd Chwoszcz. Przy haśle Chwoszcz odsyła jednak do hasła Koppenfeld, pańskiego folwarku koło Kopienicy (Koppenitz), którego nazwa ma podobne pochodzenie i znaczenie co nazwy Kopacz, Kopanina, Koppinitz, a mianowicie ‘karczunek’. Jednocześnie w haśle Koppenfeld zastanawia się, czy nazwa Chwoszcz, która znaczy ‘las’, ‘zarośla, krzaki’, ‘zielsko’, ‘chwasty’, jest jeszcze używana przez miejscową ludność. Dzięki karczunkowi, wykopywaniu, usuwaniu zielska zachwaszczona, porośnięta zielskiem i krzewami ziemia stała się uprawna i zapewne dlatego miejsce to nazwano Koppenfeld – od ‘kopać, wykopać’. Nazwa Koppenfeld datuje się dopiero od 1860, przedtem Gwosdz czy Chwoszcz (Krause, *Deutung*, 1930, s. 86n.). Natomiast Damroth uważa, że nazwa Koppenfeld [Chwoszcz] tłumaczy się tym, że właścicielem tego folwarku był niejaki Kopp (Damroth, s. 165).

KOSIARNIA – Leśna budka strażnicza koło (von) Sierot; nazwa pochodzi prawdopodobnie od ‘kosic’ [‘kosić’], a więc wcześniej budka dla żniwiarzy (Schnitterhaus) (Krause, *Deutung*, 1930, s. 88).

KOŹARNA / KOZIARNA – Zapewne folwark zajmujący się też hodowlą kóz (Krause, *Deutung*, s. 88).

ZACHARZOWICE – Obecna nazwa Zacharzowitz, stara, słowiańska nazwa Zacharzowice, znaczenie: ‘wioska Zachariasza’ (Adamy, s. 26).

– Zacharzowice, Zacharzowitz, od Zacharyasz (Damroth**,** s. 87).

– Sacharzowitz (Zacharzowice), wieś Zachariasza, według Chrząszcza, dawniej Zagorzowice – ‘za górami’ (?); w Sierotach ostatnia nazwa jest nazwą pola (Krause, *Deutung*, 1931, s. 120).

ŻABINKA / ŻABINA – Obecna nazwa Sabinka, stara, słowiańska nazwa Żabina, znaczenie ‘żabia wioska’ (Adamy, s. 62).

– Żabinka, Sabinka, od ‘żaba’, a zatem ‘staw z żabami’ (Damroth, s. 188).

– Żabinka, Sabinke (Damroth, s. 188).

– Sabinka [wym. zabinka, właściwie: żabinka] – ‘miejscowość żabia’, dawniej staw? W 1783 Schabinka (Krause, *Deutung*, 1931, s. 120).

STANISZCZE

**Dane w Stanissczych (Stanisch) 1532 r.*

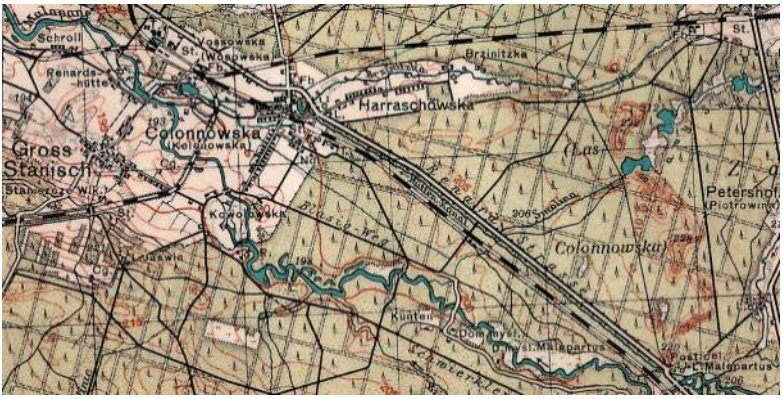

Liber fundationis 1305: Staniczche – przyp. zapewne Stanisch na północ od Strzelec Opolskich (C 170).

Zimmermann 1783: Gros-Stanisch, Klein-Stanisch (s. 268).

Knie: 1830 – Gross Stanisch, Wielko Stanyszcz (wym. Wielko Stanyschtsch), wieś; Klein Stanish, Małe Stanyszcz, wieś.

1845 – Groß Stanisch, Wielky Stanyszcz, 1534 Stanisz, wieś, 2 młyny bez szczególnej nazwy: koło Bzinitzka [Bziniczka Stara] i nad Mischliner Wasser [Myślina, rzeka]; Klein-Stanisch, Małe Stanyszcz, wieś, 2 młyny wodne nad Mischliner Wasser: Magda-Mühle i Obermühle.

Triest 1865: Klein-Stanisch, pol. małe Staniscza, na lewym brzegu Małej Panwi, należy do Groß-Stanisch (s. 285).

Groß-Stanisch, pol. wielke Staniscza, nazwa wywodzi się od słowa ‘stan’, które zgodnie z prawem polskim oznaczało ciążące na mieszkańcach wioski zobowiązanie do utrzymania podróżujących panów, właścicieli. Groß-Stanisch faktycznie było miejscem czasowego pobytu właścicieli, którzy stąd urządzali polowania; wioska była zbudowana wokół zamku myśliwskiego (Jagdschloss). Do gminy należą: Drzymalla-Mühle w Mischline [Myślina], Bronder-Mühle w Bzinitzka oraz obejścia zagrodników i chałupników w Cowolowska [Kowolowskie]. Do związku gminnego (Gemeindeverbande) należy też kolonia Schroll (s. 286).

Słownik 1880: Staniszcze Wielkie, niem. Stanisch-Gross, dobra i wieś, pow. wielko-strzelecki [Strzelce Opolskie]; Staniszcze Małe, niem. Stanisch Klein, dobra i wieś, pow. wielko-strzelecki.

Gemeindelexicon 1887: Groß Stanisch – *gmina wiejska, 5 osad*: Groß Stanisch, Bzinitzka, Brondermühle (Drimmallamühle), Kowolowska, Schroll (49,23); Klein Stanisch: *gmina wiejska, 3 osady*: Klein Stanisch, Granica, Magdamühle (49,37).

Groß Stanisch – *obszar dworski, 12 osad*: Bendawitz [Będawskie], Bzinitzka, Harraschowska [Haraszowskie], Heine, Kolonowska, Kowolowska, Chausseehaus Malepartus [mieszkalny i służbowy budynek dla straży drogowej], Forsthaus Malepartus [leśniczówka], Mischline, Renardshütte [Renardzkie Huty], Rogolowa [Regolowiec], Vossowska [Fosowskie] (49,108); Klein Stanisch – *obszar dworski, 2 osady*: Baniok, Gräflich. Karmerau [Spórok, Sporok] (49,121).

Adamy 1888**:** Obecna nazwa Stanisch, stara, słowiańska nazwa Stanyszcz, znaczenie ‘wioska Stanisława’ (s. 25).

Damroth 1896: Staniszcze, Stanish, od ‘Stanisław’ względnie od zdrobniałych form ‘Stach’, ‘Stan’, ‘Staś’, ‘Staniek’ itd. (s. 82).

WIG: Gross Stanisch (Staniszcze Wielkie); Klein Stanisch (Staniszcze Małe).

Wikipedia: Staniszcze Małe, niem. Klein Stanisch; Staniszcze Wielkie niem. Gross Stanisch. Nazwa wywodzi się od słowa ‘stanica’, oznaczającego miejsce postoju oraz budowlę o charakterze obronnym ze stajniami. Adamy zalicza nazwę miejscowości do grupy nazw patronimicznych, wywodząc ją od staropolskiego imienia Stanisław, które łączy ze sobą dwa człony ‘stani-‘ (‘stać, stać się, stanąć’) oraz ‘-sław’ (‘sława’) i oznacza stawanie się sławnym.

Pieczęć wypukła i wklęsła z nowszych czasów. Chór kościoła, po prawej dom od strony ściany szczytowej, po lewej prawdopodobnie kaplica od strony ściany szczytowej.

Pieczęć wklęsła z nowszych czasów. Robotnik leśny (bez kapelusza) przyłożył siekierę, żeby ściąć świerk; po prawej jeszcze jeden świerk; w górze lecący ptak.

Nazwa: Staniczhe, Stanisz, Stanisch, Stanyszcz, Staniszcze, Stanish; Gros--Stanisch, Gross-Stanisch, Wielko Stanyszcz, Groß Stanisch, Wielky Stanyszcz, Groß-Stanisch, wielke Staniscza, Staniszcze Wielkie, Stanish-Gross; Klein-Stanisch, Klein Stanisch, Małe Stanyszcz, małe Staniscza, Staniszcze Małe, Stanisch Klein.

Znaczenie: Staniszcze od słowa 'stan' oznaczającego obowiązek mieszkańców miejscowości do utrzymywania panów, właścicieli itd. w czasie podróży (Triest); Staniszcze – 'wioska Stanisława' (Adamy, Wikipedia); Staniszcze od imienia Stanisław (Damroth); Staniszcze od 'stanica' (miejsce postoju i warowna budowla ze stajniami dla koni) (Wikipedia).

*

BANIOK zob. niżej Karmerau/Camerau

BĘDOWSKIE / BENDOWITZ – Kolonia, założona w 1818 przez barona z Gastheimb, wzięła nazwę od nazwiska kierownika huty (Hüttenfaktor) Benda (Triest, s. 283).

BRZYNICZKA / BRZINICKA / BRINITZKA / BZINITZKA – Obecna nazwa Brinitzka, dawna, słowiańska nazwa Bresin, znaczenie 'wieś brzozowa, brzóz' (Adamy, s. 44).

FOSOWSKIE / VOSSOWSKA – Fryszerka, powstała pod koniec XVIII w. na miejscu młyna, którego właścicielem był Müller Mendler, wzięła nazwę od jej budowniczego Vossa (Arnold Heinrich Voss) (Triest, s. 285; Wikipedia).

HARASZOWSKIE / HARRASCHOWSKA – Kolonia, założona w 70. latach XVIII w., wzięła nazwę od barona von Haraschowskiego, opiekuna dzieci hrabiny Marianny von Colonna, z którą ją założył (Triest, s. 283).

HEINE – Kolonia, założona przez hrabiego Renarda, wzięła nazwę od nadleśniczego o nazwisku Heyn, po polsku zwie się Koleyka [Kolejka] (Triest, s. 283).

KARMERAU / CARMERAU – Kolonia, założona w 1764, wzięła nazwę od ówczesnego ministra hrabiego von Carmer (Johann Heinrich Casimir Graf von Carmer); polska nazwa Sporók. Granicą między pow. opolskim a wielkostrzeleckim [strzeleckim] jest droga biegnąca przez wieś. Opolska część nazywa się Carmerau königlich [królewskie], wielkostrzelecka Carmerau gräflich [hrabiowskie]. Ostatnio [po 1834, a przed 1865], niektórzy koloniści odsprzedali część swojej ziemi, a kupcy pobudowali na niej domy i tak powstało osiedle zwane Baniok (Triest, s. 100-101). Obecnie nazwą miejscowości jest Spórok, do 2009 – Sporok (Wikipedia).

Pieczęć wklęsła z około 1850.
2 domki, między nimi oraz na prawo
i lewo po jednym świerku.

KOLEJKA zob. wyżej Heine

KOLONOWSKIE / KOLONOWSKA – Od nazwiska właściciela ziem, hrabiego Philippa Colonny, który w 1780 zlecił budowę huty nad potokiem Bziniczka (Bzinitzka), prawym dopływem Małej Panwi; powstała wokół huty osada robotnicza przyjęła w 1797 nazwę Colonnowska/Kolonowska (Triest, s. 284; Wikipedia).

Pieczęć wklęsła z nowszych czasów.
Po prawej świerk, po lewej młot kuźniczy.

KOWALOWSKIE / KOWOLOWSKA – Osada, powstała w połowie XVIII w., wzięła nazwę od nazwiska Kowollik, doradcy hrabiego Renarda w sprawach gospodarczych (Triest, s. 284n.).

MYŚLINA / MISCHLINE – Kolonia założona w 70. latach XVIII w. nad Myśliną. Pierwszymi osadnikami byli: niejaki Bobsek, stróż leśny, niejaki Manitza, który wybudował Pampuch-Mühle, i dwóch innych kolonistów.
– Obecna nazwa Mischline, dawna, słowiańska nazwa Myslina [Myślina], znaczenie ‘miejsce łowów’ (Adamy, s. 82).
– Myślina, Mischline, od ‘Mysław’ albo ‘Miłosław’ (Damroth, s. 74).

Pieczęc wypukła z około 1820, pieczeć wklęsła z nowszych czasów.
3 świerki na 3 pagórkach.

REGOLOWIEC / ROGOLOWA – Obecna nazwa Rogolowa, dawna, słowiańska nazwa Rogolowa, od ‘róg’, ‘rogacz’, znaczenie ‘pole jelenia’ (Adamy, s. 61).

SCHROLL – Kolonia założona w 1822 dla robotników walcowni fryszerki huty Renarda; liczyła 7 domów bez ziemi; nazwę wzięła od dyrektora Schrolla w Wielkich Strzelcach [Strzelce Opolskie] (Triest, s. 286).

SPOROK zob. wyżej Karmerau

STARE TARNOWICE / TARNOWSKIE GÓRY

** Na północnym wschodzie najbliższe kościoły parafialne były w Kielczy, Lublińcu i Sadowie na terenie diecezji wrocławskiej oraz w Woźnikach, Żyglinie i Reptach, a nieco później w Starych Tarnowicach…*
** Na miejscu jest ekspedycja poczty 2. klasy. Wielowieś jest połączona szosami z Pyskowicami, Gliwicami, Tarnowskimi Górami i Opolem.*

Visitationsberichte/Jungnitz 1687/88: Tarnomontium.
Zimmermann 1783: Alt-Tarnowitz (s. 241); Tarnowsky Gury (s. 219nn.).
Knie: 1830 – Alt-Tarnowitz, wieś i alodium, wieś dzieli się na dobra rycerskie i gminę, pański folwark we wsi i poza nią, zwany Oschinerhof; Tarnowitz, Tarnowsky Gury, przedmieścia: Blachine, Lysce, także holenderski wiatrak Amalienmühle, kolonia Bergfreiheit [Wolności Górniczej], Friedrichshütte bądź Silberhütte, Strzibnica.
1845 – Alt-Tarnowitz, 1532 Tarnawitz, wieś i alodium, wieś dzieli się na dobra rycerskie i gminę, pański folwark we wsi, do tego Oschinerhof, folwark; Tarnowitz, Tarnowskie Góry, miasto, przemieścia: Blachin oraz Lysce, także holenderski wiatrak Amalienmühle, kolonia Bergfreiheit, Friedrichshütte bądź Silberhütte, Strzybnica.

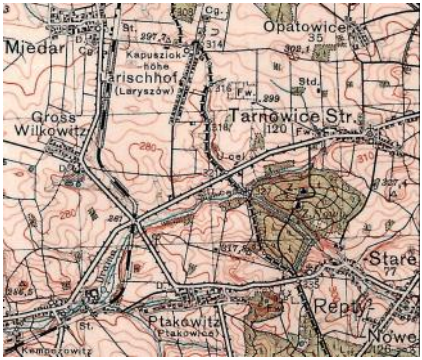

Lompa 1847: Góry Tarnowskie (s. 9, 34).
Triest 1865: Miasto zostało założone na terytorium wsi Alt-Tarnowitz, stąd jego nazwa. Po polsku nazywa się góry tarnowskie (Tarnowitzer Berge), ale zwykle mówi się tylko góry (s. 387).
Alt-Tarnowitz dzieli się na dobra rycerskie i wieś kościelną (s. 391n.).

Słownik 1880: Tarnowskie Góry, także Góry albo Tarnowice, Tarnowickie Góry, niem. Tarnowitz.

Gemeindelexicon 1887: Tarnowitz – *miasto*: Tarnowitz (52,1); *gmina wiejska, 2 osady*: Alt Tarnowitz, Bergfreiheit (52,4); *obszar dworski, 2 osady*: Alt Tarnowitz, Oschin (52,44).

Adamy 1888: Obecna nazwa Tarnowitz, stara, słowiańska nazwa Tarnowicz, znaczenie 'miasto kolca tarniny [Schlehdornstadt]' (s. 63).

Damroth 1896: Tarnowice, Alt-Tarnowitz; od 'tarń' [wyjaśnienie to dotyczy nazwy miejscowości Tarnice, ale odnosi się do wszystkich podobnie brzmiących nazw] (s. 179); Tarnowskie Góry, Tarnowitz, Tarnowitzer Berge; ludność zwykle określa tę miejscowość jako Góry (s. 179).

Chrząszcz: Tarnowitz, Tarnowitzer Gegend (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 33, 95, 112); Tarnowitzer Berg, Tarnowitz (*Geschichte der Toster*, 1901, s. 230); Tarnowitz (*Herzog Boleslaw*, 1903, s. 335).

Wikipedia: Stare Tarnowice, niem. Alt Tarnowitz, obecnie dzielnica Tarnowskich Gór.

Tarnowskie Góry, śl. Tarnowsky Góry, niem. Tarnowitz, czes. Tarnowske Hory, Tarnowice, łac. Montes Targovicenses.

Nazwa 'Tarnowice' wywodzi się od krzewu tarniny. Do nazwy Tarnowskie Góry dodano słowo 'gory', które w języku staropolskim oznaczało kopalnie, a do Starych Tarnowic – 'stary', po zbudowaniu miasta. W urzędowym dokumencie pruskim z 1750 wydanym w języku polskim przez Fryderyka Wielkiego wymienia się też Tarnowskie Gory. Na pierwszej mapie Śląska z 1561 autorstwa Martin Helwiga z Nysy miasto nosi nazwę Tarnowitz. W czeskojęzycznych dokumentach miejskich miasto nosi też nazwę Tarnovice. O Tarnowskich Górach, któremu dano nazwę od wsi Tarnowie, na której gruntach zbudowano niemałe miasto, mówi też w swym poemacie o śląskim hutnictwie z 1612 Walenty Rodzieński.

*

Nazwa: Alt-Tarnowitz, Tarnawitz, Alt Tarnowitz, Stare Tarnowice, Tarnowie. Tarnomontium, Tarnowsky Gury, Tarnowitz, Tarnowskie Góry, Góry Tarnowskie, góry tarnowskie, Tarnowitzer Berg, góry, Góry, Tarnowice, Tarnowickie Góty, Tarnowicz, Tarnowitzer Gegend, Tarnowsky Góry, Tarnowskie Hory, Montes Targovicenses, Tarnowskie Gory, Tarnovice.

Znaczenie: Tarnowskie Góry od wsi Tarnowie i słowa 'gory' oznaczającego kopalnie (Triest, Rodzieński, Wikipedia); Tarnowicz – 'miasto kolca tarniny' (Adamy); Tarnowice od 'tarń' (Damroth), Tarnowice od krzewu tarniny (Wikipedia).

W 1562 wolnemu miastu górniczemu Tarnowice nadano własny herb, którego tarcza jest podzielona: po prawej stronie znajduje się czarny pół orzeł na srebrnym tle, lewa połowa jest nadto podzielona poziomo, w górnej części złote skrzydło orła na czarnym tle, w dolnej pyrlik i żelazko w kolorze żelaza ze złotymi trzonkami i skrzyżowane na srebrnym polu. Na hełmie, oplecionym czarno-białym pióropuszem, znajduje się złote skrzydło orła ozdobione narzędziami górniczymi ze srebrnymi trzonkami. Herb ten w niezmienionej postaci został zachowany. Z pieczęci miasta znane są dwie względnie trzy, jedna z pełnym herbem oraz legendą: SIGILLUM . MAIUS . CIVITATIS . FODINARUM . TARNOVICENSIUM ., druga z samą tarczą bez hełmu i z legendą: SIGIL . CIVIT . MONT(anae) . TARNOVICEN.

FRIEDRICHSHÜTTE / SILBERHÜTTE / STRZIBNICA / STRZYBNICA – W 1786 z inicjatywy Fryderyka Wilhelma von Redena powstała rządowa huta Fryderyk (Friedrichshütte) przeznaczona do wytapiania rudy ołowiowo-srebrowej z kopalni Fryderyk (Friedrichsgrube) uruchomionej w 1784, a zamkniętej w 1933; kopalnię i hutę nazwano od imienia królewskiego, Fryderyka II Wielkiego (Friedrich II von Hohenzollern).

Według legendy pierwszą bryłę kruszcu srebronośnego znalazł, szukając straconego bydła, około 1490 pod Blaszynem chłop Rybka, o czym wspomina Walenty Roździeński w *Officina ferraria*, w rozdziale *O zginieniu kruszca bytomskiego, a nastaniu górskiego*, wkazując przy okazji na pochodzenie nazw kilku wsi, a mianowicie Leszczyn, Tarnin, Lasowice, Tarnowice, Sowice, Leszczy, Blaszyn, miasta Tarnowskie Góry i góry Świeca:

A iż wedle Boskiego słowa każda skryta
Rzecz na świecie musi być jawna i odkryta,
Tym sposobem i ziemne skarby, kruszce, rudy
Okazują się ludziom w czasy pewne zawżdy.

W jednych miejscach ustają, w drugich następują,
Te giną, tu się znowu insze okazują.
Trefunkiem pospolicie więc takie skrytości
Zawzdy z ziemnej na jawią wychodzą wnętrzności.

Tym sposobem przez trefunk, potym skoro ustał
Srebrny kruszec w Bytomiu, na górach wnet nastał
Iny zasię od kruszca w mili zalanego,
Naleziony przez chłopa Rybkę niejakiego.

Przed stem lat tam nie było nic jeno las goły,
Od którego okólne wsi przezwisk dostały,
Który prawie w środku stał miedzy temi wsiami
Leszczyn, Tarnin, wyrosły wielkimi sosnami.

Lasowice od lasu, potym Tarnowice
Od tarnek mianowano, a zasię Sowice
Od sowiego wołania, Leszczy od leszczyny −
Tak te wioski z przyległych miesc były nazwany.

Miedzy tym prawie w środku Blaszyn mianowano
Od pana tego gruntu, co go Blachą zwano.
Lecz dopiero na ten czas, gdy las wyrąbali
Na tym miejscu a miasto byli zbudowali.

Przed tym prawie Blaszynem − bydła straconego
Szukając − przerzeczony Rybka dnia jednego
Natrafił pod wykrotą kruszec, który było
Korzenie z sobą na wierzch ziemie wytargnęło.

A gdy potym do ludzkiej przyszło wiadomości
O tym kruszcu, wnet z wielkiej niektórzy chciwości
Kopali w onym miejscu. A gdy się przebili
Do spodku, barzo wiele kruszca potrafili.

Drudzy bacząc, iż pierwszym dobrze się zdarzyło,
Wnet się ich w towarzystwo więcej zgromadziło.
Przewracali, kopali ziemię, doły bili,
Wszędy kruszca obfitość wielką najdowali.

Dali potym tej pierwszej górze Świeca imię
Na znak tego, iż jakby za świecą do ziemie
Od niej się w insze strony puściwszy przebili,
Gdzie kruszca bogatego niemało trafili.

Po tym roku, kiedy się od Chrysta pisało
Tysiąc pięć set dwadzieścia i sześć, prawo było
W Bobrownikach napierwsze o miejsce tam ono,
W którym takowy kruszec było naleziono.
Był przy tym margraf Jerzy książę brandeburskie
Mając z sobą i książę Janusza opolskie,
Przez którego na ten czas i te góry były
Uwiedzione w porządek i rząd doskonały.

Na ten czas tam jeno trzy liche domki były,
A drudzy tak leda gdzie pod drzewem mieszkali
W budach darniem przykrytych, wszakoż nic nie dbali
O rozkoszne mieszkanie, kiedy kruszec mieli.

Zatym książę rozkazał, aby wysiekano
On las a na tym miejscu miasto zbudowano.
A stąd ludzie − zszedszy się zewsząd − w krótkiej chwili,
Robiąc kruszce, niemałe miasto zbudowali,

Któremu od Tarnowie zaraz dali imię
Tarnowskie Góry: to stąd, iż gruntu a ziemie
Wielką sztukę od tej wsi sobie oderwali,
Kędy prawie przednią część miasta zbudowali.

Od tego czasu na teren dzisiejszego miasta zaczęli przybywać osadnicy i powstawały pierwsze osady górnicze (Wikipedia).

OSIEK zob. Osiek w haśle Mikołeska

ŚWIBIE

** (…) natomiast od zachodu i południa, gdzie gleba żyzna i bezleśna, bardzo blisko znajdowały się kościoły parafialne w Wiśniczy, Świbiu i Sierotach, wszystkie w diecezji wrocławskiej.*

Liber fundationis 1305: Swibe – przyp. Schwieben na północ od Toszka (C 34).

Rechnug/Markgraf 1447: Swibie, przyp. Schwieben na północ od Toszka, zob. *Liber fundationis* C 34 (s. 367). *Anhang Schem*. 1891: Schwibia.

Rechnung/Schulte 1447: Swibie [Schwieben] (s. 213).

Visitationsberichte/Jungnitz: Schwibia; 1687/88: Svibie, Svibium, Svibens.

Zimmermann 1783: Schwieben (s. 351).

Knie: 1830 – Schwieben albo Swibie, wieś, do której należą Naplatki [Napłatki], folwark oddalony od wsi 1/3 mili na północny wschód. 1845 – Schwieben, Swiebie, 1534 Schwibia, wieś, do której należą Napłatki, folwark.

Heyne 1860: Swibie (Schwieben) (s. 725).

Triest 1865: Schwieben, dzieli się na dobra rycerskie, do których należą folwark Schwieben i folwark Naplatken, oraz wieś (s. 524).

Słownik 1880: Świbie.

Gemeindelexicon 1887: Schwieben – *gmina wiejska*: Schwieben (51,95); *obszar dworski, 4 osady*: Schwieben, leśniczówka, Naplatken, cegielnia (51,197).

Adamy 1888: Nazwa niemiecka Schwieben (Schwabendorf), pow. Gliwice (s. 120).

Chrząszcz: Schwieben (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 276-278); Schwieben, był tu pański folwark (*Geschichte der Toster*, 1901, s. 221, 229). W przypisie 1 na s. 229 wspomina o gospodarzach (Bauern) ze Świbia, którzy około 1580 przepędzili katolickiego proboszcza, a na jego miejsce przyjęli protestanckiego, którego następcą był Jan Pistorius (mniej więcej w latach 1590–1627). W starym mszale (już niedostępnym) pozostawił on notatkę: „Ja Xionds Jan Pistorius na ten czas fararz Swybsky, wyznawom, zech 40 lioth porzond pasł słowem Bożem podle Auspurskiej Confesiey" [por. H. Gawelczyk, *Ze wspólnego sztambucha cz. 2*…, s. 29]. Pistorius pod koniec swego życia przeszedł do Kościoła katolickiego.

Krause: Swieben, 1305 Swibe. Znaczenie nieznane (*Deutung*, 1931, s. 120).

WIG: Schwieben (Świbie).

Wikipedia: Świbie, niem. Schwieben, wieś sołecka w gm. Wielowieś; do wsi należą przysiółki: Diana, Napłatki.

*

Nazwa: Swibe, Swibie, Schwibia, Svibie, Svibium (Svibens), Schwieben, Swiebie, Świbie, (fararz) Swybsky, Swieben.

Znaczenie: Nieznane. Adamy zalicza 'Schwieben' do nazw niemieckich, do grypy nazw (20), które wywodzą się od właściwości (Bestimmung) miejsca i budowli (Bauwerke) służących nadrzędnym bądź społecznie pożytecznym celom. Przy nazwie Schwieben podaje jedynie w nawiasie 'Schwabendorf' – 'wioska Szwabów'.

*

NAPŁATKI / NAPLATKEN – Naplatken, od 'na plat', czyli 'na dzierżawę', a więc pole, które przedtem było wydzierżawione (Krause, *Deutung*, 1931, s. 117).

ŚWINIOWICE

** (…) w „Księdze fundacji biskupstwa wrocławskiego" z 1305 r., wspomniane są po raz pierwszy wszystkie dzisiejsze miejscowości parafii wielowiejskiej, a więc Wielowieś, Świniowice, Kieleczka i Otmuchów, za wyjątkiem Czarkowa…*

** W przeciwieństwie do tej czysto rolniczej wsi Wielowieś wspomniane są pozostałe miejscowości parafii jako ubogie, leśne osady, mianowicie: Świniowice, Kieleczka…*

** (…) czyli że Świniowice płaciły mu 4 i pół dzbana miodu…*
** Świadczą już o tym same nazwy tych osad leśnych: Kielcza, Kieleczka, Świniowice, co wszystko przypomina dziką zwierzynę łowną…*
** Najwięcej mówi ów urbarz z 1532 r. o leśnej osadzie Świniowice. Według wskazań tego urbarza zadaniem sołtysa w Świniowicach było: „naganiać ludzi do pańszczyźnianych robót, czynsz zbierać i las objeżdżać.*
** O Świniowicach mówi urbarz, że leżą w głębokim lesie ukryte, gdzie są dęby, buki, sosny i inne drzewa przemieszane, a lasy ciągną się na dwie mile wszerz i wzdłuż. Chłopi ze Świniowic (11 rodzin) mieli obowiązek odpowiednią ilość tarcic narzezać potrzebnych do budowy mostu na zamku toszeckim jak również pewną ilość łat (desek)…*
** Urbarz ów wspomina też, że na terenie leśnej osady Świniowice znajdowały się 2 kuźnice żelaza.*
** Wreszcie urbarz jeszcze wspomina o jakiejś bliskiej osadzie „Seitz", gdzie zamieszkiwał 1 karczmarz i 1 młynarz. Trudno jednak zorientować się, co to była za osada. Prawdopodobnie była to część osady Świniowice.*
** Urbarz niestety nie wymienił imiennie nazw obu kuźnic na terenie Świniowic. Na szczęście z innych dokumentów współczesnych wynika jasno, że kuźnice te to kuźnica tworogowska i kotowska, czyli późniejsze samodzielne osady Tworóg i Koty, które wyrosły właściwie na rozległym leśnym gruncie wsi Świniowice, które do dziś należą do parafii wielowiejskiej.*
** Terytorium dzisiejszej parafii Wielowieś obejmuje następujące miejscowości: Wielowieś, Czorka (= dziś urzędowo „Czarków"), Świniowice, Otmuchów i Kieleczka.*
** Przed podziałem parafii Wielowieś aż do 1687 r. należały do wielowiejskiej parafii od samych początków rozległe tereny leśne na północnym wschodzie parafii, które leżały na gruncie Świniowic i innych parafialnych wsi.*
** Sama zaś Wielowieś nie należała ani do majątku państwa toszeckiego, jak np. swego czasu Świniowice czy Kieleczka…*
** Na dzisiejszym terenie parafii Wielowieś znajduje się tylko kaplica publiczna w Świniowicach pod wezwaniem Nawiedzenia NMP.*
** A w tym samym czasie według Zimmermanna wieś Świniowice: 10 kmieci, 9 zagrodników i 118 mieszkańców (= widocznie wszystkich razem we wsi). Wieś należy do hrabiego Colonny.*
** Do wsi Wielowieś należy także: Bazan (= młyn) pod Świniowicami i Nowy Dwór (Neuhof) folwark o 1/8 mili oddalony na północny wschód.*
** Świniowice, właściciel Prinz Adolph von Hohenlohe-Ingelfingen-Öhringen, 38 domów, 197 mieszkańców, wszyscy katolicy, przynależni do kościoła w Wielowsi.*
** Świniowice dzielą się na wieś i dominium.*

Liber fundationis 1305: Swoynowitz – przyp. Schwinowitz (Schwiniowitz) na północny wschód od Toszka (C 38).

Zimmermann 1783: Schwiniowiz (s. 351).

Hoscheck 1786: Svinowitz; 1795: Swinowitz.

Knie: 1830 – Swiniowic, Swiniowitz (właściwy zapis), Schwiniowitz, wieś. 1845 – Swiniowitz, Swiniowice, wieś, nazwa kościelna Swinowitz, 1534 Schwiniowitze.

Triest 1865: Schwinowitz, dzieli się na gminę wiejską (Rusticalegemeinde) i dominium, pański folwark (s. 521)

Słownik 1880: Świniowice, niem. Schwinowitz, 1354 Schwiniowitze.

Gemeindelexicon 1887: Schwinowitz – *gmina wiejska*: Schwinowitz (51,97); *obszar dworski, 3 osady*: Schwinowitz, leśnictwo, Wykiers [Wykierz] (51,199).

Adamy 1888: Obecna nazwa Schwiniowitz, stara, słowiańska nazwa Swiniowice, znaczenie ‘świńska wioska’ (s. 63).

Damroth 1896: Świniowice, Schwinowitz [nie wyjaśnia osobno, ale przy nazwie miejscowości Świniary podaje: od ‘świnia’] (s. 116).

Chrząszcz: Schwinowitz (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 271). Wspomina także o Schwinowitzer Wald (*tamże*, s. 46). Schwinowitz (*Bergbau*, 1903, s. 332, 334); Schwinowitzer Wald (*tamże*, 333); Schwinowitz (*Geschichte der Toster*, 1901, s. 222n., 234).

Nowack 1902: Schwinowitz (*Reichsgrafen*, s. 103, 130) i Schwinnowitz (*Reichsgrafen*, s. 27).

Krause: Schwinowitz, 1305 Swoynowitz. Świńska wieś (?) (*Deutung*, 1931, s. 121).

WIG: Schwinowitz (Świniowice).

Wikipedia: Świniowice, niem. Schwinowitz. Nazwa pochodzi od leśnego wypasu świń, którym m.in. zajmowali się mieszkańcy.

*

Nazwa: Swoynowitz, Schwiniowiz, Svinowitz, Swinowitz, Swiniowic, Swiniowitz, Schwiniowitz, Swiniowice, Schwiniowitze, Schwinowitz, Świniowice, Schwinnowitz.

Znaczenie: Swiniowice – ‘świńska wioska’ (Adamy); Świniowice od ‘świnia’ (Damroth); Schwinowitz – ‘świńska wieś (?)’ (Krause); Świniowice od leśnego wypasu świń, którym zajmowali się mieszkańcy (Wikipedia).

WYKIERZ / WYKIERS – Wykierz, ‘w zagajniku, gęstwinie’ (‘kierz’ [w oryginale ‘kiersz’] – ‘zagajnik, gaj’) (Krause, *Deutung*, 1931, s. 122).

TARNOWSKIE GÓRY zob. Stare Tarnowice

TOSZEK

** Wieś Wielowieś w powiecie gliwickim leży 25 km na północ od miasta Gliwic i około 10 km na północny wschód od starego miasta Toszek…*
** Toszek był bowiem w zaraniu dziejów dla wszystkich miejscowości parafii Wielowieś siedzibą władzy kasztelańskiej…*
** Toszek był też dla parafii Wielowieś od samego początku siedzibą dekanatu…*
** Ich obowiązkiem było – według instrukcij urbarza – dostarczać pewnej ilości budulca corocznie na zamek w Toszku, z czego pośrednio można by wywnioskować, iż stare grodzisko w Toszku było z drewna.*
** Ci dwaj książęcy mieli obowiązek – w razie potrzeby – dostarczyć do grodziska w Toszku pewnej ilości drewna budulcowego.*
** (…) w Toszku znajdował się co najmniej od końca XII w. kościół parafialny św. Piotra (wspomniany w 1201 r.)…*
** W 1927 r. ks. Chrząszcz w swej Historii Toszka pisze o tym kościele [w Wielowsi] takie słowa…*
** Ks. Jan Joch (Ioannes Ioch), rodem z Toszka, magister filozofii i bakałarz teologii (…). Był wpierw 1 rok wikarym w Toszku i pół roku gdzie indziej…*
** Jest tylko ks. Chrząszcza krótki opis parafii Wielowieś pod tytułem Kirchspiel Langendorf w jego historii o miastach Pyskowice-Toszek.*

Lieber fundationis 1305: Tossez – przyp. Tost, Tossecz, Tosech, Thosek, Thosech, Toschecz, Tossech, Thosec (C 17a).
Rechnug/Markgraf 1447: Thost, przyp. Tost zob. *Liber fundationis* C 17a (s. 366). *Anhang Schem.* 1891: Tosta.
Rechnung/Schulte 1447: Thost [Tost] (s. 213).
Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Tosta, Tost, Tostens; 1687/88: Tosta, Tost, Tostens, Ligotha [Ellgoth-Tost].
Zimmermann 1783: Tost, Toscheck (s. 357).
Knie: 1830 – Tost, Toszek, dominium oraz gmina zamkowa, tuż przy mieście Toszek, w kierunku północno-wschodnim; Tost, Toszek (wym. Toscheck), miasto, przedmieście Tarnowitzer Vorstadt.
1845 – Tost, Toszek, dominium oraz gmina zamkowa, do tego: Amandshütte na ziemiach Dzierżna Dolnego (Nied[er]-Dziersnoer Grunde); Tost, Toszek, miasto, przedmieście Tarnowitzer Vorstadt.
Heyne 1860: Thost (s. 725).

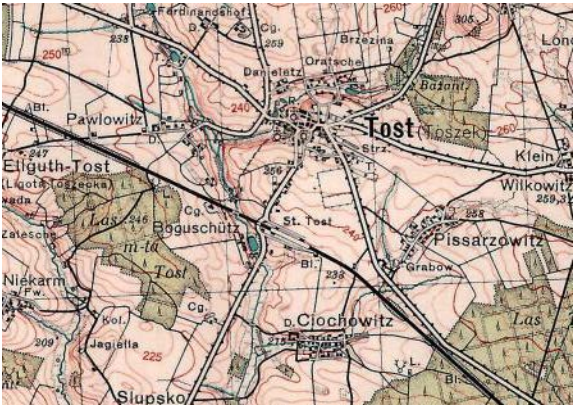

Lompa 1847: Toszek (s. 34).

Triest 1865: Miasto Tost, ale także Tossetz, Tossek, Toscheck, Thosech (s. 510).
Zamek Toszek, do którego w 1841 należały miejscowości: pańskie Oratsche [Oracze], Pawlowitz [Pawłowice], Sarnau [Sarnów], Klein-Pluschnitz [Płużniczka], Dombrowka [Dąbrówka], Groß-Kotullin [Kotulin], Klein-Kottulin [Kotulinek], Skaal [Skały], zwany też Nakel, Proboschowitz [Proboszczowice], Ellgoth-Tost [Ligota Toszecka], Kottlischowitz [Kotliszowice], Klein-Wilkowitz [Wilkowiczki], Lonczek-Tost [Łączki], Pyssarzowitz [Pisarzowice], Groß-Patschin [Paczyna], Klein-Patschin [Paczynka] i Giegowitz [Gajowice] z 16 folwarkami (s. 512n.).

Słownik 1880: Toszek, niem. Tost, w dokumentach Thosech, Tossek, Tossetz, Toscheck.

Gemeindelexicon 1887: Tost – *miasto, 3 osady*: Tost, leśniczówka w Stadtwald [Las miasta Tost], komora celna (51,4); Ellguth-Tost – *gmina wiejska, 3 osady*: Ellguth-Tost, Kopanina, Platz am Walde (51,20); Ellguth-Tost – *obszar dworski, 2 obsady*: Ellguth-Tost, Laurahof [Laura] (51,129); Tost, Schloss – *obszar dworski, 2 osady*: zamek Tost, Ferdinandshof (51,204).

Adamy 1888: Obecna nazwa Tost, stara, słowiańska nazwa Toszek, Toschecz, znaczenie ‘twierdza leśna’ (s. 8).

Damroth 1896: Toszek, Tost (1203 Tossecz, 1239 Tosech, 1249 Toschecz, Tose i in.; Tossech, Thussech pochodzi często od imienia osoby: Taś albo Tasz (s. 85, por. Taszów, Toschen, s. 84).

Chrząszcz: Tost. 1201 Tossecz, 1226 i 1230 Cosec=Tosec, 1245 Thoseh, 1246 Toschecz, 1253 Tessech, 1264 Thosei, 1289 Thust, 1346 dominus Fridricus advocatus Thostensis, w poł. XV w. starosta Tosseczky, 1679 mausoleum alicuius principis Tostensis, 1487 ducatus Thosniciensis cum castro et civitate Thossek (*Geschichte der Toster*, 1900, s. 183-188, 193-194; *Geschichte der Städte*, 1927, s. 253).

Tost. O powstaniu zamku Toszek krąży takie podanie: Na miejscu, na którym znajdują się ruiny spalonego zamku, polował pewnego razu książę. W czasie polowania jego najukochańszy pies, wabiący się Toszek, pomógł mu w walce z odyńcem i ocalił życie. Na pamiątkę tego wydarzenia książę miał na wzgórzu, na którym odbyła się walka z odyńcem, zbudować zamek i nazwać go Toszek (*Magistrats-Chronik zu Tost*). Kim mógł być ów książę? Prawdopodobnie Bolesław Wysoki. Mianowicie w 999 cały Śląsk był polską prowincją; w 1163 został przekazany jako osobne księstwo braciom, Bolesławowi Wysokiemu oraz Mieszkowi, którzy pochodzili z polskiego rodu królewskiego Piastów. Bolesław Wysoki panował we Wrocławiu nad Dolnym Śląskiem i ziemią opolską. Zamek Toszek był twierdzą graniczną i możliwe, że zbudował go Bolesław Wysoki na wypadek zbrojnego konfliktu z Polską (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 184; 1927, s. 251n. [i 247nn.]).

Do zamku należy, położony poniżej niego, m.in. folwark Krowinski (*Geschichte der Toster*, 1901, s. 219; *Geschichte der Städte*, 1927, s. 260) i staw Podzink (*tamże*, s. 260).

Nazwę Tost, pol. Tossek, być może należy łączyć ze słowem ‘tchórz’, Iltis, rodzajem borsuka; ‘toszek’ byłoby miejscem, wzgórzem, na którym żyją tchórze. Niewykluczone, że nazwa łączy się z osobą o nazwisku Toszek, bo jeszcze Damrothowi nie jest obce tego rodzaju nazwisko. Najstarszą osadę założyłby wtedy mężczyzna o nazwisku Toszek. Nazwa Toszek znaczyłaby zatem ‘łowca tchórzy’, ale właściwsze wydaje się wyjaśnienie: ‘toszek’ – ‘wzgórze tchórzy’ (*Geschichte der Städte*, 1927, s. 253).

Kudera 1909: Toszek. Toszek leżał na szlaku handlowym, łączącym śląskie z innymi polskimi posiadłości Piastów, a później terenami nad Morzem Czarnym i Morzem Bałtyckim. Tu pod opieką kasztelana kupcy rozbijali swoje tasze, tzn. kramy, od czego pochodzi nazwa Toszek. ‘Tasz’ jest nieużywanym już słowem, ale pojawia się jeszcze u Wacława Potockiego w utworze *Nowy zaciąg pod chorągiew starą triumfującego Jezusa*, Warszawa 1679: „Jezus z Kościoła Kupców wyciegł biczem / Powywracał ich tasze / Powywracał stoły”. Nazwa Toszek znaczyłaby zatem ‘osada kramów, kramarzy’. Jeśli chodzi o przejście ‘a’ (tasz) w ‘o’ (Toszek), to należy zauważyć, że w staropolszczyźnie oprócz akcentowanych samogłosek ‘é’ i ‘ó’ występowała też akcentowana samogłoska ‘á’, np. sám pán jechał; taka dobrá matka. W mowie całkowicie zniknęły ‘é’ i ‘á’, pozostało tylko ‘ó’, np. Bóg. Najwcześniej zniknęło ‘á’, chociaż występuje jeszcze w tekstach Kochanowskiego,

np. w pieśni o Sobótce (1585) w zwrotce, w której rym początkowo brzmi nieco dziwnie: „Tak to matki nam podały / Same także z drugich miały / Że na dzień świętego J**a**na / zawżdy sobótka pol**o**na”. Z tego można wnosić, że akcentowane ‘á’ występowało także w nazwie Toszek. Obojętnie, czy początkowo zapisywanoby ją w formie Tászek bądź Taszek, czyli z kreską nad ‘a’ czy bez niej, wymawiano ją Toszek, ponieważ akcentowane ‘a’ wymawiano nie jako otwarte ‘a’, ale jako głoskę między ‘a’ i ‘o’. Nieznajomość zaś tej osobliwości języka polskiego mogła sprawić, że obcy historycy i pisarze sądowi zapisywali tę nazwę tak, jak ją słyszeli, mianowicie Toszek. I tylko w tej postaci została nam przekazana (*Toszek*, s. 13-15).

Kosubek 1928: Tossecz („ecclesia St. Petri de Tossecz” z dokumentu Innocentego III z 12.8.1201) (*Aus der Vergagenheit*, s. 72); Thost (*tamże*, s. 73). „Thost bedeutet Busch” – ‘thost’ znaczy ‘zarośla, busz’ (*tamże*, s. 73).

Krause: Tost (Toszek) – Chrząszcz wywodzi ‘Tost’ od ‘tchorz’ – Iltis, Damroth wymienia Tossech i in. jako często występujące nazwisko. (*Deutung*, 1931, s. 121).

WIG: Tost (Toszek).

Wikipedia: Toszek, niem. Tost.

W polskojęzycznym dokumencie pruskim z 1750 miejscowość jest wymieniona jako Tost. Opis Prus z 1819 notuje dwie nazwy Tost (Toszek). Statystyczny opis Prus z 1837 notuje Tost (pol. Toszeck).

Najstarsza pieczęć miasta Toszek, odcisk z 1454, ma w owalnym polu pieczętnym przylegające do siebie klucz z połową uchwytu i pół orła, a obok klucza gwiazdę. Legenda: SIGILLUM . CIVITATIS . M . TOST. Herb w ogólności został zachowany, nowsze pieczęcie (SIGILUM . CIVITATIS . STAT . TOSZ . i SIEGEL . DER . CREIS . STADT . TOST . 1802 .) mają cały klucz, gwiazdę zmienioną na rozetę albo bez niej. Barwy herbu według wzorcowego przedstawienia go na wielkiej Schlesiche Industrie-Austellung: wszystko czarne na srebrnym tle. Właściwsze jednak byłoby nadanie lewej połowie tarczy barw górnośląskich: złoto na błękitnym tle. [Takie barwy uwzględniono w aktualnym herbie Toszka.]

Przykład nowszego herbu, z całym kluczem i gwiazdą zamienioną na rozetę. Fragment archiwalnej pocztówki wydanej przez Verlag Otto Andres w 1900, a opublikowanej w ramach projektu „Śląska Internetowa Biblioteka Zbiorów Zabytkowych" współfinansowanego przez Unię Europejską.

Nazwa: Tossez, Tossecz, Tosech, Thosek, Thosech, Toschez, Tossech, Thosec, Thost, Tosta, Tost, Toscheck, Toszek, Tossetz, Tossek, Toszeck, Toschecz, Tose, Thussech, Cosec, Tosec, Thoseh, Tessech, Thosei, Thust, Thossek.

Znaczenie: Toszek – 'twierdza leśna' (Adamy); Toszek od imienia osoby: Taś albo Tasz (Damroth); Toszek od psa wabiącego się Toszek (legenda, Chrząszcz); Tost, Tossek, Toszek należy łączyć ze słowem 'tchorz', czyli miejscem czy wzgórzem przebywania tchórzy albo z założycielem osady o nazwisku Toszek, które znaczyłoby 'łowca tchórzy' (Chrząszcz, Krause); Toszek od 'tasz', czyli 'osada kramów, kramarzy' (Kudera); Thost – 'zarośla, busz' (Kosubek).

*

AMANDSHÜTTE – Koło Nieder-Sersno [Dzierżno Dolne], znana już w 1845. Nazwa od założyciela albo właściciela (Krause, *Deutung*, 1930, s. 83; Krause mówi też o Amandsmühle).

DĄBRÓWKA zob. Dąbrówka w haśle Płużnica

Pieczęć wklęsła z nowszych czasów.
Pień, z którego z każdej strony wyrasta gałązka z 3 dębowymi liśćmi (co odpowiada nazwie); w pień wbita jest siekiera.

DZIERŻNO – Obecna nazwa Dziersno, dawna, słowiańska nazwa Dzierżnów, znaczenie 'lenno [posiadłość]' (Adamy, s. 78).

– Dawniej Ober-Sersno i Nieder-Sersno, wcześniejsza nazwa Dziersno; prawdopodobne znaczenie 'majątek wydzierżawiony' (Krause, *Deutung*, 1930, s. 85).

GAJOWICE zob. Gajowice w haśle Kieleczka

KOPANINA zob. Kopanina w haśle Miedary

KOTLISZOWICE / KOTTLISCHOWITZ – Obecna nazwa Kotlischowitz, dawna, słowiańska nazwa Kotlischowice, znaczenie ‘kotlarnia’ (Adamy, s. 11).
– Kottlischowitz, 1305 Cutlissowitz. Znaczenie nieznane (Krause, *Deutung*, 1930, s. 88).

KOTULIN / KOTULINEK – Obecna nazwa Kottulin, dawna, słowiańska nazwa Kotulin, znaczenie ‘wieś kotów’ (Adamy, s. 59).
– Kottulin, 1285 wymieniona jako miejscowość proboszczowska Chotulin, 1305 istniały Klein- i Groß-Chotulin. Nazwa prawdopodobnie od nazwiska Chot. Gdy dwie miejscowości o tej samej nazwie mają przedrostki ‘klein’ [‘mały’], ‘alt’ [‘stary’] itp., to przedrostki ‘klein’ [‘mały’], ‘alt’ [‘stary’], ‘polnisch’ [‘polski’] wskazują na starsze, już w czasach słowiańskich istniejące osady, natomiast przedrostki ‘groß’ (‘wielki’), ‘neu’ [‘nowy’], ‘deutsch’ [‘niemiecki’] na młodsze, powstałe wraz z napływem niemieckich osadników (Krause, *Deutung*, 1930, s. 88).

LIGOTA – Obecna nazwa Elgut (Ellguth) (Ellgoth). 30 [ogółem miejscowości], stara, słowiańska nazwa Ligota, znaczenie ‘osada wolna od ciężarów, podatków’ (Adamy, s. 78).
– Lgota albo Ligota (z ‘i’ eufonicznym, dźwięcznym), czech. Lhota – Elgot. Elgut, Elguth i in. Należy odrzucić założenie, że ‘Lgota’ względnie ‘Ligota’ pochodzi od ‘lichota’, tzn. ‘biedny lud’ albo ‘uboga, nieurodzajna okolica’. Przemawiają przeciwko temu zarówno rdzenie ‘lg’ (stąd ‘lekki’, ‘lgota’) i ‘lich’ (stąd ‘lichy’, ‘lichota’), jak i okoliczność, że tak nazwane miejscowości nie oznaczają się bynajmniej zawsze lichą ziemię. Za osobliwe wyjaśnienie należy uznać przypuszczenia dawniejszych silezjografów, np. Kruse, że ‘Elgut’ znaczy właściwie ‘Heilgut’ (święta ziemia) albo oznacza taką dobrą jakość ziemi, że należałoby ją mierzyć za pomocą łokci [mit der Elle]. W samej rzeczy ‘lgota’ jest starosłowiańskim słowem, używanym jeszcze dzisiaj w języku rosyjskim, a znaczącym tyle, co ‘ułatwienie, ulżenie, ulga, złagodzenie’; w Polsce używa się słowa ‘ulga’ wywodzącego się z tego samego rdzenia. ‘Lgota – Ellgut’ oznacza zatem miejscowość, której mieszkańcy cieszą się pewnymi ulgami od zwykłych ciężarów, robót i danin albo są od nich całkowicie zwolnieni (Damroth, s. 119n.).

ŁĄCZKI – Obecna nazwa Lonczek, dawna, słowiańska nazwa Łączek, znaczenie ‘dolina pokryta łąkami’ (Adamy, s. 32).
– Łączki, Lontschek, od ‘łąka’, ‘łączka’, ‘łączki’ (Damroth, s. 150 [dotyczy miejscowości Łączki, pow. Gliwice]).
– Lonczek, znaczy ‘mała łąka’, 1305 Lanzky, w gwarze jeszcze dzisiaj Lonczky (Krause, *Deutung*, 1931, s. 116).

ORACZE – Obecna nazwa Oratsche, stara, słowiańska nazwa Oracze, znaczenie ‘wioska oraczy’ (Adamy, s. 12).
– Oracze, Oratsche, od ‘orać’, ‘oracz’ (Damroth, s. 109).

– Oratsche, oracze to rolnicy mieszkający blisko miasta, prawdopodobnie przedmieście to było obszarem osiedli miejskich (Krause, *Deutung*, 1931, s. 118).

PAWŁOWICE zob. Pawłowice w haśle Boguszyce

PISARZOWICE zob. Pisarzowice w haśle Kieleczka

PLATZ AM WALDE – Grupa domów [pod lasem] koło Ellguth-Tost (Kraus, *Deutung*, 1931, s. 118).

PROBOSZCZOWICE – Obecna nazwa Proboszowitz, dawna, słowiańska nazwa Proboczowice, znaczenie 'wieś proboszcza' (Adamy, s. 84).

– Proboszczowice, Proboschowitz, od 'proboszcz' (Damroth, s. 111).

– 1463 Propostowicz. Od 'proboszcz', a zatem 'wieś proboszcza', z pewnością dochody wsi należały do jakiegoś proboszcza (Krause, *Deutung*, 1931, s. 119).

SARNÓW – Obecna nazwa Sarnau, dawna, słowiańska nazwa Sarnów, znaczenie 'pole sarny' (Adamy, s. 62).

– Sarnów, Sarnau, od 'sarna' (Damroth, s. 186).

– Sarnau, Sarnow, od 'sarna' (Krause, *Deutung*, 1931, s. 120).

SKAŁY – Obecna nazwa Skal, dawna, słowiańska nazwa Skaly [Skały], znaczenie 'kamienna wieś' (Adamy, s. 74).

– Skały, Skaal, od 'skała', 'skalica' (Damroth, s. 156 [dotyczy miejscowości Skały w pow. Gliwice]).

– Skaal, w gwarze Skaly (Krause, *Deutung*, 1931, s. 121).

TARNOWITZER VORSTADT – Przedmieście położone naprzeciwko Tarnowskich Gór (Krause, *Deutung*, 1931, s. 121).

WILKOWICE – Obecna nazwa Wilkowitz, dawna, słowiańska nazwa Wilkowice, znaczenie 'wieś wilków, wilcza' (Adamy, s. 64).

– Wilkowice, Wilkowitz, do 'wilk' (Damroth, s. 187 [dotyczy miejscowości Wilkowice, pow. Wrocław, Tarnowskie Góry]).

– Klein-Wilkowitz (Wilkowiczki), osada istniała już 1305, znaczenie 'wieś wilka' (Krause, *Deutung*, 1931, s. 122).

TWORÓG

** Jedynie wschodnia część parafii Wielowieś, z której w 1687 r. utworzono nową parafię Koty-Tworóg, należała w ramach parafii Tworóg-Koty od 1738 r…*

** (…) ostatecznie w 1926 r. tę oddzieloną część dawnej parafii Wielowieś, to jest teraźniejsze parafie Koty i Tworóg, przydzielono do obecnego dekanatu dobrodzieńskiego.*

** Całe to terytorium w przeszłości zawsze należało do diecezji wrocławskiej i graniczyło kiedyś przez setki lat bezpośrednio z diecezją krakowską, obecnie zaś tworzy ono przygraniczną, wschodnią część diecezji opolskiej i graniczy przy pomocy swych dawnych terytoriów dzisiejszych parafii Koty i Tworóg z diecezją krakowską.*

** Na szczęście z innych dokumentów współczesnych wynika jasno, że kuźnice te to kuźnica tworogowska i kotowska, czyli późniejsze samodzielne osady Tworóg i Koty…*
** (…) cóż dopiero mówić o jej [parafii Wielowieś] ekscentrycznym położeniu w ubiegłych stuleciach, kiedy aż do 1687 r. należały do niej tereny dzisiejszych parafii Koty i Tworóg…*
** (…) jak to wynika z mapki parafialnej w kronice ks. Walentego M. Hoschcka z Tworoga.*
** Pisze o tym dokładniej ks. Hoscheck z Tworoga w swej wartościowej kronice z 1795 r….*
** (…) a mianowicie: wspomniana już ferricudina Kottoviensi oraz ferricudina Tworog i ferricudina Potempa, czyli trzy osady nowej parafii: Koty, Tworóg i Potępa.*
** Natomiast zarówno ks. Hoscheck w swej kronice (= manuskrypt), jak i A. Nowack w swej publikacji wyliczają imiennie wszystkie miejscowości nowo powstałej parafii Koty-Tworóg… A więc poza kuźnicami: Tworóg, Koty, Potępa…*
** Ponadto przyłączono wtedy od parafii wielowiejskiej do nowo utworzonej parafii Koty-Tworóg dwie wsie, mianowicie Połom i Brzeźnicę.*
** (…) a nie własnością hrabiów Colonna i następnie Verdugo, jak te pozostałe miejscowości nowej parafii Koty-Tworóg.*
** Sama zaś Wielowieś nie należała (...) ani do hrabiego Colonny jak Tworóg i Koty, lecz miała od dawna swoich innych właścicieli.*
** Na terenie parafii wielowiejskiej znajdowały się również duże kaplice i kościółek filialny, które w dalekiej przyszłości stały się z czasem same filiami lub nawet później kościołami parafialnymi, jak to się stało z kaplicą w Tworogu i Kotach.*
** Drewniany ten kościółek, używany jako filialny, stał się w 1687 r. kościołem parafialnym nowo powstałej parafii Koty, odłączonej od parafii Wielowieś z szeregiem drobnych osad kuźniczych jak Potępa, Tworóg, Wesoła i inne.*
** Dwie następne duże kaplice dla wiernych stanęły w osadach kuźniczych Tworóg i Potępa.*
** Kaplica św. Antoniego w Tworogu została zbudowana w 1666 r. Dała ona początek późniejszemu kościołowi parafialnemu w Tworogu.*
** Kiedy obie te kaplice należały jeszcze do parafii Wielowieś, hrabia Jerzy Colonna utrzymywał w Tworogu na zamku osobnego księdza kapelana…*
** Nie dotyczy to [obsługiwanie przez pastorów luterańskich] jednak kaplic w Tworogu i Potępie, które były wybudowane po wojnie trzydziestoletniej.*
** Wtedy Wielowieś i Czorka należały do hrabiego Verduga na Tworogu.*

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Tworog; 1687/88: Tworog, Tworogoviens.

Zimmermann 1783: Tworog; pod hasłem Tworog wymienia Wachow, folwark (s. 354).

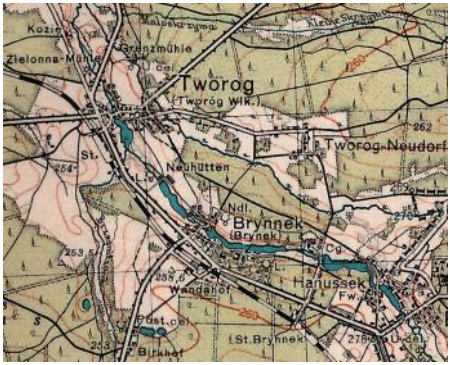

Hoscheck 1786/1795: Tworog, prastara kuźnica, podobna do miasteczka, wieś, w której jest m.in. Vivarium, schronienie dla zwierzyny, i do której należą: Graniczna, młyn / Gränzmühl, Kozie, Zielone, Cegielnia (Liber / Hoscheck s. 57, 58).

Knie: 1830 – Tworog, wieś, do której należą: Graniczny Młyn, młyn wodny położony 1/32 mili na północny wschód; Grenz-Mühle, młyn wodny, położony 1/8 mili na północ; Im Thiergarten, leśniczówka, położona 1/4 mili na zachód; Zielona, młyn wodny, położony na zachód od wsi; Tworog albo Quarckhammer, część wsi Alt-Hammer.

1845 – Tworog, wieś, 1 pański zamek, folwark, do tego: Gränzmühle, młyn wodny; Graniczny Młyn, młyn wodny; Im Thiergarten, leśniczówka; Zielona, młyn wodny; Tworog albo Quarckhammer, część wsi Alt-Hammer.

Triest 1865: Tworog, dzieli się na dominium i gminę wiejską. [Wymienia dwa amerykańskie i jeden niemiecki młyn, ale żadnego z nich nie nazywa Grenzmühle] (s. 520n.).

Gemeindelexicon 1887: Tworog – *gmina wiejska, 6 osad*: Tworog, Grenzmühle, Kosche (Kozie), dworzec Tworog, Zielonnamühle, urząd celny (51,103); *obszar dworski*: Tworog (51,205).

Adamy 1888: Obecna nazwa Tworog, stara, słowiańska nazwa Tworog, znaczenie ‘wioska wytwórców sera’ (s. 88).

Chrząszcz: Tworog wziął nazwę od Jana Tworoga, mistrza kuźniczego z Polski (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 269, przyp. 1; 1927, s. 387, przyp. *). Tworoger Hammer [Kuźnica Tworogowska] (*Bergbau*, 1903, s. 332).

Krause: Tworog. W 1530 Tworog i Kutten (Kotten [Koty]) miały mieć już kuźnice. Tworog miał otrzymać swoją nazwę – według podania – od Jana Tworoga, mistrza kuźniczego z Polski. Dziwnym sposobem również Quarghammer miało – według Kniego (1845) – nazywać się Tworog (*Deutung*, 1931, s. 121).

Do Tworoga należał Graniczny Młyn (Grenzmühle) (*Deutung*, 1930, s. 86).

WIG: Tworog (Tworóg Wielki).

Wikipedia: Tworóg, niem. Tworog. Wprawdzie Adamy wywodzi nazwę miejscowości od ‘twaróg’, nazwy białego sera, którego wytwarzaniem mieli zajmować się tej miejscowości, ale nie potwierdza tego żaden przekaz historyczny.

*

Nazwa: Tworog, Tworoger Hammer, Tworóg Wielki, Tworóg.
Znaczenie: Tworog – ‘wioska wytwórców sera’ (Adamy); Tworog od Jana Tworoga, mistrza kuźniczego z Polski (Chrząszcz, Krause).

Pieczęć wklęsła z nowszych czasów.
Zamek, nad nim 2 skrzyżowane młoty.

ALT HAMMER / ALT-HAMMER – Damroth wspomina o Althammer, omawiając nazwy Kuźnia bądź Kuźnica (Racibórz, Brzeg), i zaznacza, że nazwa ta występuje na Górnym i Dolnym Śląsku 27 razy, zwykle z dodanym tematem wyrazowym ‘stara’ czy ‘gościecka’, np. Kuźnia stara, gościecka czy Althammer, Goschützhammer itp. Przymiotnik ‘gościecka’ pochodzi od ‘gość’, np. Gościec, Goschütz, Gr. Wartenberg [pow. Oleśnica], 1155 Gostech, 1326 Gosc, 1301 Gosch, 1301 Goschez [obecnie Goszcz] od ‘gość’ (Damroth, s. 62). Adamy, wyjaśniając znaczenie nazwy tej samej miejscowości, Goschütz, mówi, że stara, słowiańka nazwa brzmiała Gosz, co znaczy ‘karczma, szynk, gospoda’ (Wirtshaus) (Adamy, s. 79).

– Słowo ‘Hammer’ znaczy tyle do ‘huta’. Przedrostek ‘alt’ otrzymywała huta wtedy, gdy w pobliżu powstawała jakaś nowa huta (Neuhammer). Nazwa Alt-hammer wcześniej nosiła też nazwę Trachhammer (pol. jeszcze teraz Trachy), jako że do 1714 sama miejscowość i huta miały należeć do szlacheckiej rodziny z Trach (Krause, *Deutung*, 1930, s. 83).

Trachowie z Brzezia (niem. Trach von Birkau) – morawsko-śląska rodzina szlachecka herbu Trach, która po raz pierwszy została wzmiankowana w 1253 w Legnicy na Dolnym Śląsku (Colmar Grünhagen, *Codex diplomaticus Silesiae*, t. 7, cz. 2, *Regesten zur schlesischen Geschichte, bis zum Jahre 1280*, s. 25). Zarówno nazwisko, jak i herb oznacza smoka. Na Górnym Śląsku osiadła w Brzeziu koło Raciborza (pierwsza wzmianka w 1324). W 1699 otrzymali tytuł barona. W 1771 Karol Józef Trach zakupił Kocobędz, sprzedany przez jego wnuka, Wincentego, w 1817 do Komory Cieszyńskiej. Zygmund baron

Trach z Brzezia w 1772 zakupił Zamarski. Ostatnim przedstawicielem rodu był Dominik baron Trach von Birkau zmarły w 1857 w Opawie.

Obecnie w Polsce jest wieś Trachy (niem. Althammer) w woj. śląskim, w pow. gliwickim, w gm. Sośnicowice. Do wsi należą kolonie Nowa Wieś oraz Zamoście.

CEGIELNIA / ZIEGELEY (Hoscheck 1786/1795) – mieszkanie strycharza (robotnika wyrabiającego cegłę), przy zwierzeńcu, obok drogi do Wielowsi (Liber/ Hoscheck, s. 58).

GRÄNZ-MÜHL (Hoscheck 1786) / GRANICZNA (Hoscheck 1795) / GRANICZNY MŁYN / GRENZ-MÜHLE / GRÄNZMÜHLE – Nazwa 'Graniczna' wzięła się stąd, że młyn ten stał nad potokiem Graniczna, zwanym też Grenzgraben, a nazwa potoku – że wyznacza granicę (por. Liber/Hoscheck s. 58, 63).

– Prawdopodobnie stał na granicy wsi (Krause, *Deutung*, 1930, s. 86).

GRÜNMÜHL (Hoscheck 1786) / ZIELONE (Hoscheck 1795) / ZIELONA / ZIELONNA, MŁYN WODNY / ZIELONNAMÜHLE – Koło Tworoga. Koło Schalscha [Szałszy] znajdują się pola zwane Zielone (Krause, *Deutung*, 1931, s. 123).

KOZIE (Hoscheck 1786/1795) / KOSCHE – Posiadłość wiejska wolnego kmiecia (Liber/Hoscheck s. 58).

– Kilka domów na północ od Tworoga i zapewne kiedyś jakieś 'taki' [ale chyba 'łąki'], 'gorki' – 'pagórki' itp., tak że wyprowadzono z tego znaczenie 'pastwiska dla kóz' (Krause, *Deutung*, 1930, s. 88).

QUARCKHAMMER / QUARGHAMMER – 'Quärken' znaczy w hutnictwie 'prasować', 'tłoczyć' (Krause, *Deutung*, s. 120).

THIERGARTEN (Hoscheck 1786/1795) / IM THIERGARTEN – Zwierzyniec, przy drodze do Wielowsi (Liber/Hoscheck s. 58), leśniczówka (Knie).

VIVARIUM – schronienie dla zwierzyny, dobrze ogrodzone (Hoscheck/Liber s. 57).

WACHOW – Obecna nazwa Wachow, dawna, słowiańska nazwa Wachow [Wachów], znaczenie 'wieś św. Walentego' (Adamy, s. 25 [wyjaśnienie dotyczy miejscowości Wachow w pow. Olesno]).

– Wachow [wyjaśnienie dotyczy majątku Wachow należącego do Świętochłowic], nowsze nazwy to Einhof względnie Jednota, nazwa używana przez ludność; wcześniej mówiło się majątek ziemski Wachow albo Wachowski; Wach to słowiańskie imię, a zatem majątek ziemski niejakiego Wacha (Krause, *Deutung*, 1930, s. 85, 1931, s. 121; por. www.wachow.cba.pl).

ZAMOŚCIE – Obecna nazwa Samosch, dawna, słowiańska nazwa Zamosz, znaczenie 'miejscowość za mostem' (Adamy, s. 33 [wyjaśnienie dotyczy miejscowości Samosch w pow. Strzelce Opolskie]).

– Zamoście, Zamoscie, od 'za' i 'most', czyli 'za mostem' (Damroth, s. 139); w odniesieniu do Althammer znaczy 'za mostem Birawka' (Krause, *Deutung*, 1931, s. 122).

WESOŁA

** A więc poza kuźnicami: Tworóg, Koty, Potępa – czwartą osadą kuźniczą była Wesoła…*

** Drewniany ten kościółek, używany jako filialny, stał się w 1687 r. kościołem parafialnym nowo powstałej parafii Koty, odłączonej od parafii Wielowieś z szeregiem drobnych osad kuźniczych jak Potępa, Tworóg, Wesoła i inne.*

Zimmermann 1783: Weßola (s. 354).
Hoscheck 1786: Veſſola; 1795: Wesola.
Knie: 1830 – Wesoła, wieś. 1845 – Wesoła, wieś.
Triest 1865: Wessolla (s. 521).
Gemeindelexicon 1887: Wessolla – *obszar dworski*: Wessolla (51, 206).
Adamy 1888: Obecna nazwa Wessola, stara, słowiańska nazwa Wesola [Wesoła], znaczenie ‘wioska radości, przyjemności’ (s. 88).
Damroth 1896: Wesoła – Wesola, ‘wesoła’ mianowicie wieś (s. 136).
Nowack 1902: Wessola (s. 103, 27); Wessolla (s. 104, 107, 130, 138).
Krause: Wessola, na północ od Kottenlust, istniejąca już w 1666, stara kuźnica. Znaczy ‘przyjazna, wesoła miejscowość’ (*Deutung*, 1931, s. 121).
WIG: Wesolla.

*

Nazwa: Weßola, Veſſola, Wesola, Wesoła, Wessolla, Wessola, Wesolla.
Znaczenie: Wesola – ‘wioska radości, przyjemności’ (Adamy), Wesoła – ‘wesoła’, mianowicie wioska (Damroth), Wessola – ‘przyjazna, wesoła miejscowość’ (Krause).

Pieczęć wklęsła z nowszych czasów, po 1887, gdy MSW w Berlinie wydało zgodę na połączenie nazw dwóch miescowości: Kotten (Koty) i Wessola (Wesoła, niem. ‘lustig sein’). Tak powstała nazwa Kottenlust. Połączono też godła obydwu miejscowości. W nowym widnieje kot z kokardką. Nazwę Koty wiąże się jedną z legend (druga to o kuźniku o nazwisku Kot, zob. hasło Koty), głoszącej, że w XVIII w. wieś nawiedziła zaraza, która ominęła koty, szybko uznane za symbol tego miejsca. Kokarda zaś na jego szyi to element nawiązujący do godła Wesołej, na którym widniała tańcząca dziewczyna. Obecnie ‘kot z kokardą’ jest godłem sołectwa Koty (zob. TGW Kurier. 14 maja 2012, s. 10).

WIELOWIEŚ

* *passim*

Liber fundationis 1305: Magna villa – przyp. Langendorf na północny wschód od Toszka (C 35).

Rechnug/Markgraf 1447: Magna villa, przyp. Langendorf na północny wschód od Toszka (Tost), zob. *Liber fundationis* C 35. – 1335 eccl[esia] de Magna villa (s. 367). *Anhang Schem.* 1891: Wielowies.

Rechnung/Schulte 1447: Magna villa (Langendorf); tak też według *Protokołu synodu wrocławskiego* (*Protokoll der Breslauer Synode*) z 1418 (s. 213).

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Wielowies; 1687/88: Longovilla, Longovillanus, Magnovillanus, Longovillens.

Zimmermann 1783: Langendorf (pol. Wielowies) (s. 341).

Hoscheck 1786/1795: Langendorf.

Knie: 1830 – Langendorf (Wielowieś), wieś targowa, 1 pański zamek, 1 folwark, do wsi należą: Bazan – młyn wodny położony w pobliżu Świniowic, a od wsi oddalony 1/4 mili na północny wschód, i folwark Neuhof [Nowy Dwór] oddalony od wsi 1/8 mili na północno-północny zachód.

Langendorf, wieś targowa (Marktdorf) wymieniona w dodatku o miastach: *Anhang. Alphabetische Uebersicht aller verfassungsmässigen oder wirklichen Städte der Provinz preussisch Schlesien* (s. 955).

1845 – Langendorf, Wielo Wieś, wieś targowa, 1 pański zamek, 1 folwark z owczarnią; do wsi należą: Bażan, od kilku lat nieużywany młyn wodny w pobliżu Świniowic, od wsi oddalony 3/8 mili na północno-wschodni wschód, i folwark Neuhof oddalony od wsi 1/8 mili na północno-północny zachód.

Heyne 1860: Magnauilla (Großdorf? [Wielka Wieś] nie do ustalenia) (s. 725).

Triest 1865: Langendorf (pol. Wielowies), dzieli się na dobra rycerskie Langendorf, folwark Herrmmanshof [Jerzmanów], wieś targową (Marktflecken) (s. 523).

Słownik 1880: Wielowieś, niem. Langendorf.

Gemeindelexicon 1887: Langendorf – *gmina wiejska, 2 osady*: Langendorf, Basanmühle (51,46); *obszar dworski, 5 osad*: Langendorf, Alsen [Kotków], majątek Herrmannshof, przysiółek Herrmannshof, Neuhof (Nowy) (51,153).

Adamy 1888: Nazwa niemiecka Langendorf (s. 114).

Damroth 1896: Wielowieś, Langendorf, dosł. Grosses Dorf, Wielka Wieś (s. 137). Natomiast interesującą uwagę podaje Damroth przy wyjaśnianiu nazwy „Białowieś. czech. Běloves-Bielwiese – Schönau. (1218 Velavez, 1376 Belaveze.) Od biały – Weiss, i wieś – Dorf, a zatem Weisdorf; jeśli jednak pierwotna pisownia Velavez jest właściwa, a nie tylko lapsus linquae aut calami [błędem języka bądź pióra], to nazwa ta brzmiałaby po słowiańsku: Wielowieś – Grossdorf" (s. 126).

Chrząszcz: Magnavilla (1310), Langendorf (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 7, 109, 250, 271nn.), Welewsy (Langendorf) (*Bergbau*, 1903, s. 334: „Wenzel Worf z Wielowsi wtrąca się w państwo toszeckie" [„Wenzel Worf von Welewſy (Langendorf) Eingriffe in die Toſter Herrſchaft mache…]; fragment skargi, jaką 31 czerwca 1574 złożył na piśmie Hans Georg baron von Redern do Komory Śląskiej, a w późniejszym piśmie z 1578 wyjaśnia, że chodzi o samowolne zakładanie folwarków, wiosek, kuźnic, stawów, pastwisk itp.) (*tamże*, s. 334).

Krause: Langendorf – magna villa, w gwarze i niekiedy także w dokumentach Wielowies; wszystkie nazwy mają takie samo znaczenie (*Deutung*, 1931, s. 116).

Wikipedia: Wielowieś, niem. Langendorf.

*

Nazwa: Magna villa, Wielowies, Longovilla (Longovillanus, Longovillens), Magnovillanus, Langendorf, Wielowieś, Wielo Wieś, Magnauilla, Magnavilla, Welewsy, Welewſy.

Znaczenie: Aktualna nazwa Wielowieś różni się, jak może się wydawać, znaczeniowo od nazw Magna villa i Langendorf czy Longovilla; pierwsza dosłownie znaczy 'wielka wieś', druga 'długa wieś', a obecna zdaje się znaczyć 'wiele wsi'. Wszystkie mają jakieś uzasadnienie, jako że Wielowieś jest stosunkowo i wielką, i długą wsią, i niewątpliwie jest wielo-wsią, czyli składającą się – w przeszłości i obecnie – z wielu osad. Za tą ostatnią możliwością zdaje się przemawiać nazwa, która pojawia się w drugim, poszerzonym i poprawionym, wydaniu dzieła Kniego z 1845: „Wielo Wieś, ist Langendorf, Marktflecken"; „Langendorf,

Wielo Wieś, Marktflecken (…)". Taką interepretację znaczenia nazwy Wielowieś wydaje się też sugerować uwaga Damrotha dotycząca wyjaśnienia znaczenia pierwotnego zapisu nazwy miejscowości Białawieś, a mianowicie Velavez, i wzmianka Chrząszcza, że Wenzel Worf z Welewsy dopuszcza się „wtargnięć" w państwo toszeckie.
Ponadto Hugo von Saurma, autor *Wappenbuch der schlesischen Städte und Städtel* z 1870, mówi wyraźnie, że Langendorf składała się wcześniej z wielu częściowych majątków, które dopiero w czasach późniejszych zostały zjednoczone w jednym ręku. Chyba dlatego następująco rozpoczyna swoje hasło o Langendorf: słow[iańska nazwa] Wielo-Wieś, Wielowies, miejscowość targowa (w 1793 trzy, obecnie sześć targów), a zatem miasteczko o prawach organizowania targów. Następnie wymienia, począwszy od XV w., niektórych właścicieli części ziem [wielowiejskich] i daje pewien zarys ich scalania w kolejnych wiekach. Być może tłumaczy to, jego zdaniem, również fakt, że ta targowa miejscowość nie dopracowała się własnej pieczęci. Poza tym zaskakująca jest informacja, że sąsiednimi miejscowościami Langendorf były Bapom oraz Neuhof. Miejscowość Neuhof jest wymieniana przez źródła, natomiast o Bapom wspomina jedynie Knie w *Kurze geographische Beschreibung von Preußisch-Schlesien*.

Pieczęć z 1845

Herb sprzed 1945

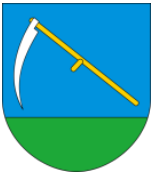
Herb od 2013

Pieczęć wklęsła z 1845: Ukośnie, od prawej do lewej strony, postawiona kosa nad ziemią porośniętą trawą albo niskim zbożem. Autorzy tego opisu, Wilpert i Kutzer, odsyłają do ilustracji w Wappenbuch der schlesischen Städte und Städtel*, którą w 1870 wydał H. Saurma, gdzie jednak opis pieczęci gminy Wielowieś w jednym szczególe różni się od powyższego: kosa nie jest postawiona, jak na herbie sprzed 1945, a unosi się. Saurma dodaje, że napis w górnej części pieczęci z 1845 brzmiał: SIEGEL:D:GEM:LANGENDORF, a w dolnej: TOST-GLEIWITZ/KREISES. Nadto zaznacza, że chociaż kosy w słowiańskiej heraldyce nie były całkiem czymś obcym, to jednak w tym przypadku trudno dopatrywać się jakiegoś związku z herbami dawniejszych właścicieli ziemskich, ale można zapewne przyjąć, że pieczęć ma jedynie być symbolem rolniczego charakteru gminy.*

Niezależnie jednak od tych wszystkich sugestii muszą zastanawiać uwagi, że nazwy Langendorf, Magna villa, Wielowieś mają takie samo znaczenie: 'Wielka Wieś', 'Großdorf', 'Grosses Dorf' (Heyne, Damroth, Chrząszcz, Krause). Nikt nie wskazuje na ewentualne znaczenie 'długa wieś' ani 'wiele wsi'.

Rozwiązanie tej kwestii można znaleźć w *Słowniku etymologicznym* Brücknera w haśle 'wielki': „Otóż to *wielki, wieliki*, zwykły przymiotnik na *-k* (z niezwykłym *i* przed *k*) od *wiele*, nijakiego od *wieli*, 'wielki', co często we złożeniach: *Wielopole, wielomowny, wielogroch, wieloryb* (już w biblji); *wielmożny* (ludowe dziś jeszcze), *wielmożny*, w psałterzu i biblji jest i *wielmnoższstwo* i *wielmożstwo*". Należałoby zatem przyjąć, że zarówno nazwy Wielowieś, jak i Wielo Wieś znaczą 'wielka wieś', zgodnie z nazwą łacińską, Magna villa, a nie 'wiele wsi' ani 'długa wieś', co może sugerować niemiecka nazwa Langendorf.

*

ALSEN / ALZEN – Alsen, folwark na północ od Wojski (Woiska) został – jak się wydaje – założony po wojnie przeciw Danii (1864, wyspa Alsen) (Krause, *Deutung*, 1930. s. 83).

Sugestia Krausego jest interesująca. Szkoda, że jej nie rozwija. Wstępnie można by jedynie założyć, że tak został nazwany nowo założony folwark na cześć zakończenia wojny austriacko-niemieckiej przeciw Danii, znanej także jako II wojna o Szlezwik bądź wojna duńsko-pruska, i położenia kresu jej panowaniu nad Półwyspem Jutlandzkim, a konkretnie na cześć zdobycia przez wojska pruskie strategicznie ważnej wyspy Alsen, praktycznie ostatniego punktu oporu wojsk duńskich, co doprowadziło do zawieszenia broni i zakończenia działań wojennych.

Warto przy tej okazji też wspomnieć, że wyspa ta, leżąca w cieśninie Mały Bełt (Morze Bałtyckie), między Półwyspem Jutlandzkim a wyspą Fionia, już wcześniej zapisała się na wojennych – nie tylko prusko-duńskich, ale także polskich – kartach historii, a mianowicie w tzw. II wojnie północnej, w schyłkowej fazie potopu szwedzkiego. 14-18 grudnia 1658 sprzymierzone siły brandenbursko-cesarsko-polskie, sprzyjające Danii w wojnie z wojskami szwedzkimi, przeprowadziły brawurową operację desantową na wyspę Als zajmowaną przez Szwedów. Najpierw oddział piechoty zajął przyczółek, a następnie wylądowała na wyspie jazda Stefana Czarnieckiego, po przepłynięciu na łodziach, holujących konie, cieśnieni szerokiej około 500 m. To właśnie wydarzenie zostało upamiętnione w *Mazurku Dąbrowskiego*:

Tekst według rękopisu Wybickiego:

Jak Czarniecki do Poznania
wracał się przez morze
dla ojczyzny ratowania
po szwedzkim rozbiorze.

Tekst aktualny:

Jak Czarniecki do Poznania
Po szwedzkim zaborze,
Dla ojczyzny ratowania
Wrócim się przez morze.

Ta druga okoliczność, chociaż, jak z sugestii Krausego wynika, nie pierwotna, każe z pewnym rozczarowaniem przyjąć zmianę dawnej nazwy, Alzen, na nową, Kotków, chyba niewiele mówiącą. Dawna przynajmniej samym brzmieniem mogłaby przypominać o wyczynie wojsk polskich z czasów potopu szwedzkiego wspomnianym w *Mazurku Dąbrowskiego*, hymnie narodowym Polski.

BAZAN / BASAN zob. hasło Bazan

HERRMANSHOF / JERZMANÓW zob. hasło Jerzmanów/Hermaniec

NEUHOF / NOWY DWÓR zob. hasło Nowy Dwór

WIŚNICZE

** (…) natomiast od zachodu i południa, gdzie gleba żyzna i bezleśna, bardzo blisko znajdowały się kościoły parafialne w Wiśniczy, Świbiu i Sierotach, wszystkie w diecezji wrocławskiej.*
** Kieleczka nie cała, to jest tylko 2/3 wsi należało do Wielowsi, a 1/3 część Kieleczki należała zawsze do parafii Wiśnicze.*
** Kieleczka, posiadłość hrabiego Renarda, 16 domów, 85 mieszkańców, wszyscy katolicy, kościelnie część przynależy do Wielowsi, część do Wiśniczy. 3 posesje tej wsi nazywano dawniej Niezdrowice.*
** Większość mieszkańców przynależy do parafii Wielowieś, mniejsza część do Wiśniczy.*

Rechnug/Markgraf 1447: Wysnicz, przyp. Wischnitz na północny zachód od Toszka. – „6 marca 1309 rycerz Jascho, dziedzic z Wiśniczy” [1309 März 6 Ritter Jascho Erbherr von Wisnizce], *Regesten* 3042 (s. 367). *Anhang Schem.* 1891: Wisnice.

Rechnugn/Schulte 1447: Wysnicz [Wischnitz] (s. 213).

Visitationsberichte/Jungnitz 1679: Wisnice, Wisnicens; 1687/88: Wisnicens, Wisnitz, Wisnitium.

Zimmermann 1783: Wischniz (s. 354).

Knie: 1830 – Wischnitz, wieś; 1/4 mili na południowy zachód od wsi jest oddalony folwark Charlottenhof.

1845 – Wischwitz [w erracie nie ma sprostowania], Wyźnice, 1497 Wissnicze, wieś, 1/4 mili na południowo-zachodnie południe od wsi jest folwark Charlottenhof, Goi. [Warta odnotowana jest wyjątkowa uwaga autora o proboszczu i arcyprezbiterze Hoszku (także ze względu na zapis nazwiska: Hoschek): „Proboszcz i arcyprezbiter Walenty Hoszek testamentalnie podarował 13 kwietnia 1817 szkole 100 Rtl. na ubrania dla biednych, na msze 400, kościołowi 50 Rtl., także Świbiu 50 Rtlr." [„Pfarrer u. Erzpriester Valentin Hoschek schenkte durch Testament den 13ten April 1817 der Schule 100 Rtl. zur Bekleidung Armer, auf Mesen 400, der Kirche 50 Rtl., auch der Schwieben 50 Rtlr."].

Heyne 1860: Wysnicz (Wischnitz) (s. 725).

Triest 1865: Wischnitz, dzieli się na dobra rycerskie i wieś kościelną; do dóbr rycerskich należy folwark Wischnitz i folwark Charlottenhof koło Wischnitz (s. 524n.).

Słownik 1880: Wyźnice.

Gemeindelexicon 1887: Wischnitz – *gmina wiejska*: Wischnitz (51,104); *obszar dworski, 2 osady*: Wischnitz, Charlottenhof (51,207).

Adamy 1888: Obecna nazwa Wischnitz, stara, słowiańska nazwa Wyźnice, znaczenie 'wioska wiśni' (s. 55).

Damroth 1896: Wiśnica – Wischnitz, od 'wiśnia' (s. 180).

Chrząszcz: Wischnitz (*Geschichte der Städte*, 1900, s. 55, 250, 275-278. [s. 275: „najstarsza wzmianka o Wisnice znajduje się pod datą 6 marca 1309, gdzie Jascho dziedzic z Wisnice występuje jako świadek" (die älteste Erwähnung von Wisnice findet sich am 6. März 1309, wo Jascho Erbherr von Wisnice, als Zeuge auftritt)]; Wischnitz (*Bergbau*, 1903, s. 332, przyp. 2); Wischnitz (*Geschichte der Toster*, 1901, s. 233]; Wisnice (Jesco z Wisnice [Jesco von Wisnice]) (*Herzog Bolesław*, 1903, s. 335).

Kosubek 1928: Rycerz [Ritter] Jaczco, dziedzic w Wisnice (s. 73).

Krause: Wisnitz (Wisnica) od 'wiśnia' (*Deutung*, 1931, s. 121).

WIG: Wischnitz.

Wikiepedia: Wiśnicze, wieś sołecka w gm. Wielowieś. Do wsi należy przysiółek Goj.

*

Nazwa: Wysnicz, Wisnizce, Wisnice, Wysnicz, Wisnitz, Wisnitium, Wischniz, Wischnitz, Wischwitz, Wyźnice, Wissnicze, Wiśnica, Wisnica, Wiśnicze.

Znaczenie: Wyźnice – 'wioska wiśni' (Adamy); Wiśnica od 'wiśnia' (Damroth); Wisnitz, Wisnica od 'wiśnia' (Krause).

*

CHARLOTTENHOF – Folwark, tak nazwany od imienia żony właściciela albo jego krewnej; zwany też Goi 1845 (Krause, *Deutung*, 1930, s. 84).

GOJ – Knie mylnie podaje Goi, winno być Gaj, folwark zwany dziś Charlottenhof (Słownik).

– Obecna nazwa Goy, stara, słowiańska nazwa Goy (Gay), znaczenie ‘zagajnik drzew liściastych’, ‘zarośla na bagnach’ (Adamy, s. 39).

– Gaj, Goy, Goj, nazwa wywodząca się od lasu, krzewu, roślin, ‘goj’ pospolitą nazwą od ‘gaj’ (Damroth, s. 167 [wyjaśnienie dotyczy kilku miejscowości Gaj, pow. Wrocław, Oława, Pszczyna]).

– Goj (goi) znaczy ‘gaj, zagajnik’; w pow. Gliwice częsta nazwa jakieś okolicy, terenu (Krause, *Deutung*, 1930, s. 83n.).

WOŹNIKI

** Na północnym wschodzie najbliższe kościoły parafialne były w Kielczy, Lublińcu i Sadowie na terenie diecezji wrocławskiej oraz w Woźnikach, Żyglinie i Reptach…*

Knie: 1830 – Woźnik, zwykle zgodnie z wymową pisane też Woischnik, Woschnik, miasteczko, czyli miasto, targowe (Marktflecken) oraz zamek; do zamku należy, oprócz zamku i pańskiego folwarku, kolonia Gustavshain, do miasta targowego, czyli miasta Woźnik, należą – choćby pod względem kościelnym – posiadłość dziedziczna Bors oraz młyn wodny Dlugoß.

1845 – Woischnik, pol. Woźnik albo Woźniki, 1375 Woysnyk, miejscowość targowa oraz gmina zamkowa, do miasteczka należą kolonia Gustavshain i – przynajmniej pod względem kościelnym – posiadłość dziedziczna Borr i młyn wodny Dlugoß.

Lompa 1847: Woźniki (s. 34).

Triest 1865: Woischnik (s. 455n.): miasto (prawa miejskie od książąt opolskich otrzymało w 1454); dominium Zamek-Woischnik, do którego należą Ellguth-Woischnik [Ligota Woźnicka], obejmujący przysiółki Pakullen [Pakuły], Strzyzowka i Gurol, i Zielonna [Zielona], obejmująca kolonie Mokruß [Mokrus], Dyrden [Dyrdy] i Gustavshain, pański zamek, piłę tracką, zakład hutniczy Miottek [Miotek] (s. 455nn.); wieś Zamek-Woischnik (s. 457).

Pieczęć wklęsła około 1940.
Po prawej kowadło, nad którym unosi się młot, po lewej świerk.
Kowadło przypomina o niegdyś istniejącej tu kuźnicy (Eisenhütte)

Słownik 1880: Woźnik albo Woźniki, Woźniczka, niem. Woischnik, 1375 Woysnyk, do parafii należał młyn Długosz.

Gemeindelexicon 1887: Woischnik – *gmina wiejska, 2 osady*: Woischnik, miasto, i Klein Dombrowa (50,67); *obszar dworski*: Woischnik (50,133); *dworski obszar leśny* (Forstgutsbezirk): Woischnik (50,134).

Adamy 1888: obecna nazwa Woischnik, stara, słowiańska nazwa Woźnik, znaczenie ‘miejsce zamieszkania woźniców’ (s. 89).

Damroth 1896: Woźniki, Woischnik, od ‘wóz’, ‘woźnik’ (l.mn. ‘woźniki’) – ‘woźnica’, ‘woźnicy’ (s. 117).

WIG: Woźniki.

Wikipedia: Woźniki, niem. Woischnik. 1310 Wosnik (dokument Bolesława opolskiego); 1470-1480 Woznyky (J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*). Oprócz miasta Woźniki, w skład gminy wchodzą sołectwa: Babienica, Czarny Las, Dyrdy, Kamienica, Kamieńskie Młyny, Ligota Woźnicka, Lubsza, Piasek oraz Psary.

*

Nazwa: Woźnik, Woischnik, Woschnik, Woźniki, Woysnyk, Woźniczka, Wosnik, Woznyky.

Znaczenie: Woźnik –‘miejsce zamieszkania woźniców’ (Adamy), Woźniki od ‘wóz’, ‘woźnik’, ‘woźniki’, ‘woźnica’, ‘woźnicy’ (Damroth).

Herbem gminy targowej Woźniki jest – według trzech zgodnych pieczęci – podzielona tarcza, po lewej stronie pół orzeł, po prawej pół koła. Obydwa figury zostały na Schlesische Industrie-Ausstellung ukazane w złotej barwie na błękitnym polu; orzeł jest naturalnie orłem górnośląskim, który ma takie barwy, koło zapewne jest zapożyczone z jednego z pól herbu rodowego hrabiostwa Gaschin, który przedstawia obok siebie dwa złote koła na błękitnym polu.
Jedna z pieczęci, pochodząca jeszcze z XVII w., ma legendę:
SIGILLUM . CIVITATIS . WOZNIKI . SCABINORUM .,
inna:
SIGILLUM . CIVITATIS . WOZNIXII .,
a najnowsza:
SIGILLUM . CIVITATIS . WOZNICENSIS.

BABIENICA – Obecna nazwa Babinitz, dawna, słowiańska nazwa Babinica, znaczenie ‘majątek, posiadłość kobiet’ (Adamy, s. 77).
– Babienice, Babinitz, od ‘baba’, a zatem ‘majątek, posiadałość kobiet’, ‘część [należąca do] kobiet’ (Damroth, s. 99).
– Babienica, niem. Babinitz. Według legendy nazwa Babienica pochodzi od baby, która jako jedyna osoba we wsi przetrwała straszną zarazę. Motyw ten ukazany jest w herbie miejscowości. O pochodzeniu nazwy istnieją dwie legendy. Pierwsza mówi o strasznej zarazie, która w krótkim czasie zabiła wszystkich mieszkańców wsi, oprócz jednej kobiety. Ludzie bali się zbliżać nawet do granic miejscowości. Znalazł się jednak śmiałek, który po powrocie miał wypowiedzieć słowa: „Zaraza wszystkich zabiła, a jednej babie nic nie zrobiła”. Inna legenda głosi, że ocalała kobieta wymodliła swoje życie przed kapliczką, która kiedyś stała w miejscu dzisiejszej murowanej kaplicy. Wizerunek klęczącej pod krzyżem kobiety widnieje na herbie Babienicy. Oprócz tego herbu znany jest jeszcze inny, starszy, również związany z legendą. Przedstawia ona kobietę trzymającą w ręku nić, co nawiązuje do legendy głoszącej, że dawno temu Babienica słynęła z wyrobu tkanin wykonanych z nici i przędzy wyrabianych przez jedną z kobiet. Gdy pewnego dnia kobieta opuściła, z niewiadomych przyczyn, wioskę, rzemiosło upadło (Wikipedia).

DOMBROWA / KLEIN DOMBROWA zob. Dąbrowa w haśle Gliwice

GOROL / GURAL – ‘Gorol’ oznacza mieszkańców gór, górali (górnośląskie wyzwisko pod adresem mieszkańców Galicji) (Krause, *Deutung*, 1930, s. 86 [wyjaśnienie dotyczy młyna nad Kłodnicą, którego właściciel nazywał się Gorol bądź Gurol; wcześniej (1783) fryszerka]).

KAMIENICA – Obecna nazwa Kamienietz, stara, słowiańska nazwa Kaminic, znaczenie ‘rozległa równina pokryta kamieniami (Steinau)’ (Adamy, s. 29 [wyjaśnienie dotyczy nazwy miejscowości Kamienietz, pow. Gliwice]).

– Kamienica, Kamienietz – ‘dom z kamienia’, ‘murowany dom’ (Damroth, s. 128 [wyjaśnienie dotyczy miejscowości Kamienica w pow. Lublin, Nysa, Kłodzko, Grodków, Lwówek Śląski, Jelenia Góra, Bystrzyca Kłodzka).

– Kamienietz, górnośl. Kamienica [nie Kamieniec, jak sugeruje Damroth (chodzi zapewne o Kamieniec w pow. Gliwice)], oznacza albo kamieniołomy (kamieniołomy wapienia), albo dom z kamienia w odniesieniu do zamku, zbudowanego z kamienia i jako taki był czymś wyjątkowym w okresie, gdy powszechnie budowano domy z drewna (Krause, *Deutung*, s. 1930, s. 87).

LIGOTA WOŹNICKA zob. Ligota w haśle Toszek

LUBSZA – Obecna nazwa Lubschau, stara, słowiańska nazwa Lubszów, znaczenie ‘wieś radosna, miła’ (Adamy, s. 70, 4 [wyjaśnienie dotyczy nazwy Lubschau w pow. Lubliniec; nazwa ta należy do grupy nazw o podobnym znaczeniu oraz brzmieniu, które są wyrazem wrażenia, jakie wywarła na osadnikach okolica, która stała się ich nową ojczyzną]).

– Lubsza, Lubschau, nazwa należąca do grypy nazw utworzonych od imienia Luby, które wykazuje też wieloraki związek z innymi pojęciami, np. Lubomir, Lubogość, Lubisław itp. (Damroth, s. 70n.).

– Lubsza, niem. Lubszau. Pierwsza wzmianka o Lubszy pochodzi z 1316, wymienia ówczesnego dziedzica Magnusjusa de Lubsa (Wikipedia)

PIASEK – Obecna nazwa Piossek, stara, słowiańska nazwa Piossek, znaczenie ‘piasek, piaszczysta okolica’ (Adamy, s. 72 [wyjaśnienie dotyczy miejscowości w pow. Lubliniec]).

– Piasek (posp. Piosek), Piossek, od ‘piasek’, a zatem ‘piaszczyste miejsce’, ‘piaszczysta ziemia’, ‘piaszczysta okolica’ (Damroth, s. 154).

– Piasek Ewangelicki, nazwa, która się przyjęła i jeszcze dziś używana jest przez miejscową ludność z tej racji, że w XIX w. była zamieszkiwana w dużej mierze przez Niemców wyznania ewangelicko-augsburskiego oraz były w niej kościół ewangelicki i szkoła ewangelicka (Wikipedia).

PSARY – Obecna nazwa Psaar, dawna, słowiańska nazwa Psary, znaczenie od ‘pies’, czyli ‘wieś psia, psów’ (Adamy, s. 60).

– Psary, Psaar, od ‘pies’, ‘psary’, czyli ‘psiarze’ (Hünderer), podddani, którzy byli zobowiązani do przyjęcia i żywienia książęcych myśliwych z ich sforą psów (Damroth, s. 95, 111).

ŻYGLIN

** Na północnym wschodzie najbliższe kościoły parafialne były w Kielczy, Lublińcu i Sadowie na terenie diecezji wrocławskiej oraz w Woźnikach, Żyglinie i Reptach…*

Zimmermann 1783: Gros-Zyglin, Klein-Zyglin (s. 241).

Knie: 1830 – Groß-Zyglin, wieś; Klein-Zyglin, wieś.
1845 – Groß-Zyglin, Wielki-Ceglin, 1532 Gros Schiglyn, wieś; Klein-Zyglin, Mały-Ceglin, 1458 jak teraz, 1532 Kl[ein]-Schiglin, wieś, pański folwark z owczarnią.

Triest 1865: Groß-Zyglin, wieś (s. 406n.); Klein-Zyglin, dzieli się na dominium i wieś; między Groß-Zyglin i Klein-Zyglin znajduje się cegielnia Bagno (s. 408).

Słownik 1880: Żyglin, zob. Zyglin. Zyglin, podobno właściwie Cyglin Mały i Wielki, 1458 Zyglin, 1532 Groß Schiglyn, wieś i dobra, Zyglin Wielki, Zyglin Mały.

Gemeindelexicon 1887: Zyglin – *gmina wiejska*: Groß Zyglin (52,15); Klein Zyglin (52,18); *obszar dworski, 3 osady*: Klein Zyglin, leśniczówka Kolipka, urząd celny Schindroß [Naclo, Nakło] (52,53); leśniczówka Zyglin należąca, prócz liśniczówki Ostrosnitza [Ostrożnica], do obszaru dworskiego Neudeck [Świerklaniec] (52,60).

Adamy 1888: Obecna nazwa: Zyglin, stara, słowiańska nazwa: Ceglin, znaczenie: ‘piec do wypalania cegieł’ (s. 76).

Damroth 1896: Żyglin – Groß Zyglin, od ‘żglić’ – pozwolić spalać się, ‘żglisko’ – stos prochów zmarłych, ‘żgliszcze’ – ‘pogorzelisko’ (s. 140).

WIG: Żyglin, Żyglinek.

Wikipedia: Żyglin i Żyglinek, dwie części dzielnicy Miasteczka Śląskiego. Nazwa pochodzi od ‘żglić’, ‘żeglić’, tzn. wytapiać rudy żelaza. Dawna nazwa Żyglina to – według historyka i językoznawcy Władysława Nehringa – Sceglino, czyli ‘osada samotnego człowieka wytapiającego rudę żelaza’, a miejscowość miała istnieć już w 1065.

*

Nazwa: Żyglin, Zyglin, Ceglin, Żyglina, Sceglino; Gros-Zyglin, Groß-Zyglin, Wielki-Ceglin, Gros Schiglyn, Cyglin Wielki, Groß Schiglyn,

Zyglin Wielki, Groß Zyglin; Klein-Zyglin, Mały-Ceglin, Klein-Schiglin, Cyglin Mały, Zyglin Mały, Klein Zyglin, Żyglinek.

Znaczenie: Ceglin – ‘piec do wypalania cegieł’ (Adamy); Żyglin od ‘żglić’, ‘żglisko’, ‘żgliszcze’ (Damroth); Żyglin od ‘żglić’, ‘żeglić’ w sensie ‘wytapiać rudy żelaza’ (Wikipedia); Żyglin, dawniej Sceglino – ‘osada samotnego człowieka wytapiającego rudę żelaza’ (Nehring, Wikipedia).

*

BAGNO – Bagno, od ‘bagno’, ‘ziemia bagnista’ (Damroth, s. 141).

OSTROŻNICA – Obecna nazwa Ostronitz, stara, słowiańska nazwa Ostrozen, znaczenie ‘umocnione miejsce’ (Adamy, s. 83 [wyjaśnienie dotyczy miejscowości w pow. Koźle, Tarnowskie Góry]).

– Ostrożnica, Ostroschnitz, to samo znaczenie co Ostróg, Ostrog, pow. Racibórz, a mianowicie od starosłowiańskiego ‘ostrog’ – ‘wał, tama, grobla’ – pol. ‘ostróg’, czyli miejsce albo dom umocniony palisadami. Nazwa ta w odniesieniu do Ostróga w pow. Racibórz jest bardzo trafna, gdyż najpierw znajdował się tam tylko książęcy zamek, tj. ostróg z kaplicą; wieś powstała dopiero u schyłku XV w. Przypuszczenie Weltzela (*Geschichte der Stadt Ratibor*), że ‘ostróg’ powstało od ‘ostrów’ (wyspa), nie jest zatem, zgodnie z tym, ani konieczne, ani trafne (Damroth, s. 109, 98).

SCHINDROSS / NACLO / NAKŁO – Obecna nazwa Naclo, dawna, słowiańska nazwa Nadlic, znaczenie ‘przepłacona ziemia’ (Adamy, s. 71).

ŚWIERKLANIEC – Historycznie udokumentowana po raz pierwszy w 1477. Schwirklinietz, Świerklaniec od ‘góra porośnięta jodłami [świerkami]’ (Tannenberg) (Triest, s. 404n.).

– Świerklaniec, Neudeck, 1507 Schwierklenitz, 1512 Swierklaniec, od ‘świerk’ (Damroth, s. 179).

ŻYŁKA / ZOLKA

** Wschodnie krańce tej starszej parafii wielowiejskiej sięgały w lasach na wschód aż poza dzisiejszy Zółków i do Pustej Kuźnicy nad Małą Panwią…*

** A więc poza kuźnicami: Tworóg, Koty, Potępa – czwartą osadą kuźniczą była Wesoła, piątą Brynek, szóstą Hanusek i siódmą Zółka.*

[Chociaż ks. Łysik w swoim tekście mówi o osadzie Zółka czy Zółków, wydaje się, że chodzi o Zolka, bo taka osada jest zaznaczona na mapie ks. Hoschcka (Zolka), a także odpowiada miejscu, które można wyczytać z kontekstu: „wschodnie krańce sięgały w lasach… aż poza dzisiejszy Zółków i do Pustej Kuźnicy” czy: „czwartą osadą kuźniczą była Wesoła, piątą Brynek, szóstą Hanusek i siódmą Zółka”. Zapis nazwy tej osady jako ‘Zółka’ być może należy uznać za błąd maszynowy, co może sugerować czy potwierdzać często występujące w maszynopisie ‘ó’ zamiast ‘o’, np. w pisowni Wielowieś/Wielówieś. Natomiast nazwę Zółków być

może tłumaczy pojawienie się na dziewięnastowiecznych mapach nazwy Sułków, będącej polskim odpowiednikiem niemieckiej nazwy Zulkau.]

Hoscheck 1786: Zolka; 1795: Zollka, kuźnica za rzeką Mała Panew w pow. strzeleckim, oddalona od Tworoga o 1 milę, przy drodze do Dobrodzienia; znajdują się w niej fryszerka, młyn i karczma; w sprawach duchowych należą do niej dwa młyny: Zientek i Krupa (Liber/Hoscheck, s.62, 63).

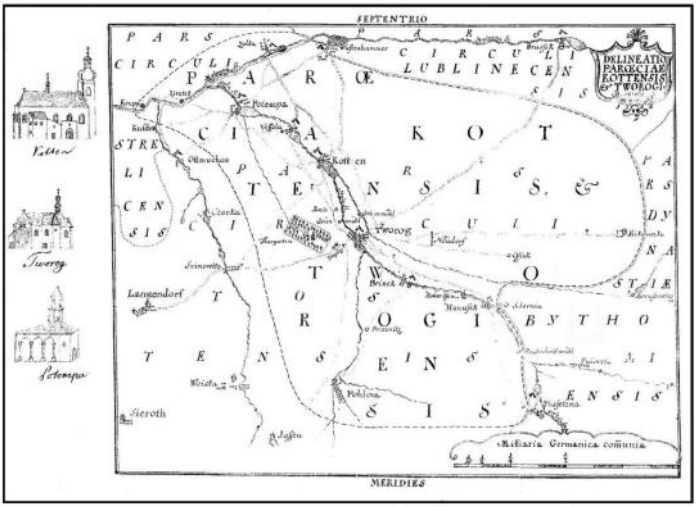

Knie: 1830 – Zolka albo Zulkau, kolonia należąca do Żędowic (Zaudowitz), pow. Strzelce Opolskie (Kr. Groß-Strehlitz).
1845 – Zolka, czyli Zulkau – Alt-Zulkau, Zolka (Zulka)? kolonia, Neu--Zulkau, które należą do Żędowic (Zandowitz, Ziandowitz).

Pieczęć wklęsła z nowszych czasów.
Po prawej 3 drzewa liściaste, po lewej robotnik leśny z siekierą na ramieniu.

Triest 1865: Alt-Zulkau należy do gm. Żędowic (Zandowitz, również Ziandowitz), leży na prawym brzegu Małej Panwi nad tzw. stawem Zulkau (Zulkauer Teich); dwór ma tu ziemie i młyn, osada wiejska ma 15 domów i Zientek-Mühle.

Neu-Zulkau, leży na prawym brzegu Małej Panwi, na południowy zachód od Alt-Zulkau, od 1859 należy do Żędowic (Zandowitz) (s. 282).

Słownik 1880: Zolka, 1. osada w pow. lublinieckim, 2. część Żędowic (Zandowic), pow. wielkostrzelecki [Strzelce Opolskie].

Gemeindelexicon 1887: Alt Zulkau, Neu Zulkau – osady należące do gm. Potępa (51,75).

Adamy 1888: Obecna nazwa Zulkau, stara, słowiańska nazwa Sulislawice, znaczenie ‘wioska Sulislawa’ (s. 27).

Nowack 1902: Alt-Zulkau. Już przed 1687 była tu kuźnica (Luppenfeuer) (*Reichsgrafen*, s. 106). Neu-Zulkau założył w 1736 hrabia Leonhard Samuel Colonna. Hrabia Philipp Colonnna zbudował tu, nad nowym kanałem Małej Panwi (Kanal de Malapane), kuźnicę i trzy domy dla sześciu rodzin (*Reichsgrafen*, s. 106).

Krause: Alt- i Neu-Zulkau, kiedyś kolonie Żędowic (Sandowitz). Neu--Zulkau zostało założone w 1736 przez Bernharda von Collona, w Alt--Zulkau już w 1687 była kuźnica. Częsta nazwa. ‘Zulawa’ – obniżenie terenu przy rzece z bagnami i trzęsawiskami, co odpowiada i tej miejscowości, i miejscowści Sulkow, Zülkowitz, Kr. Leobschütz (Głupczyce) (*Deutung*, 1931, s. 123).

WIG: Alt-Zulkau, Neu-Zulkau.

Zgodzaj: Zolka, pierwotna pisownia Zollka (od niem. ‘Zoll’ – ‘cło’; ‘der Zoll’ – ‘urząd celny’), osada na prawym brzegu Małej Panwi, w miejscu obecnej Żyłki. Droga prowadząca do przysiółka Żyłka pełni dziś marginalną rolę, w XVIII w. było zupełnie inaczej. Był to ważny szlak komunikacyjny. Droga należała do właściciela dóbr ziemskich, a podróżni, którzy chcieli z niej skorzystać, byli zobowiązani zapłacił tzw. myto (opłatę za przejazd), pobieranym w urzędzie celnym, Zollhaus. Można więc przypuszczać, że nazwa Zollka czy Zolka nawiązuje do pobierania myta. Na mapach z XIX w. osada nosi nazwę Zulkau, w polskich tłumaczeniach Sułków. Obecna nazwa Żyłka pojawiła się po II wojnie światowej.

*

Nazwa: Zolka, Zollka, Zulkau, Zulka, Sulislawice, Sułków, Zółka, Zółków, Żyłka; Alt-Zulkau, Alt Zulkau; Neu-Zulkau, Neu Zulkau.

Znaczenie: Zulkau/Sulislawice – ‘wioska Sulisława’ (Adamy); Zulkau od słowa ‘zulawa’, które oznacza obniżenie terenu przy rzece z bagnami i trzęsawiskami (Krause [„Rzeka ta (Mała Panew) powoduje ogromne niebezpieczeństwo powodzi na Żyłce, co zwykle zdarza się wiosną (Liber/Hoscheck, s. 63)]; Zolka/Zollka od ‘Zoll’, tzn. ‘cło’ (Zgodzaj).

*

KRUPA zob. Krupski Młyn w haśle Borowiany
ZIENTEK / ZIENTEKMÜHLE zob. Zientek / Zientekmühle w haśle Potępa

Wykaz dodatkowych nazw miejscowych

Admanshütte zob. Toszek
Alsen zob. Wielowieś
Alt Hammer zob. Tworóg
Alzen zob. Wielowieś
Amerika zob. Sieroty

Babienica zob. Woźniki
Bagno zob. Żyglin
Baniok zob. Staniszcze
Bartkowe zob. Lubliniec
Bartkowo-Mühle zob. Lubliniec
Bendowitz zob. Staniszcze
Będowskie zob. Staniszcze
Biadacz zob. Kielcza
Birkhof zob. Brzeźnica
Brynów zob. Brynek
Brzyniczka zob. Staniszsze
Bzinitzka zob. Staniszcze

Carmerau zob. Staniszcze
Cegielnia zob. Tworóg
Cepok-Mühle zob. Czarków
Charlottenhof zob. Wiśnicze
Chwoszcz zob. Sieroty
Ciochowice zob. Boguszyce
Cleywerk zob. Hanusek
Czechowice zob. Gliwice

Dąbrowa zob. Gliwice
Dąbrówka zob. Płużnica
Doły zob. Płużnica
Dzierżno zob. Toszek

Fosowskie zob. Staniszcze
Friedrichshütte zob. Stare Tarnowice

Gajowice zob. Kieleczka
Gardel zob. Gliwice
Geigowitz zob. Kieleczka
Goj zob. Wiśnicze
Gollormühle zob. Odmuchów
Golombekmühle zob. Paczyna
Gołąbek, młyn zob. Paczyna
Gorol zob. Woźniki
Grabina zob. Płużnica
Graniczna zob. Tworóg
Graniczny Młyn zob. Tworóg
Gränzmühl(e) zob. Tworóg
Grenz-Mühle zob. Tworóg
Grünmühl zob. Tworóg
Gural zob. Woźniki

Haraszowskie zob. Staniszcze
Harraschowska zob. Staniszcze
Heine zob. Staniszcze
Heinzemühle zob. Gliwice

Im Thiergarten zob. Tworóg

Kamienica zob. Woźniki
Karmerau zob. Staniszcze
Kolejka zob. Staniszcze
(Klein) Dombrowa zob. Gliwice
Kleinberger Hammer zob. Hanusek
Kolonowska zob. Staniszcze
Kolonowskie zob. Staniszcze
Kopanina zob. Miedary
Kosche zob. Tworóg
Kosiarnia zob. Sieroty
Kotliszowice zob. Toszek
Kottlischowitz zob. Toszek
Kotulin zob. Toszek
Kotulinek zob. Toszek
Kowalowska zob. Staniszcze
Kowalowskie zob. Staniszcze
Koziarna zob. Sieroty
Kozie zob. Tworóg
Koziołek zob. Paczyna
Koźarna zob. Sieroty
Kratofulmühle zob. Hanusek
Kratochvilmühl zob. Hanusek
Kratoful zob. Hanusek
Krotofil zob. Hanusek
Krupski Młyn zob. Borowiany
Kusch zob. Borowiany
Kusch-Mühle zob. Borowiany

Leśnica zob. Pusta Kuźnica
Ligota zob. Toszek
Ligota (Woźnicka) zob. Toszek
Lubsza zob. Woźniki

Łabędy zob. Gliwice

Łączki zob. Toszek

Mikoschowina zob. Paczyna
Mikoszowina zob. Paczyna
Minnaberg zob. Pyskowice
Mischline zob. Staniszcze
Myślina zob. Staniszcze

Naclo zob. Żyglin
Nakło zob. Żyglin
Naplatken zob. Świbie
Napłatki zob. Świbie
Nowa Wieś zob. Kielcza

Oracze zob. Toszek
Osiek zob. Kielcza
Osiek zob. Mikołeska
Ostropa zob. Gliwice
Ostrożnica zob. Żyglin

Pawłowice zob. Boguszyce
Piela zob. Bazan
Piaseczna zob. Hanusek
Piasetzna zob. Hanusek
Piasek zob. Woźniki
Piła zob. Bazan
Pisarzowice zob. Kieleczka
Platz am Walde zob. Toszek
Pniowetz zob. Piaseczna
Pniowiec zob. Piaseczna
Poręba zob. Płużnica
Potempamühle zob. Odmuchów
Posadow zob. Paczyna
Posadów zob. Paczyna
Potok Czarkowski zob. Bazan
Potok Świniowicki zob. Bazan
Proboszczowice zob. Toszek
Psary zob. Woźniki

Pustki zob. Borowiany
Pustkowie zob. Borowiany

Quarckhammer zob. Tworóg
Quarghammer zob. Tworóg

Regolowiec zob. Staniszcze
Rogolowa zob. Staniszcze

Sarnów zob. Toszek
Schindross zob. Żyglin
Schroll zob. Staniszcze
Silberhütte zob. Stare Tarnowice
Skały zob. Toszek
Słupsko zob. Boguszyce
Sobiszowice zob. Gliwice
Sporok zob. Staniszcze
Strzibnica zob. Stare Tarnowice
Strzybnica zob. Stare Tarnowice
Szobiszowice zob. Gliwice

Świerklaniec zob. Żyglin

Tarnowitzer Vorstadt zob. Pyskowice
Tarnowitzer Vorstadt zob. Toszek
Thiergarten zob. Tworóg

Ujester Vorstadt zob. Pyskowice

Vivarium zob. Tworóg
Vossowska zob. Staniszcze

Wachow zob. Tworóg
Walkmühle zob. Pyskowice
Wilkowice zob. Toszek
Wrzosy zob. Paczyna
Wykiers zob. Świniowice
Wykierz zob. Świniowice
Wymyślacz zob. Lubliniec

Zacharzowice zob. Sieroty
Zalesie zob. Boguszyce
Zamoście zob. Tworóg
Zaolszany zob. Pyskowice
Zawada zob. Lubliniec
Ziegeley zob. Tworóg
Zielone zob. Tworóg
Zielona, młyn zob. Tworóg
Zielonna, młyn wodny zob. Tworóg
Zielonnamühle zob. Tworóg
Zientek zob. Potępa
Zientekmühle zob. Potępa

Żabina zob. Sieroty
Żabinka zob. Sieroty
Żerniki zob. Gliwice

Wykaz źródeł, opracowań, publikacji pomocniczych i odnotowanych

A. Źródła

1305 – Liber fundationis
Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis. Namens des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens herausgegeben von H. Markgraft und J. W. Schulte mit fünf lithographirten Karten. Breslau, Max & Comp. 1839 [*Codex diplomaticus Silesiae*. Herausgegeben von Verein für Geschichte und Alterthum Schlesiens. Verzehnter Band. *Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis*. Breslau, Max & Comp. 1839].

1447 – Rechnung /Markgraf
Die Rechnung über Peterspfennig im Archidiakonat Oppeln. 1447. Mit einem Anhang von W. Schulte. Von H. Markgraf. *Anhang*. Von Gymnasial-Director Dr. W. Schulte in Beuthen O.-S. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens". Namens des Vereins herausgegeben von Dr. Colmar Grünhagen. Siebenundzwanzister Band. Breslau 1893, S. 356--383, 384-403.

1447 – Rechnung /Schulte
Die Rechnung über Peterspfennig von 1447. Studien über die deutsche Besiedlung und Parachialverfassung Oberschlesiens, w: *Kleine Schriften*. Von P. Lambert Schulte O.F.M. Teil I. Im Kommisionsverlag von Ferdinand Hirt, Königliche Universitäts- und Verlagsbuchhandlung. Breslau 1918, S. 193-244 (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. Herausgegeben von Verein für Geschichte Schlesiens. Dreiundzwansigster Band).

1521 – Vulturinus
Pancratii Vulturini *Panegyricus Slesiacus, die älteste Landeskunde Schlesiens*. Besprochen und nach dem ersten Druck neu herausgeben von D. Paul Drechsler. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens". Namens des Vereins herausgegeben von Dr. Colmar Grünhagen. Fünfunddreißigster Band. Breslau 1901. S. 37-67.

1679–1687/1688 – Visitationsberichte/Jungnitz
Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Oppeln. Erster Teil. Herausgegeben von J. Jungnitz, Breslau, G. P. Aderholz' Buchhandlung 1904 (Veröffentlichungen aus dem Fürstbischöflichen Diözesan-Archive zu Breslau. Zweiter Band. *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Oppeln*. Erster Teil. Breslau, G. P. Aderholz' Buchhandlung 1904).

1786 – Hoscheck
Delineatio Paroeciae Kottensis & Tworogiensis. 1786 (mapa), w: *Liber Archivialis Parochiae Tworogiensis, statum antiquum et modernum Ecclesiarum Kottensis et Tworogiensis nec non Parochiae exhibens...* Conscriptus à Valentino Mathia Hoscheck… 1795.

1795 – Hoscheck
Delineatio Paroeciae Kottensis et Tworogiensis. 1795 (mapa), w: *Tamże.*

1795 – Liber/Hoscheck
W. M. Hoscheck, *Liber Archivialis Parochiae Tworogiensis*, przekł. H. Gawelczyk, w: H. Gawelczyk, *Ze wspólnego sztambucha*. Cz. 2: *Kronikarskie zapiski ks. Walentego Hoschecka o Tworogu, Kotach, Wiśniczach…*, Tarnowskie Góry 2000, s. 32-93 (Zeszyty Tarnogórskie, nr 41; Źródła i materiały tom 5).

1891 – Anhang Schem.
Anhang. Von W. Schulte in Beuthen O/S [dodatek do artykułu]: *Die Rechnung über Peterspfennig von 1447. Studien über die deutsche Besiedlung und Parachialverfassung Oberschlesiens*. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schleisiens". Namens des Vereins herausgegeben von Dr. Colmar Grünhagen. Siebenundzwanzigster Band. Breslau 1893, S. 384-403.

B. Opracowania

1783 – Zimmermann
Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Zweyter Band. [Von Zimmermann.] Brieg bey Johann Ernst Tramp. 1783.

1830 – Knie
Alphabetisch-Statistisch-Topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Prowinz Schlesien, mit Einschluss des ganzen jetzt zur Prowinz gehörenden Markgrafthums Ober--Lausitz, und der Grafschaft Glatz; nebst beigefügter Nachweisung von der Eintheilung des Landes nach den verschiedenen Zweigen der Civil--Verwaltung mit drei besondern Tabellen, verfasst von J. G. Knie, Oberlehrer der Schles. Blinden-Unterrichts-Anstalt; durchgesehen von J. M. L. Melcher, Commissions-Rath, Rath-Sekretair, Prem. Lieut. v. d. K. und Ritter des rothen Adler-Ordens. Breslau 1930. Verlag von Gratz, Barth und Comp.

1831 – Knie
Kurze geographische Beschreibung von Preußisch-Schlesien, der Grafschaft Glaz und der Preußischen Markgrafschaft Ober-Lausitz oder der gesamten Provinz Preußisch-Schlesien: Zum Gebrauch für Schulen. Verfaßt durch J. G. Knie, Oberlehrer der schlesischen Blinden-Unterrichts--Anstalt. Erstes Bändchen. Breslau 1831. Verlag von Graß, Barth und Comp.

[Pierwszy tom tej publikacji przygotował Knie sam, a następne tomy, wraz z opisem miejscowości, wydał przy współpracy z J. M. L. Melcherem. Być może należy przyjąć, że pierwszy tom tego dzieła powstał przed 1830, a został opublikowany wraz z drugim w 1831.]

1845 – Knie
Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuß. Provinz Schlesien, nebst beigefügter Eintheilung des Landes nach den Bezirken der drei Königlichen Regierungen, den darin enthaltenen Fürstenthümern und Kreisen, mit Angabe des Flächeninhaltes, der mittleren Erhebung über der Meeresfläche, der Bewohner, Gebäude, des Viehstandes u.s.w., verfaßt von J. G. Knie, Oberlehrer der schlesischen Blinden-Unterrichts-Anstalt, Inhaber der groß-

herzoglich Weimarischen Verdienst-Medaille und wirklichem Mitgliede der schlesischen Gesselschaft für vaterländische Kultur. Zweite vermehrte und verbesserte Auflage, Breslau 1845. Druck und Verlag von Graß, Barth und Comp.

1847 – Lompa
Krótki rys jeografii Szląska dla nauki początkowej. Ułożył Józef Lompa. Z mapą kolorową kraju Śzląskiego. W Głogówku, Nakładem Henryka Handla. 1847.

1860 – Heyne
Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau. Aus Urkunden, Aktenstücken, älteren Chronisten und neueren Geschichtschreibern. Von Johann Heyne. Beneficiat der Kapelle zur heil. Elisabeth der Domkirche zu Breslau, der schles. Gesellschaft für vaterländische Kultur und des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens ordentlichem Mitgliede. Erster Band. Breslau, Verlag von Wilh. Gottl. Korn. 1860 (Denkwürdigkeiten aus der Kirchen- und Diöcesan-Geschichte Schlesiens. Von der *Einführung des Christenthums in Schlesien bis zur böhmischen Oberherrschaft über dieses Land, 966–1355).*

1865 – Triest
Topographisches Handbuch von Oberschlesien. Im Auftrage der Königlichen Regierung und nach amtlichen Quellen herausgegeben von Felix Triest, Königlichem Regierungs-Assessor. Breslau. Verlag von Wilh. Gottl. Korn. 1865.

1880 – Słownik
Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Wydany Pod Redakcyją Filipa Sulimierskiego, redaktora *Wędrowca*, magistra nauk fizyczno-matematycznych b. Szkoły Głównej Warszawskiej. Bronisława Chlebowskiego, magistra nauk filologiczno-historycznych b. Szkoły Głównej Warszawskiej. Władysława Walewskiego, obywatela ziemskiego, kandydata nauk dyplomatycznych uniwersytetu dorpackiego. Skład Główny w Redakcyi Wędrowca, ulica Nowy Świat Nr. 59. Tom I. Warszawa. Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego. Druk „Wieku” Nowy Świat Nr. 59. 1880–

1887 – Szlązk
Szlązk. Księztwa Górnoszlązkie, w: *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym* opisana przez Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego. Wydanie drugie poprawione i uzupełnione przez F. K. Martynowskiego. Tom III, Część II. Warszawa 1887, ss. 296.

1887 – Gemeindelexicon
Gemeindelexicon für Provinz Schlesien. Auf Grund der Materiallen der Volkszählung vom I. Dezember 1885 und anderer amtlicher Quellen bearbeitet von Königlichen statistischen Bureau. Berlin SW 1887. Verlag des Königlichen statistischen Bureaus.

1888 – Adamy
Heinrich Adamy, *Die schlesischen Ortsnamen, ihre Entstehung und Bedeutung*. Breslau 1888, SS. 88.

1896 – **Damroth**
Die älteren Ortsnamen Schlesiens, ihre Entstehung und Bedeutung. Mit einem Anhange über die schlesisch-polnischen Personennamen. Beiträge zur schlesichen Geschichte und Volkskunde von Konstatin Damroth, Königl. Seminar-Direktor. Beuthen O.-S. Verlag von Felix Kasprzyk. 1896.

1897 – Chrząszcz/Urkundliches
Urkundliches über Peiskretscham aus dem XIII. Jahrhundert. Von Pfarrer Dr. Chrząszcz in Peiskretscham. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens". Names des Vereins herausgegeben von Colmar Grünhagen. Bd. 31(1897). S. 328-330.

1900/1901 – **Chrząszcz**/Geschichte der Toster
Geschichte der Toster Burg und der Herrschaft Tost-Peiskretscham in Oberschlesien bis zum Anfange des XVI. Jahrhunters. Von Pfarrer Dr. Chrząszcz in Preiskretscham. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens". Names des Vereins herausgegeben von Colmar Grünhagen. Bd. 34(1900), S. 181-196; II. Teil. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens". Names des Vereins herausgegeben von Colmar Grünhagen. Bd. 35 (1901). S. 219-240. .

1900/1927 – Chrząszcz/Geschichte der Städte
Geschichte der Städte Peiskretscham und Tost sowie des Kreises Tost--Gleiwitz in Ober-Schlesien. Bearbeitet von Dr. Johannes Chrząszcz. 1900. Druck und Verlag von Gustav Palla in Peiskretscham.

Geschichte der Städte Peiskretscham und Tost sowie des Kreises Tost--Gleiwitz von Geistl. Rat Dr. Johannes Chrząszcz. Zweite verbesserte und erweiterte Auflage. 1927. Druck u. Verlag: Pallas-Drukerei und Verlagsanstalt, Peiskretscham OS.

1902 – Nowack
Die Reichsgrafen Colonna, Freiherrn von Fels, auf Gross-Strehlitz, Tost und Tworog in Oberschlesien. Von Alfons Nowack, Religions- und Oberlehrer am Königlichen katholischen Gymnasium zu Neustadt O.-S., Gross--Strehlitz. Verlag von A. Wilpert. 1902.

1903 – Chrząszcz/Bergbau
Bergbau und Eisengewinnung in der Toster Herrschaft während des 16. Jahrhunderts. Von Dr. Chrząszcz in Peiskretscham. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens". Names des Vereins herausgegeben von Colmar Grünhagen. Bd. 37 (1903). S. 331-334.

1903 – Chrząszcz/Herzog Boleslaw
Herzog Boleslaw von Tost, nochmals Erzbischof von Gran (+1329). Von Dr. Chrząszcz in Peiskretscham. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens". Names des Vereins herausgegeben von Colmar Grünhagen. Bd. 37 (1903). S. 334-335.

1909 – Kudera
Toszek, der Name der Stadt Tost. Von Johannes Kudera. „Oberschlesische Heimat. Zeitschrift des Oberschlesischen Geschichtsvereins". Herausgegeben von Dr. Oskar Wilpert. Bd. 5 (1909). S. 13-15.

1918 – Schulte/Siegel
Die Siegel der Stadt Neisse und das Breslauer Bistumswappen, w: *Kleine Schriften*. Von P. Lambert Schulte O.F.M. Teil I. Im Kommisionsverlag von Ferdinand Hirt, Königliche Universitäts- und Verlagsbuchhandlung. Breslau 1918, S. 1-52 (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Ge-

schichte. Herausgegeben von Verein für Geschichte Schlesiens. Dreiundzwansigster Band).

1918 – Schulte/Beiträge
Beiträge zur Geschichte von Neisse, w: *Kleine Schriften*. Von P. Lambert Schulte O.F.M. Teil I. Im Kommisionsverlag von Ferdinand Hirt, Königliche Universitäts- und Verlagsbuchhandlung. Breslau 1918, S. 53-77 (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. Herausgegeben von Verein für Geschichte Schlesiens. Dreiundzwansigster Band).

1918 – Schulte/Schenkung
Die Schenkung des Neisser Landes. *Ergänzung zu: Bischof Jaroslaw und die Schenkung des Neißer Landes 1906 (*(Sonderdruck aus der Zeitschrift Oberschlesien, Bd. 4, S. 229 ff.), w: *Kleine Schriften*. Von P. Lambert [ktoś poprawił na Wilhelm] Schulte O.F.M. Teil I. Im Kommisionsverlag von Ferdinand Hirt, Königliche Universitäts- und Verlagsbuchhandlung. Breslau 1918, S. 78-85 (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. Herausgegeben von Verein für Geschichte Schlesiens. Dreiundzwansigster Band).

1928 – Kosubek
Aus der Vergangenheit des Burgstädtchens Tost. Von R. Kosubek, w: *Heimatkalender für den Kreis Tost-Gleiwitz für das Jahr 1928*. 1. Jahrgang, S. 71-77.

1930/1931 – Krause
Deutung der Ortsnamen des Kreises. Von Walter Krause, w: *Heimat--Kalender des Kreises Tost-Gleiwitz* 1930, S. 82-88; 1931, S. 116-123.

2015 – Zgodzaj
Fryderyk Zgodzaj, *Zollka na Małą Panwią*, „TWG Kurier. Miesięcznik Gminy Tworóg”, poniedziałek, 14 grudnia 2015, s. 10.

Wikipedia
Wybrane hasła dotyczące uwzględnionych w *Aneksie* miejscowości, o ile porusza się w nich pochodzenie i znaczenie odnośnych nazw miejscowych.

C. Publikacje pomocnicze i odnotowane

Amtsblatt des Regierungspräsidenten in Oppeln, Oppeln 1843 [pełny opis: *Amts-Blatt der Königlichen Regierung zu Oppeln pro 1843*. Achtundzwanzigster Band. Oppeln, gedruckt bei J. F. W. Weilshäuser, Königl. Regierungs-Buchdrucker].

Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985 (przedruk z pierwszego wydania nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, Kraków 1927).

Choroś M., Jarczak Ł., Sochacka S., *Słownik nazw miejscowych Górnego Śląska*, Opole – Kluczbork 1997.

Cieślikowa A. (red.), *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, t. 1, Kraków 2000.

Codex diplomaticus Poloniae [łac.], *Kodeks Dyplomatyczny Polski, zbiór dokumentów wystawianych przez królów polskich, wielkich książąt litewskich i papieży, dotyczących dziejów Polski, Wielkiego Księstwa Litewskiego i Śląska od XI w. do 1506*; wyd. 1847–58 przez J. Rzyszczewskiego, A. Muczkowskiego (t. 1–2) i J. Bartoszewicza (t. 3) oraz 1887 przez M. Bonieckiego i M. Bobowskiego (t. 4).

Codex diplomaticus Silesiae (*Kodeks Dyplomatyczny Śląska*), hrsg. vom Verein für Geschichte und Alterthum Schlesiens, 36 Bände, Breslau (Joseph Max & Co.) 1857–1933.

[Czterysta czterdziestolecie] *440-lecie nadania herbu dla Tarnowskich Gór 1562-2002*, „Montes Tarnovicensis”, nr 10, 6.10.09.2002 [wyd. elektroniczne].

Długosz J., *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, cytuje się według *Jana Długosza Kanonika Krakowskiego Dziejów Polskich Ksiąg Dwanaście.* Przekład Karola Mecherzyńskiego, Kraków 1863–1887

Drzażdżyński S., *Die slavischen Orstnamen Schlesiens*. Teil I: *Kreis Leobschütz*, Leobschütz 1896; Teil II. *Kreis Ratibor*, Leobschütz 1902.

Freiherrn L., *Der Preußische Staat in allen seinen Beziehungen. Eine umfassende Darstellung seiner Geschichte und Statistik, Geographie, Militairstaates, Topographie, mit besonderer Berücksichtigung der Administration*. Bearbeitet von einem Vereine von Gelehrten und Freunden der Vaterlandskunde unter dem Vorstande des Freiherrn L. von Zedliz-Neukirch. Dritter Band. Berlin 1837 (*Zehnte Lieferung. Die Provinz Schlesien*, s. 1-140).

Gawelczyk H., *Ze wspólnego sztambucha*. Część 1. *Wiadomości o okolicach Tworoga, Kotów, Wielowsi… w najstarszych zapiskach z ksiąg parafialnych*, Tarnowskie Góry 2000 (Źródła i materiały t. 4, 2000); Część 2. *Kronikarskie zapiski ks. Walentego Hoschecka o Tworogu, Kotach, Wiśniczy*, Tarnowskiego Góry 2000 (Źródła i materiały t. 5, 2000).

G[eorg] F[riedrich] M[argraf] z[u] B[randenburg], *Przywilej herbowy*, przekł.: W. Jöhling, oprac.: dr A. Kuzio-Podrucki, „Montes Tarnovicensis”, nr 6, 22.06.2001 [przywilej nadania herbu Tarnowskim Górom].

Godła sołeckie, „TWG Kurier. Miesięcznik gminy Tworóg” 14 maja 2012, s. 10n.

Grässe J. G. Th., *Orbis latinus oder Verzeichnis der lateinischen Benennungen der bekannsten Städte etc., Meere, Seen, Berge und Flüsse in allen Theilen der Erde nebst einem deutsch-lateinischen Register derselben*, Dresden 1861.

Hassel G., *Vollständige und neueste Erdbeschreibung der Preußische Monarchie und des Freistaates Krakau* bearbeitet von…, Weimar 1819 (III. *Die Provinz Schlesien*, s. 210-303).

Historia herbu i pieczęci miasta Tarnowskie Góry, „Montes Tarnovicensis”, nr 56, 06.2012 [wyd. elektroniczne].

Idzikowski Fr., *Geschichte der Stadt Oppeln*, Breslau 1863.

Jarnik U., *Versuch eines Etymologikons der slowenischen Mundart in Inner-Oesterreich*. Nach verlässlichen Quallen bearbeitet von…, landesfürstlichen Pfarrer zu Moosberg. Klagenfurt 1832.

Klemensiewicz Z., *Historia języka polskiego*, PWN, Warszawa 2002.

Kosubek R., *Toster Chronik. Heimat Führer durch Tost O.-S. Colonnaburg und Umgegend nebst einer Wegekarte*. Von… 1 Auflage. Im Selbstverlage 1923.

Kucki A. (opr., podst.: www.kuria.gliwice.pl), *Gmina Krupski Młyn (Parafialne dzieje. Długa droga do kościoła)*, „Montes Tarnovicensis", nr 3, 9.09.2000 [wyd. elektroniczne].

Kuczyński S. K., *Herb jest ważnym elementem społeczności lokalnej*, „Montes Tranovicensis", nr 10.09.2002 [wyd. elektorniczne].

Kuzio-Podrucki A., *470-lecie Tworoga*, „Montes Tarnovicensis", nr, 2001 [wyd. elektorniczne].

Kuzio-Podrucki A., Woźnicki D., *Śląskie herby*, „Montes Tarnovicensis", nr 10, 6.09.2002 [wyd. elektroniczne].

K[uzio]-P[odrucki] A., *Herby na pałacu. Kopanina*, „Montes Tarnovicensis", nr 31-32, 09.2008 [wyd. elektroniczne].

Kühnel P., *Der Name Schlesien*, Leipzig 1892.

Die Landbücher von Oppeln – Ratibor. Von Dr. Johannes Chrząszcz. „Oberschlesische Heimat. Zeitschrift des Oberschlesischen Geschichtsvereins". Herausgegeben von Dr. Johannes Chrząszcz (Chronz) in Peiskretscham O.-S. Bd. X, Oppeln 1914, S. 24-34.123-132.174-182.

Lompa J., *Pielgrzym w Lubopolu*, 1874.

Łobodzińska R., Śląskoznawcze prace Nehringa, „Onomastica Slavogermanica" t. 30(2011), s. 73-80.

Małachowska B., *Pieczęcie miast księstw opolsko-raciborskiego i cieszyńskiego do roku 1740.* Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. UŚ dr hab. Antoniego Barciaka, Katowice 2013.

Miklosick Fr., *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*. II. Wien 1874.

Muller J. E., *Vollständiges geographisch, statistisch, topographisches Wörterbuch preusischen Staates,* Erfurt, J. E. Muller'sche Buchhandlung 1835.

Niestrój H., *Miedary... od miodu,* „Montes Tarnovicensis", nr 13, 9.04. 2004 [wyd. elektroniczne].

Nietsche Benno, *Geschichte der Stadt Gleiwitz,* 1886.

Olesh R., *Der Wortschatz der polnischen Mundart von Sankt Annaberg,* Berlin 1958.

Opis Tarnowskich Gór z 1783 roku. Wstęp i komentarze: Marek Wojcik, Z niemieckiego przetłumaczyła: Monika Matyl-Skrabania [według Zimmermanna], „Montes Tarnovicensis", nr 39, 09.2009 [wyd. elektroniczne].

Partsch J., *Schlesien. Eine Landeskunde für das deutsche Volk auf wissenschaftlicher Grundlage* bearbeitet von…, Teil I: *Das ganze Land*. Mit 6 farbigen Karten und 23 Abbildungen, Breslau 1896; Teil II: *Landschaften und Siedelungen*. Mit 2 schwarzen und 3 farbigen Karten sowie 50 Abbildungen in Schwarzdruck, Breslau 1911.

Pilek J., *Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska,* Warszawa 2008.

Potocki W., *Nowy zaciąg pod chorągiew starą triumfującego Jezusa,* Warszawa 1679.

Prus K., *Spis nazw miejscowości Śląska Opolskiego,* Katowice 1939.

Rademacher Michael, verwaltungsgeschichte.de

Red[akcja], *Dawne herby i pieczęcie*, „Montes Tarnovicensis”, nr 7, 7.09. 2001 [wyd. elektroniczne].

Regesten zur schlesischen Geschichte, hrsg. von C. Grünhagen, C. Wutke, E. Randt, H. Bellée, w: *Codex diplomaticus Silesiae*. Bd. 7 [Erster Teil. Bis zum Jahre 1250; Zweiter Teil bis zum Jahre 1280; Teil 3. Bis zum Jahre 1300], 16 [1301–1315], 18 [1316–1528], 22 1327–1333], 29 [1338–1342], 30 [1338–1342]. Berlin 1875-1930.

Registrum St. Wenceslai. Urkunden vorzüglich zur Geschichte Oberschlesiens nach einem Copialbuch Herzog Johanns von Oppeln und Ratibor in auszügen mitgetheilt, w: *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 6.

Rejestr zabytków nieruchomych woj. opolskiego. Narodowy Instytut Dziedzictwa Śląskiego (dostęp od 2013).

Roździeński W., *Officina Ferraria abo Huta i warstat z kuźniami szlachetnego dzieła żelaznego. Poemat z roku 1612*. Wratislaviae Anno MMXIII E.V. (cytat według: Wydanie cyfrowe ilustrowane. Wybór według skrótu Jana Pollaka. Sporządzonego w roku 1933 z unikatu Biblioteki Kapituły Gnieźnieńskiej).

Rosenberg K., *Tost vor hundert Jahren*. „Oberschlesien”. Jg. 7, 1908, 249-363.

RYCH, *Widły czy widelec?*, „Montes Tarnovicensis”, nr 8, 20.12.2001 [Herb Miedar; wyd. elektorniczne].

Rymut K., *Nazwy miast Polski*, Ossolineum 1987.

Saurma H., Freiherrn V. U. Z. D. Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Städte und Städtel*, herausgegeben von… Illustrirt von L. Clericus, Berlin, 1870. In Commision bei Goerlich & Coch in Breslau.

Schlesien: Kreis Tost-Gleiwitz: Ortsliste.

Schulte Fr. Lambertus, *Zur Ortsgeschichte Oberschlesiens*, „Oberschlesische Heimat. Zeitschrift des Oberschlesischen Geschichtsvereins" 1911, Bd. VII, S. 2-8.

Schulte Wilh. O.F.M., *Richtlinien zur schlesischen Siedlungsfoschung*, w: *Kleine Schriften*. Teil I. Im Kommisionsverlag von Ferdinand Hirt, Königliche Universitäts- und Verlagsbuchhandlung. Breslau 1918, S. 86--94 (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. Herausgegeben von Verein für Geschichte Schlesiens. Dreiundzwansigster Band).

Schulte Wilh. O.F.M., *Über slawische Ortsnamen, welche aus einem Personenamen mit der Präposition u gebildet sind*, w: *Kleine Schriften*. Teil I. Im Kommisionsverlag von Ferdinand Hirt, Königliche Universitäts- und Verlagsbuchhandlung. Breslau 1918, S. 95-102 (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. Herausgegeben von Verein für Geschichte Schlesiens. Dreiundzwansigster Band).

Schulte Wilh., *Ujazd und Lgota. Ein Beitrag zur schlesischen Ortsnamenforschung*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens" Bd. 25, S. 211ff.

Sękowski R., *Herbarz szlachty śląskiej*, Katowice 2002–

Statuta synodalia episcoporum Wratislaviensium (*Statuty synodalne biskupów wrocławskich [1446]*; potocznie *Statuty Elyana*), Wrocław 1475, drukarnia Świętokrzyska [statuty zostały wydrukowane 9 października 1475 roku we Wrocławiu przez polskiego drukarza oraz kanonika kapituły katedralnej Kaspra Elyana na zlecenie kapituły wrocławskie].

Szczech B., *Gmina Tworóg w opisie Ziemmermanna*, „Montes Tarnovicensis", nr 6, 22.06.2001 [wyd. elektroniczne].

Wilpert O. Dr., *Der Kreis Groß-Strehlitz*. 2 . Aufl. Mit eine Karte. 15 S. 8*. Groß-Strehlitz, A. Wilpert 1909.

Wilpert O. Dr. i Kutzer P., *Die Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*., „Oberschlesische Heimat. Zeitschrift des Oberschlesischen Geschichtsvereins" 1909. Bd. V, S. 73-88 [*I. Kreis Oppeln*, S, 73-81],

S. 179-185 [*IV. Kreis Gross-Strehlitz*: Borowian, Keltsch, Niesdrowitz, Ottmuth, Gross-Pluschnitz, Gross-Stanisch, Klein-Stanisch]; 1911, Bd. VII, S. 14-16 [*X. Kreis Tost-Gleiwitz*: Brynneck, Alt-Gleiwitz, Hanussek, Kottenlust, Kieleschka, Langendorf, Ottmuchow, Klein Patschin, Potempa, Schieroth, Tworog]; S. 17-19 [*XII. Kreis Lublinitz*: Ellguth--Guttentag, Schloss Lublinitz].

Woźnicki D., *Uwag kilka do herbu "naszego"*, „Montes Tranovicensis", nr 1, 21.04.2000 [wyd. elektroniczne].

Woźnicki D., *Tarnogórskie pieczęcie i herb*, „Montes Tarnovicensis", nr 6, 22.06.2001 [wyd. elektroniczne].

Woźnicki D., Kuzio-Podrucki A., *Wyjątkowy herb*, „Montes Tarnovicencis", nr 10, 6.10.2002 [herb Tarnowskich Gór].

Wojcik M., *Fodinae Tarnovicenses*, „Montes Tarnovicensis", nr 38, 06. 2009 [wyd. elektroniczne].

Wojcik M., *450 lat herbu Miasta Tarnowskie Góry. ANTECEDENCJE - „SKRZYDŁO ORŁA ZŁOTE W BŁĘKITNYM POLU, ŻELAZKO I PYRLIK"*, „Montes Tarnovicensis", nr 52, 10.2011 [wyd. elektroniczne].

Wojcik M., *Kolonia Wolność Górnicza (Bergfreiheit)*, „Montes Tarnovicensis", nr 87, 09.2017 [wyd. elektroniczne].

Wypisy do dziejów gmin podopolskich, red. F. Hawranek, Opole 1977.

Wypisy do dziejów ziemi nyskiej, pod red. F. Hawranek, Opole 1980.

Zapraszamy, „Montes Tarnovicensis" nr 1, 21.04.2000 [wyd. elektroniczne; nazwa na pierwszej oficjalnej pieczęci urzędowej w XVI w.].

Spis map

Bazan, fragment mapy WIG 25
Boguszyce, fragment mapy WIG 26
Borowiany, fragment mapy WIG 28
Brusiek, fragment mapy WIG 30
Brynek, fragment mapy WIG 31
Brzeźnica, fragment mapy WIG 32
Czarków, fragment mapy WIG 34
Gliwice, fragment mapy WIG 35
Hanusek, fragment mapy WIG 41
Jerzmanów/Hermaniec, fragment mapy WIG 42
Kielcza, fragment mapy WIG 43
Kieleczka, fragment mapy WIG 46
Koty, fragment mapy WIG 49
Lubliniec, fragment mapy WIG 51
Miedary, fragment mapy WIG 54
Mikołeska, fragment mapy WIG 56
Niezdrowice, fragment mapy WIG 57
Nowy Dwór, fragment mapy WIG 58
Nysa, fragment mapy WIG 59
Odmuchów, fragment mapy WIG 62
Opole, fragment mapy WIG 63
Paczyna, fragment mapy WIG 65
Piaseczna, fragment mapy WIG 68
Płużnica, fragment mapy WIG 69
Połomia, fragment mapy WIG 72
Potępa, fragment mapy WIG 73
Pusta Kuźnica, fragment mapy WIG 75
Pyskowice, fragment mapy WIG 76
Repty, fragment mapy WIG 79

Sadów, fragment mapy WIG 81
Sieroty, fragment mapy WIG 82
Staniszcze, fragment mapy WIG 85
Stare Tarnowice/Tarnowskie Góry, fragment mapy WIG 89
Świbie, fragment mapy WIG 93
Świniowice, fragment mapy WIG 96
Toszek, fragment mapy WIG 98
Tworóg, fragment mapy WIG 105
Wesoła, fragment mapy WIG 108
Wielowieś, fragment mapy WIG 109
Wiśnicze, fragment mapy WIG 113
Woźniki, fragment mapy WIG 115
Żyglin, fragment mapy WIG 119
Żyłka/Zolka, mapa Hoschcka 121

Spis ilustracji

1. Pieczęć wklęsła Starych Gliwic z nowszych czasów 38
2. Stary herb Gliwic 38
3. Nowy herb Gliwic z 1629 38
4. Pieczęć wklęsła Kielcz z nowszych czasów 45
5. Pieczęć wklęsła Gajowic z 1845 48
6. Pieczęć wklęsła Droniowiczek Małych z nowszych czasów 52
7. Pieczęć wklęsła Droniowiczek Wielkich 52
8. Pieczęć wklęsła Zamku Lubliniec z nowszych czasów 53
9. Herb Lublińca 53
10. Pieczęć wypukła Mikołeski z 1850 56
11. Pieczęć i herb Nysy 61
12. Pieczęć Opola 65
13. Pieczęć wklęsła Małej Paczyny 67
14. Pieczęć Pyskowic z 1454 78
15. Herb województwa śląskiego 80
16. Pieczęć wklęsła Staniszcz Wielkich z nowszych czasów 86
17. Pieczęć wklęsła Staniszcz Małych z nowszych czasów 86
18. Pieczeć wklęsła Karmerau z około 1850 87
19. Pieczęć wklęsła Kolonowskie z nowszych czasów 88
20. Pieczęć wypukła Myśliny z około 1820 88
21. Herb Tarnowic z 1562 91
22. Pieczęć Toszka z 1454 100
23. Nowszy herb Toszka, fragment pocztówki z 1900 101
24. Pieczęć Dąbrówki z nowszych czasów 101
25. Pieczęć Tworoga z nowszych czasów 106
26. Pieczęć wklęsła Wesołej z nowszych czasów 108
27. Pieczęć wklęsła i herby Wielowsi 111
28. Pieczęć wklęsła gminy Zielonna z około 1910 116
29. Herb gminy Woźniki 117
30. Pieczęć wklęsła Żędowic z nowszych czasów 121

Spis treści

Wprowadzenie 5
Poglądowa mapka miejscowości wymienionych w *Krótkim zarysie historii parafii Wielowieś* i omówionych w *Aneksie* 21
Wykaz skrótów 23
Pochodzenie i znaczenie nazw miejscowych występujących w *Krótkim zarysie historii parafii Wielowieś* i omówionych w Aneksie 25
Wykaz dodatkowych nazw miejscowych 125
Wykaz źródeł, opracowań, publikacji pomocniczych i odnotowanych 129
Spis map 143
Spis ilustracji 145